

УДК 355/359:37.013:159.9:336:344:004.9(08)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.65>

Наведено результати теоретичних, практичних і прикладних досліджень з актуальних проблем військової педагогіки, військової психології, військової економіки, військової географії, геопросторової підтримки і права.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, ад'юнктів, аспірантів, студентів та курсантів.

**ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ**

Попков Борис, канд. військ. наук, ст. наук. співроб. (Україна)

Баєв Вадим, канд. екон. наук, доц. (Україна); Батучина Александра, канд. пед. наук (Литва); Бахов Іван, д-р пед. наук, проф. (Україна); Бериславська Оксана, канд. юрид. наук, доц. (Україна); Гордєєв Антон, д-р геогр. наук, проф. (Україна); Зацерковний Віталій, д-р техн. наук, проф. (Україна); Іждонайте-Меджунене Інга, канд. пед. наук, доц. (Литва); Каленський Андрій, д-р пед. наук, проф. (Україна); Карелін Владислав, д-р юрид. наук (Україна); Кобець Олександр, д-р психол. наук, проф. (Україна); Кучерявий Андрій, д-р пед. наук, проф. (Україна); Лісовський Сергій, д-р геогр. наук, ст. наук. співроб. (Україна); Маруняк Євгенія, д-р геогр. наук, чл.-кор. НАН України (Україна); Медвідь Михайло, д-р екон. наук, проф. (Україна); Мельникова Юлія, д-р соціол. наук (Литва); Рижиков Вадим, д-р пед. наук, проф. (Україна); Рожко Олександр, д-р екон. наук, проф. (Україна); Петленко Юлія, д-р екон. наук, проф. (Данія); Сафін Олександр, д-р психол. наук, проф. (Україна); Соколіна Ольга, канд. філос. наук (відп. ред.) (Україна); Сорока Олена, д-р психол. наук, проф. (Україна); Чернуха Надія, д-р пед. наук, проф. (Україна); Юник Іван, д-р пед. наук, доц. (Україна); Якимчук Борис, канд. психол. наук, доц. (Україна)

Адреса редколегії

Військовий інститут
вул. Юлії Здановської, 81, м. Київ, 03189
☎ (38044) 521 32 89; факс 521 32 92
e-mail: military.bulletin@knu.ua
web: www.miljournals.knu.ua

Затверджено

вченою радою Військового інституту
19.02.26 (протокол № 7)

Зареєстровано

Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення
Рішення № 1089 від 28.03.24
Ідентифікатор друкованого медіа: R30-03808

Атестовано

Міністерством освіти і науки України (категорія Б)
Наказ № 1471 від 26.11.20
Наказ № 157 від 09.02.21

Індексування

Google Scholar, Open Ukrainian Citation Index (OUCI), DOAJ,
WorldCat, Exaly

**Засновник
та видавець**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
ДК № 1103 від 31.10.02

Адреса видавця

ВПЦ "Київський університет"
6-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601
☎ (38044) 239 32 22, 239 31 58, 239 31 28
e-mail: vpcc@knu.ua

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2026

Матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

BULLETIN

TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 1728-2217 (Print)

MILITARY-SPECIAL SCIENCES

1(65)/2026

Established in 1998

UDC 355/359:37.013:159.9:336:344:004.9(08)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.65>

The results of theoretical, practical and empirical research on actual issues of military pedagogy, military psychology, military economy, military geography, geospatial support and law are presented.

For researchers, faculty members, postgraduate students, students and cadets.

EDITOR-IN-CHIEF	Popkov Borys, PhD (Military), Senior Researcher (Ukraine)
EDITORIAL BOARD	Bakhov Ivan, DSc (Ped.), Prof. (Ukraine); Batuchina Aleksandra, PhD (Ped.) (Lithuania); Bayev Vadym, PhD (Econ.), Assoc. Prof. (Ukraine); Beryslavs'ka Oksana, PhD (Law), Assoc. Prof. (Ukraine); Chernuha Nadiia, DSc (Ped.), Prof. (Ukraine); Gordeev Anton, DSc (Geogr.), Prof. (Ukraine); Iždonaitė-Medžiūnienė Inga, PhD (Ped.), Assoc. Prof. (Lithuania); Kalenskiy Andrii, DSc (Ped.), Prof. (Ukraine); Karelin Vladyslav, DSc (Law) (Ukraine); Kobets Oleksandr, DSc (Psychol.), Prof. (Ukraine); Kucheriavyy Andrii, DSc (Ped.), Prof. (Ukraine); Lisovskyi Serhii, DSc (Geogr.), Senior Researcher (Ukraine); Marunyak Yevheniia, DSc (Geogr.), Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine); Medvid Mykhailo, DSc (Econ.), Prof. (Ukraine); Melnikova Julija, DSc (Sociol.), (Lithuania); Petlenko Yuliia, DSc (Econ.), Prof. (Denmark); Rozhko Oleksandr, DSc (Econ.), Prof. (Ukraine); Ryzhykov Vadym, DSc (Ped.), Prof. (Ukraine); Safin Oleksandr, DSc (Psychol.), Prof. (Ukraine); Sokolina Olha, PhD (Philos.) (Executive Editor) (Ukraine); Soroka Olena, DSc (Psychol.), Prof. (Ukraine); Yakymchuk Borys, PhD (Psychol.), Assoc. Prof. (Ukraine); Yynyk Ivan, DSc (Ped.), Assoc. Prof. (Ukraine); Zacerkovnyy Vitalii, DSc (Tech.), Prof. (Ukraine)
Address	Military Institute 81, Yulii Zdanovskoi str., Kyiv, 03189 ☎ (38044) 521 32 89; fax 521 32 92 e-mail: military.bulletin@knu.ua web: www.miljournals.knu.ua
Approved by	the Academic Council of Military Institute 19.02.26 (protocol № 7)
Registered by	the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine Decision № 1089 OF 28.03.24 Identifier of printed media: R30-03808
Certified by	the Ministry of Education and Science of Ukraine (category B) Order №1471 dated 26.11.20 Order №157 dated 09.02.21
Indexing	Google Scholar, Open Ukrainian Citation Index (OUCI), DOAJ, WorldCat, Exaly
Founder and publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University" Certificate of entry into the State Register ДК № 1103 dated 31.10.02
Address	PPC "Kyiv University" 14, Taras Shevchenka blvd., Kyiv, 01601 ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpc@knu.ua

© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University", 2026

The material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

ЗМІСТ

ПЕДАГОГІКА

ЛОЙШИН Анатолій, КУЧЕРЯВИЙ Андрій

Цифровізація управління підготовкою військових фахівців
із вищою освітою як засіб подолання викликів, спричинених воєнним станом 5

САГАН Віталій

Формування фахової компетентності майбутніх офіцерів речової служби
щодо визначення фізико-хімічних властивостей тканин14

ПСИХОЛОГІЯ

КОЖЕДУБ Олена, СОКОЛІНА Ольга, БЕЛІЧЕНКО Людмила

Ознаки когнітивного дефіциту у військовослужбовців із черепно-мозковою травмою.....20

МЕРКУЛОВ Микола

Особливості взаємодії ветеранів – учасників бойових дій із психологами26

МІЛЕВСЬКИЙ Богдан, ШУСТЬ Андрій

Удосконалення методики оцінювання потреб військовослужбовців
та членів їхніх родин у соціальному супроводі36

ФІНАНСИ

ЧЕРНИШОВА Ірина, МАРКО Іван, ОСТАПЕНКО Олександр

Еволюція системи соціального захисту військовослужбовців Збройних сил України:
хронологічний аналіз і сучасні виклики41

ПРАВО

ПЕТКОВ Сергій, ШАМРАЙ Богдан, ДОБРЯНСЬКА Наталія

Детермінанти правового нігілізму військовослужбовців у системі законодавства:
практичне дослідження.....47

ЧЕРНУХА Надія, ПЛИС Вадим

Організація надання соціальних послуг ветеранам війни
та членам їхніх сімей в умовах сучасних реалій.....55

ГЕОПРОСТОРОВА ПІДТРИМКА

ГУЦУЛ Тарас

Геопросторові дані в гуманітарному розмінуванні територій:
значення, класифікація та можливість застосування на різних етапах.....61

Інформація про авторів.....72

CONTENTS

PEDAGOGY

LOISHYN Anatolii, KUCHERIAVYI Andrii

Digitalization of the management of training military specialists with higher education as a means of overcoming challenges caused by martial law	5
---	---

SAHAN Vitalii

Forming the professional competence of future supply officers in determining the physical and chemical properties of fabrics	14
--	----

PSYCHOLOGY

KOZHEDUB Olena, SOKOLINA Olha, BELICHENKO Liudmyla

Signs of cognitive deficit in military personnel with brain injury	20
--	----

MERKULOV Mykola

Peculiarities of the interaction of veterans – combat participants and psychologists	26
--	----

MILEVSKYI Bohdan, SHUST Andrii

Improvement of the methodology for assessing the needs of military personnel and their family members in social support	36
---	----

FINANCE

CHERNYSHOVA Iryna, MARKO Ivan, OSTAPENKO Oleksandr

Evolution of the social protection system for servicemen of the Armed Forces of Ukraine: a chronological analysis and contemporary challenges	41
---	----

LAW

PETKOV Sergey, SHAMRAI Bohdan, DOBRYANSKA Natalia

Determinants of legal nihilism of servicemen in the system of legislation: a practical study	47
--	----

CHERNUKHA Nadiya, PLYS Vadym

Organization of social service provision for war veterans and their family members in the conditions of modern realities	55
--	----

GEOSPATIAL SUPPORT

HUTSUL Taras

Geospatial data in humanitarian territory clearance: significance, classification and possible application at different stages	61
--	----

Information about authors	72
---------------------------------	----

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 378.091.3:004:355.23

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.65.5-13>

Анатолій ЛОЙШИН, д-р філософії

ORCID ID: 0000-0003-2769-9336

e-mail: aloishyn@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Андрій КУЧЕРЯВИЙ, д-р пед. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0003-0510-4864

e-mail: andrii.kucheryavii@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЦИФРОВІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПІДГОТОВКОЮ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ ІЗ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ ВИКЛИКІВ, СПРИЧИНЕНИХ ВОЄННИМ СТАНОМ

Вступ. Сьогодні цифровізація всебічно пронизує життя суспільства й освітньої галузі, проте в системі вищої військової освіти вона стикається з проблемою відсутності моделі впровадження цифрових інструментів в управління підготовкою військових фахівців. При цьому певні виклики системі військового навчання, спричинені воєнним станом, можуть бути подолані засобами цифровізації військового освітнього менеджменту. Метою дослідження є визначення актуальних і потенційних можливостей цифрових інструментів в управлінні підготовкою військових фахівців із вищою освітою для подолання викликів, які спричинені воєнним станом.

Методи. Дослідження проведено з використанням таких методів: аналізу, синтезу – для визначення проблеми, мети та завдань дослідження; контент-аналізу – для вивчення джерел із теми дослідження та надання характеристики викликам, які спричинені воєнним станом, щодо підготовки військових фахівців із вищою освітою; конкретизації – для визначення інструментів цифровізації управління підготовкою фахівців у вищій військовій школі; узагальнення та систематизації – при підготовці висновків стосовно результатів дослідження.

Результати. Коло викликів до підготовки військових фахівців із вищою освітою, спричинених воєнним станом, зумовлює необхідність прогнозування обсягів набору здобувачів освіти, розосередження особового складу та створення безпечних умов для нього, кількісного та якісного комплектування закладу викладачами тощо. Для їх подолання цифровими інструментами управління підготовкою військових фахівців запропоновано моделювання обсягів набору за допомогою штучного інтелекту, створення модульної інформаційної бази спроможностей навчального закладу й електронного освітнього середовища, використання різних електронних ресурсів тощо.

Висновки. Цифровізація управління підготовкою військових фахівців із вищою освітою не розглядалася раніше як засіб подолання викликів, спричинених воєнним станом, проте має для цього широкі перспективи та можливості, про що свідчить низка відповідних цифрових інструментів, наведених у дослідженні.

Ключові слова: цифровізація, вищий військовий навчальний заклад, управління, підготовка, військові фахівці, воєнний стан, модель.

Вступ

На сьогодні цифровізація є провідною ознакою та рисою розвитку багатьох галузей промисловості, економіки, державного управління тощо. Цей процес активно пронизує також освітні системи, зокрема систему підготовки військових фахівців із вищою освітою. Викладачі та курсанти широко використовують навчальні можливості сервісів Google, системи управління навчанням Moodle, різноманітних електронних додатків і платформ. Поступово цифровізація стає невід'ємним складником і процесу управління підготовкою військових фахівців у ВВНЗ, проте її впровадження стикається з низкою труднощів, зокрема накладанням і, як наслідок, конфліктуванням цифрових і традиційних методів управління, складністю вибору безпосереднього цифрового інструменту при реалізації тієї чи іншої управлінської функції, неготовністю частини персоналу бути активним суб'єктом цифрового середовища тощо. На нашу думку, ці та інші труднощі пов'язані з певною хаотичністю і ситуативністю запровадження засобів цифровізації та зумовлені проблемою відсутності моделі впровадження цифрових інструментів в управління підготовкою військових фахівців із вищою освітою, яка має містити підготовчі

заходи щодо створення відповідного цифрового середовища, систему безпосередніх цифрових інструментів і технологій, засобів діагностики ефективності окремих компонентів управлінського процесу тощо. Розв'язання цієї проблеми має ґрунтуватися на розумінні потенціалу цифрових інструментів щодо вирішення тих чи інших ситуацій, які нині існують усередині й навколо системи підготовки фахівців у ВВНЗ. Саме аналізу актуальних і потенційних можливостей цифровізації управління підготовкою військових фахівців із вищою освітою щодо подолання викликів, спричинених воєнним станом, присвячене це дослідження.

Огляд літератури. Окремим питанням цифровізації освіти й управління нею присвячені як керівні документи, так і наукові роботи. Одним із провідних документів є затверджена Кабінетом Міністрів України Стратегія цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року (Кабінет Міністрів України, 2024). Серед стратегічних цілей, які безпосередньо стосуються вищих військових начальних закладів, у ній визначено пріоритетизацію розвитку інноваційної екосистеми в закладах освіти, створення умов для поглибленого вивчення навчальних предметів та інтегро-

ваних курсів математичної і природничої освітніх галузей (стратегічна ціль 1) і забезпечення розвитку й впровадження цифрових інновацій у сфері оборони (стратегічна ціль 9). Серед питань, які висвітлюються стосовно першої з них, важливим для нашого дослідження є питання освітніх технологій (edtech), проте в документі не йдеться про цифровий розвиток управління освітньою діяльністю на будь-якому з рівнів системи освіти. Так само не йдеться і про цифровізацію управлінських процесів у контексті досягнення другої із вказаних стратегічних цілей, але вже щодо закладів і установ сектору оборони, до яких належать і вищі військові навчальні заклади. Отже, вважаємо, що цей документ не надав можливого імпульсу щодо розвитку цифровізації управління підготовкою військових фахівців із вищою освітою.

Зуважимо, що розглянута Стратегія є не першим документом, який прийнято Кабінетом Міністрів України в галузі цифровізації. Зокрема, у схваленій ним Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки (Кабінет Міністрів України, 2018) розглянуто поняття цифровізації та цифрових технологій, основні цілі цифрового розвитку, принципи цифровізації, напрями цифрового розвитку тощо, що є цінним для нашого дослідження. Доцільними для нашого наукового пошуку вважаємо такі визначені в Концепції напрями цифрового розвитку, як розвиток цифрових компетенцій (що є важливим для суб'єктів управління та персоналу ВВНЗ) та освіта. Незважаючи на те, що цей документ утратив чинність, актуальними й на сьогодні серед визначених у ньому напрямів цифровізації вищої військової освіти вважаємо створення освітянських ресурсів і цифрових платформ із підтримкою інтерактивного й мультимедійного контенту для загального доступу здобувачів освіти, зокрема інструментів автоматизації головних процесів роботи ВВНЗ, а також розвиток дистанційної форми освіти з використанням когнітивних і мультимедійних технологій, що є затребуваним через безпекові заходи й розосередженість курсантів і слухачів по різних локаціях у умовах війни.

Цифрова трансформація освіти й науки є окремою вкладкою на офіційному сайті урядового джерела (Міністерство освіти і науки України, n.d.), що підтверджує затребуваність цього процесу. Це джерело, зокрема, пропонує проекти цифрової трансформації, серед них – цифрові платформи у вищій освіті, про які досягнуто домовленості з лідерами ринку онлайн-навчання (Coursera, Udemu та edX) з надання в умовах повномасштабного вторгнення РФ безкоштовного доступу українським студентам до тисяч безкоштовних онлайн-курсів із різних дисциплін, у разі успішного закінчення яких користувач отримує сертифікат про їх проходження. Такий електронний ресурс, безумовно, є доцільним для використання у ВВНЗ і має враховуватися суб'єктами управління підготовкою військових фахівців при створенні умов формальної та неформальної освіти.

Вважаємо слушним і прогресивним створення українськими освітянами освітніх платформ і застосунків, таких як освітній застосунок "Мрія" (Нова українська школа, n.d.), які забезпечують створення цифрового освітнього середовища в українській загальноосвітній школі, проте констатуємо, що такі застосунки відсутні у вищій військовій школі внаслідок зазначеної вище проблеми. Зазначаємо доречність державних зусиль щодо створення цифрового освітнього середовища через електронний застосунок "Дія. Освіта" – проект, який дає змогу безкоштовно вивчати нові професії (Дія. Освіта, n.d.). Аналогічні застосунки могли б бути створені й для

військовослужбовців, особливо зважаючи на те, що більшість із мобілізованих мають виключно цивільні професії та могли б за допомогою ВВНЗ змінити свій профіль на військовий (юрист може перекваліфікуватися у військового юриста, журналіст – у військового журналіста, психолог – у військового психолога тощо) або здобути повноцінну військову освіту. Проте на сьогодні цифровізація управління підготовкою військових фахівців у ВВНЗ через зазначену вище проблему ще не набула потенціалу для реалізації таких проектів.

Велику увагу питанням цифровізації освіти приділено в наукових публікаціях. Зокрема, справедливо підкреслюється, що цифрова реальність обумовлює визначення педагогічних пріоритетів у трансформації сутнісних позицій педагогічної науки, перегляді форм, методів, засобів і технологій навчання, виховання і розвитку здобувача освіти (Сисоєва, 2021), що свідчить, на нашу думку, про невідворотність фундаментальних змін у підходах до управління підготовкою військових фахівців із вищою освітою.

Ми погоджуємося і з актуалізованою проблемою необхідності створення комплексної національної системи розвитку цифрової грамотності, що вимагає об'єднання зусиль академічної та неформальної освіти на засадах державно-приватного партнерства шляхом розроблення профільними міністерствами переліку цифрових навичок і компетенцій для цільових аудиторій окремих галузей (Годецька, 2023). Зокрема, вважаємо, що такий перелік має бути створений як щодо науково-педагогічних (педагогічних) працівників ВВНЗ, так і щодо здобувачів вищої військової освіти, що, вочевидь, сприятиме ефективності управління підготовкою військових фахівців, а також підготовкою майбутніх офіцерів.

Деякі автори зосередилися на дослідженні цифровізації фахівців у вищій школі. Науковці наводять детальну характеристику цифрового освітнього середовища з виокремленням переваг і недоліків (Демянчук, & Боднарук, 2022). Останні подаються як ризики для здобувачів освіти, пов'язані з утратою навичок письмової фіксації основних ідей пропонованого матеріалу, погіршення в них здібностей сприймати великі обсяги інформації внаслідок "дайджест-манії", розвитком так званої екранної залежності, можливим скороченням розумових здібностей, витісненням живого спілкування як комунікації тощо. Окреслені ризики, по суті, є певними викликами до системи підготовки фахівців із вищою освітою, з якими можна погодитися та які варто враховувати в процесі управління освітнім процесом ВВНЗ, проте ці ризики не спричинені воєнним станом, а отже, їх аналіз не дає змогу наблизитися до розв'язання проблеми нашого дослідження.

У роботах учених міститься й прогнозування розвитку особливостей освітнього процесу, що пов'язано з його цифровізацією (Каневська, Приступа, & Говоруха, 2023). Установлено, що в майбутньому освіта матиме вигляд змішаного формату, який об'єднуватиме найкращі online- та offline-практики в єдину систему, що є доречним для ВВНЗ в умовах воєнного стану, за якого традиційне проведення аудиторних занять можливе лише частково, і цифровізація стає допоміжним засобом в організації навчання. Також можемо погодитися з авторами дослідження, що цифрова трансформація освітнього процесу актуалізує потребу в проектуванні й розробленні цифрових освітніх ресурсів, що, у свою чергу, потребує розв'язання певних завдань, зокрема управлінського характеру на рівні ВВНЗ.

Корисним для вищої військової школи може бути досвід створення "цифрового університету" або "цифро-

вого кампусу", у якому всі учасники освітнього процесу отримують персоналізовані дані про ресурси, пристрої, аудиторії для ефективнішого виконання завдань (Буйницька, Варченко-Троценко, & Грицеляк, 2020), що вже поширено в інших закладах вищої освіти.

Зауважимо, що існує обмаль публікацій, присвячених цифровізації підготовки фахівців саме у вищій військовій школі або вищих закладах освіти військового типу. Проте такі роботи є, і в них, зокрема, проаналізовано адміністративно-правові засади цифровізації у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання (Строцький, 2025), що є значущим для забезпечення коректного управління відповідними процесами у ВВНЗ із позиції права.

Про важливість правового забезпечення цифровізації вищої освіти як основи його менеджменту свідчить і розроблена вченими чотирирівнева модель класифікації нормативно-правових засад цифровізації вищої освіти України: міжнародний рівень (глобальні управлінські директиви), національний рівень (національна управлінська рамка), нормативно-регуляторний рівень (регуляторні інструменти управління якістю) та інституційний рівень (інструменти локального менеджменту) (Захарова, 2025).

Зазначимо, що частина науковців безпосередньо вивчають питання цифровізації управління освітою як загалом, так і в закладах вищої школи зокрема. Про значущість цього явища на загальнодержавному рівні свідчить теза, що інформатизація державного управління сферою вищої освіти є однією зі складових частин побудови повноцінних е-демократії та е-урядування в нашій країні (Шеломовська, 2021), що, на наш погляд, справедливо характеризує особливості розвитку нашої держави й суспільства, як і теза, що сьогодні цифровізація перетворилася на провідний чинник розвитку глобального суспільства й істотно впливає на зміст і характер управлінської діяльності, а в Україні такі зміни визначаються стратегічними цілями (Іваній, & Ганжа, 2024). Водночас справедливою є визначена проблема вимушеності адаптації менеджменту освіти до нових умов, яка часто відбувається емпіричним шляхом, що потребує постійного підвищення цифрових навичок і компетентності самих освітніх менеджерів (там само).

Щодо цифровізації управління освітою на рівні освітнього закладу, зазначаємо позиції фахівців стосовно цифровізації освітніх ресурсів як одного з напрямів підвищення якості освітніх процесів (Вербовський, 2024), активного впровадження інноваційних технологічних рішень (прикладом яких є система "Мрія"), розвитку цифрових компетентностей і забезпечення кібербезпеки (Чепель, 2025) тощо. Зазначимо, що окреслені питання зумовлені відповідними викликами, які мають об'єктивний характер та є певними ускладненнями в управлінні підготовкою фахівців із вищою освітою, проте їх подолання дасть змогу реалізувати переваги цифровізації управління у вищій школі. До таких переваг, серед іншого, відносять: для здобувачів освіти – доступність і гнучкість у навчанні, персоналізований досвід навчання, адаптований до індивідуальних потреб, підвищення залученості й мотивації за допомогою інтерактивного цифрового контенту, удосконалені механізми оцінювання та зворотного зв'язку; для освітян – більш ефективне використання часу завдяки автоматизованим адміністративним завданням, здатність охопити ширшу аудиторію і створити більш гнучке навчальне середовище, можливості для безперервного професійного розвитку в цифровій педагогіці, посилення співпраці й

обміну знаннями з колегами по всьому світу; для закладів – підвищена операційна ефективність та економічність, підвищення репутації завдяки інноваційним підходам до освіти, збільшення глобального охоплення та конкурентоспроможності, безперервність навчання незважаючи на виклики (Кодочигов, 2024) тощо. Зауважимо, що низка цих переваг є вельми значущими для підготовки фахівців у ВВНЗ в умовах воєнного часу.

Отже, як свідчать результати огляду джерел, питання цифровізації освіти перебувають у фокусі уваги державних органів управління України, освітян і науковців, а низка останніх вивчають і певні аспекти цифровізації управління в освіті, проте констатуємо відсутність як у нормативній базі, так і серед наукових розвідок матеріалів, присвячених безпосередньо розв'язанню проблеми нашого дослідження, що підкреслює його актуальність.

Мета дослідження: визначити актуальні та потенційні можливості цифрових інструментів в управлінні підготовкою військових фахівців із вищою освітою щодо подолання викликів, які спричинені воєнним станом.

Відповідними **завданнями** є:

- виокремити та схарактеризувати виклики, які спричинені воєнним станом, щодо підготовки військових фахівців із вищою освітою;

- до кожного виклику визначити можливості його подолання за допомогою інструментів цифровізації управління підготовкою військових фахівців із вищою освітою.

Методи

Для досягнення поставленої мети було використано такі методи: аналізу, синтезу – для визначення проблеми, мети та завдань дослідження; контент-аналізу – для вивчення джерел з теми дослідження та надання характеристики викликам, які спричинені воєнним станом, щодо підготовки військових фахівців із вищою освітою; конкретизації – для визначення інструментів цифровізації управління підготовкою фахівців у вищій військовій школі; узагальнення та систематизації – при підготовці висновків стосовно результатів дослідження.

Результати

Перед тим як визначити актуальні виклики, які постали перед системою вищої військової освіти, надамо загальну характеристику особливостям її функціонування в умовах воєнного стану в контексті аналізу актуальних напрямів її розвитку та поставлених перед нею завдань.

До низки завдань, які на сьогодні поставлені перед системою військової освіти України та безпосередньо пов'язані із провідним завданням забезпечення професійної військової освіти, належать: упровадження менеджменту якості військової освіти; обов'язкове врахування і використання актуального бойового досвіду, здобутого частинами (підрозділами) у ході відсічі збройної агресії Російської Федерації; перехід на нову філософію сучасного військового лідерства. При цьому всі вищезазначені завдання реалізуються відповідно до вимог Концепції трансформації військової освіти (Кабінет Міністрів України, 1997).

Зауважимо, що вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти (далі – ВВНЗ (ВНП ЗВО)) в умовах правового режиму воєнного стану не призупинили, а навпаки, активізували впровадження підходів країн-членів НАТО, у тому числі вимоги Спільної директиви стратегічних командувань НАТО 075-007 "Освіта та індивідуальна підготовка" (North Atlantic Treaty Organization, 2015).

Водночас, відповідно до Початкових вимог НАТО із взаємосумісності для України, Концепції трансформації системи військової освіти, а також на виконання низки

рішень керівництва Міністерства оборони України, нині здійснюється активна підготовка до проведення інституційного аудиту професійної військової освіти фахівцями країн-партнерів.

З метою реалізації зазначеного, навчальними закладами відпрацьовані відповідні опитувальники за ключовими питаннями й подані для аналізу міжнародним партнерам, до відповідних органів військового управління та структурних підрозділів Міністерства оборони України.

Щодо вирішення оперативних потреб Збройних Сил України стосовно комплектування бойових підрозділів офіцерів із різними військово-обліковими спеціальностями, можна із впевненістю стверджувати про набуття спроможностей і позитивного досвіду системи курсів професійної військової освіти, яка є новоствореною в частині підготовки офіцерських кадрів із числа громадян України та військовослужбовців за контрактом із попередньо отриманою вищою освітою. Такий формат підготовки дає змогу шляхом послідовного проведення базового та фахового курсів професійної військової освіти протягом короткого часу (до 6 місяців, без урахування терміну проходження базової загально-військової підготовки) підготувати офіцера тактичного рівня за тією чи іншою спеціальністю.

Отже, зазначене вище свідчить про динамічний розвиток системи вищої освіти під час воєнного стану, яка, поруч із традиційним провідним завданням щодо навчання курсантів і слухачів-офіцерів, виконує низку інших завдань. Природно, що воєнний стан створює певні перешкоди для цього, які ми розглядаємо як виклики й щодо яких, у свою чергу, визначатимемо цифрові управлінські інструменти для їх подолання.

На нашу думку, головними особливостями підготовки військових фахівців із вищою освітою в умовах воєнного стану, які, у свою чергу, зумовлюють певні виклики, є такі:

1. *Підвищення попиту у кваліфікованих офіцерських кадрах у Силах оборони України*, зумовлене створенням нових частин (підрозділів), і покриття актуального некомплекту особового складу цих частин (підрозділів).

Така особливість зумовлює виклик стосовно необхідності прогнозування обсягів набору за різними формами навчання та курсової підготовки офіцерів, що є важливим для вибору пріоритетів розвитку матеріальної та методичної бази ВВНЗ тощо.

Вважаємо, що повноцінне протистояння цьому виклику можливе в разі створеної закритої інформаційної бази Збройних сил України, яка міститиме інформацію щодо кадрових змін у підрозділах, що надасть змогу для створення складних прогностичних моделей для прогнозування попиту на фахівців з окремих військово-облікових спеціальностей і, відповідно, набору у ВВНЗ. Самостійно створити таку інформаційну базу ВВНЗ не може через закритий доступ до зазначеної інформації, але може побудувати прогностичну модель на підставі інформації, якою володіє, – кількісний набір здобувачів освіти окремих спеціальностей за роками, відкриття під час воєнного стану нових спеціальностей (бакалаврат, магістратура) і курсів (базового та фахового щодо професійної військової освіти, підвищення кваліфікації), частота набору курсів, обсяги фінансування різних форм навчання та курсової підготовки, відкрита інформація про зміни в структурі Збройних сил України, інформація у відомчих документах стосовно складу військових підрозділів, змінного й постійного складу ВВНЗ, які адресовані безпосередньо їм.

Зазначені види інформації слід вважати параметрами прогностичної моделі, яка може бути створеною за допомогою штучного інтелекту.

Отже, моделювання обсягів набору за різними формами навчання та курсової підготовки офіцерів за допомогою штучного інтелекту має бути одним із інструментів управління підготовкою військових фахівців у ВВНЗ.

2. *Необхідність розвитку спроможностей навчальних закладів* через збільшення обсягів (показників) підготовки військових фахівців в умовах правового режиму воєнного стану.

Зазначена тенденція має об'єктивний характер і, з урахуванням актуальних прогнозів набору здобувачів освіти, кількості й чисельності курсів професійної військової освіти та інших, є чинником виклику щодо набуття готовності ВВНЗ до виконання замовлення на підготовку, перепідготовку й підвищення кваліфікації військових фахівців в умовах його сталого збільшення.

Цифровим інструментом, який протистоятиме цьому виклику та скеровуватиме розвиток спроможностей ВВНЗ, має бути, на нашу думку, модульна інформаційна база, у якій окремі модулі відповідають напрямам розвитку (матеріальний, кадровий, методичний, цифровий тощо) і яка містить детальну інформацію про актуальний стан спроможностей, вимоги до них з урахуванням прогнозування обсягів (показників) підготовки військових фахівців і шляхи забезпечення відповідного розвитку (бажано з деталізацією на рівні певної програми чи "дорожньої карти").

Наприклад, інформаційний модуль кадрової спроможності містить три складники. Перший – відомості, зокрема про науково-педагогічних (педагогічних) працівників з інформацією про їхні науковий ступінь, учене звання (необхідні для виконання формальних вимог щодо функціонування ВВНЗ та акредитації освітніх програм) і бойовий досвід (як умови забезпечення відповідності підготовки курсантів, студентів і слухачів до реалій службово-бойової діяльності). Другий – прогноз щодо кількісного збільшення складу викладачів і поліпшення його якісних характеристик (якість визначається рівнем відповідності до зазначених критеріїв). Третій – шляхи розвитку кадрової спроможності, наприклад: для збільшення наукового потенціалу викладацького складу – посилення вимог до відбору кандидатів на викладацькі посади, навчання в ад'юнктурі, запрошення фахівців з інших закладів освіти, а для його наповнення фахівцями з бойовим досвідом – відрядження офіцерів ВВНЗ у зону проведення бойових дій, запрошення конкретних офіцерів із бойових бригад тощо.

Таким чином, другим цифровим інструментом управління підготовкою військових фахівців у ВВНЗ ми визначаємо модульну інформаційну базу його спроможностей.

3. *Організація освітнього процесу в умовах ворожого впливу противника*, що об'єднане зумовлює необхідність розосередження особового складу та створення безпечних умов для здобувачів освіти.

За таких обставин цифровізація навчання як одна з його організаційних форм стає пріоритетною, адже традиційна фізична присутність викладача на занятті є не завжди можливою; так само не завжди можливими є відвідування здобувачами освіти бібліотек ВВНЗ, проведення консультацій на кафедрах, організація самостійної роботи курсантів, студентів і слухачів у спеціально обладнаній навчальній аудиторії тощо, що є викликами, спричиненими воєнним станом.

Відповідно, інструментами управління підготовкою військових фахівців у ВВНЗ на різних його рівнях – інституціональному, факультетському, кафедральному, педагогічному й особистісному (самоуправління здобуттям світи) – є соціальні мережі, месенджери, хмарні

платформи для відеоконференцій, онлайн-зустрічей, вебінарів і спілкування учасників процесу навчання, електронні системи управління навчанням (LMS) тощо. Про платформи дистанційного навчання, організації і проведення онлайн-занять мова піде далі як про явище, яке вже міцно вкоренилося в життя освітніх систем, але в умовах російської воєнної агресії набуло нової значущості для ВВНЗ.

4. *Розвиток платформ дистанційного навчання, організації і проведення онлайн-занять.* Потужний поштовх для розвитку платформ дистанційного навчання зумовив спалах пандемії коронавірусної хвороби 2019, спричиненої SARS-CoV-2 у всьому світі. Заклади середньої та вищої освіти зіткнулися з потребою налагоджувати освітній процес в умовах ізоляції здобувачів освіти. Тому під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації і за нагальної необхідності організації віддаленого здобуття освіти особами, які навчаються, заклади освіти та науково-педагогічні (педагогічні) працівники, по суті, уже були готові до такого безпекового виклику. А головним викликом у впровадженні на набутті необхідних спроможностей цифровими платформами, на нашу думку, є сприйняття та зміна філософії учасників освітнього процесу в частині усвідомлення необхідності впровадження цифрових та інтерактивних рішень в організацію освітнього процесу. Слід зазначити, що процес цифровізації в системі Міністерства оборони України набув системного підходу. Поряд із розвитком цифровізації освітнього середовища (зокрема з використанням такого поширеного в системі ВВНЗ інструменту управління підготовкою фахівців, як навчальне середовище Moodle) активно впроваджуються інші цифрові інструменти та рішення, зокрема у процесі адміністрування: СЕДО, Армія+, Імпульс тощо. Зазначені факти черговий раз доводять невідворотність розвитку та впровадження трансформаційних процесів у сфері адміністративної роботи й освітнього процесу.

5. *Дефіцит кваліфікованого НПП та інструкторського складу.* З початком відсічі збройній агресії Російської Федерації були переглянуті показники державного замовлення на підготовку військових фахівців у бік збільшення загальної чисельності здобувачів освіти. Це спричинило додаткову потребу у кваліфікованих науково-педагогічних працівниках. Водночас пріоритетне комплектування військових частин бойового складу Збройних сил України передусім потребує кваліфікованого персоналу. До цього слід додати нагальну потребу в заміщенні посад у тимчасово створених органах військового управління на ротаційній основі й особливі вимоги до науково-педагогічного персоналу щодо заміщення відповідних посад (учене звання, досвід проходження служби на посадах науково-педагогічного персоналу). Зазначене зумовлює виклик щодо кількісного та якісного комплектування ВВНЗ викладачами, і один з інструментів протистояння цьому виклику був розглянутий нами вище щодо розвитку спроможностей навчальних закладів.

Зауважимо, що науковий рівень і наявність бойового досвіду є не єдиними критеріями якості науково-педагогічних (педагогічних) працівників. За відсутності педагогічного досвіду у викладача проблемним питанням стає формування в нього методичної та навчальної компетентностей, а відсутність досвіду використання цифрових засобів навчання та управління пізнавальною діяльністю здобувачів освіти – цифрової, відповідно.

І в першому, і в другому випадку компетентності викладачів можуть бути предметом уваги цифровізації

управління підготовкою фахівців у ВВНЗ. Відповідними інструментами, які сприяють їх формуванню, є згадані електронні системи управління навчанням, електронні підручники з питань методики викладання та використання цифрових засобів в освітньому процесі, вебінари, презентації кращого досвіду викладання через хмарні платформи тощо. Тобто ми можемо говорити про ті самі цифрові інструменти, які стосуються навчання здобувачів освіти, але з іншим цільовим призначенням і змістовим наповненням – кінцева мета їх застосування полягає в тому, що викладач набуває здатності створювати навчальний і методичний продукт, зокрема за допомогою цифрових засобів і задля їх використання.

6. *Необхідність належного рівня розвитку матеріально-технічної бази (далі – МТБ) навчальних закладів* обумовленого активним використанням платформ дистанційного навчання, мультимедійного обладнання тощо. Розосередження здобувачів освіти поза межами пунктів постійної дислокації також потребує додаткового облаштування нових місць навчання. Зокрема, виникла обґрунтована потреба в додаткових ресурсах, а також мультимедійних засобах.

Крім того, в умовах активного розвитку засобів збройної боротьби, широкого спектра озброєння і військової техніки, що застосовується Збройними силами України на полі бою, одним із пріоритетних завдань є забезпечення військових навчальних закладів відповідними зразками й тренажерами. Офіцери, які завершили навчання і призначені для подальшого проходження служби у військах (силах), повинні володіти компетентностями за напрямом професійної діяльності, сформованими на базі сучасної МТБ.

При цьому слід наголосити на ключовій ролі у предметному процесі конкретизації окремих фахових компетентностей замовників на підготовку військових фахівців із вищою освітою, які представляють різні відомства та військові структури. Зокрема, ідеться про органи військового управління та структурні підрозділи в системі Міністерства оборони України та інших складниках сектору безпеки й оборони України.

Також із метою розвитку МТБ у системі Міністерства оборони України розроблено Концепцію розвитку матеріально-технічної бази вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти та закладів фахової передвищої військової освіти (Міністерство оборони України, 2024) (далі – Концепція). Головною метою Концепції є визначення шляхів розвитку матеріально-технічної бази військових навчальних закладів, яка відповідає умовам сьогодення, сумісної та адаптованої до вимог держав-членів НАТО.

Крім того, у системі Збройних сил України розроблено Порядок утримання, удосконалення та розвитку матеріально-технічної бази вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти та закладів фахової передвищої освіти, затверджений наказом Головнокомандувача Збройних сил України від 08.02.2024 № 55 (Головнокомандувач Збройних Сил України, 2024) (далі – Порядок утримання).

Таким чином, керівництвом Міністерства оборони та Збройних сил України нормативно закріплено розвиток спроможностей ВВНЗ (ВНП ЗВО) у частині удосконалення, оновлення та, відповідно, розвитку МТБ.

Також слід звернути увагу на стан фінансового забезпечення видатків розвитку ВВНЗ (ВНП ЗВО). Станом на цей час об'єктивно віддається пріоритет невідкладному забезпеченню військових частин бойового складу Збройних сил України. Разом із тим можемо

констатувати недостатність фінансового ресурсу, який спрямовується безпосередньо навчальним закладам для удосконалення його матеріально-технічної бази. Прикладом позитивного рішення щодо ідентифікації додаткових джерел фінансового забезпечення стало видання Постанови Кабінету Міністрів України від 23 січня 2024 р. № 69 "Деякі питання фінансування матеріально-технічного забезпечення військових частин Збройних Сил, інших військових формувань" (Кабінет Міністрів України, 2024) (далі – Постанова № 69) і затвердження Порядку спрямування коштів спеціального фонду державного бюджету, джерелом яких є частина податку на доходи фізичних осіб від оподаткування доходів у вигляді грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями, поліцейськими й особами рядового і начальницького складу, головним розпорядником коштів державного бюджету, що належать до сектору безпеки й оборони, на матеріально-технічне забезпечення військових частин Збройних сил, інших військових формувань (далі – Порядок), яким визначається відповідний механізм.

Дія згаданого порядку поширюється на військові частини Сил оборони України та передбачає спрямування 10 % податку на доходи фізичних осіб від оподаткування доходів у вигляді грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями, поліцейськими та особами рядового і начальницького складу для забезпечення невідкладних потреб безпосередньо військових частин.

На нашу думку, зазначений підхід є ефективним і дає змогу командирам військових частин (підрозділів) мати систематичне гарантоване додаткове джерело фінансування для забезпечення широкого кола напрямів, викладених у п. 4 Порядку.

Водночас під час розроблення згаданого Порядку й загалом Постанови № 69 було не враховано, що до військових частин не належать ВВНЗ (ВНП ЗВО), що, у свою чергу, призвело до неврахування зазначеної категорії закладів як таких, що мають право акумулювати 10 % податку на доходи фізичних осіб.

Таким чином, у разі внесення змін до Постанови № 69 у частині розповсюдження механізму акумулювання частини податку безпосередньо у ВВНЗ (ВНП ЗВО) створюватимуться умови для поступового незалежного розвитку навчально-матеріальної бази та покриття невідкладних потреб цих закладів.

Зазначене вище детально характеризує проблеми розвитку МТБ у вищій військовій школі та його фінансування. Водночас у контексті проблеми нашого дослідження зосередимося на тій частині МТБ, яка пов'язана із цифровізацією управління підготовкою фахівців. У цьому контексті ми маємо такий виклик, як забезпечення ВВНЗ електронними та іншими засобами з метою створення умов для цифровізації освітнього процесу й управління ним у ситуації, коли постійний і змінний склад ВВНЗ розосереджений по різних локаціях, часто-густо не призначених для надання сучасних освітніх послуг. Зауважимо, що закупівля комп'ютерів чи обладнання для зв'язку є складниками згаданого вище питання спроможностей навчальних закладів у частині матеріального розвитку, який, як тепер можемо констатувати, зумовлюється не лише збільшенням обсягів підготовки військових фахівців, а й змінами локацій та умов навчання. Проте інструмент цифровізації управління цим процесом залишається тим самим.

На наше переконання, до нього слід додати створення електронного освітнього середовища, доступного

всім учасникам освітнього процесу щодо кожної навчальної дисципліни та виконання будь-якого виду навчальної роботи. Звісно, саме електронне середовище не зможе стати заміником таких видів матеріального забезпечення, як військова зброя, прилади чи обладнання, але суттєво зменшить тиск відповідних потреб розвитку МТБ загалом, забезпечить якісну теоретичну підготовку здобувачів освіти, зокрема із загальноосвітніх і загальновійськових навчальних дисциплін, та окремі складники практичної підготовки.

До створення такого середовища мають долучатися ІТ-фахівці, які зроблять його форму, і науково-педагогічні працівники, які, у свою чергу, наповнять цю форму змістом. Як позитивний приклад зазначаємо широке використання системи управління навчанням Moodle, яка вже стала невід'ємним складником такого середовища. При цьому вважаємо, що конфігурація освітнього середовища може бути різною, а його "ядро" бути не платформою Moodle, а належати офіційному електронному ресурсу ВВНЗ, від якого можна перейти до інших цифрових компонентів зазначеного середовища – навчальних платформ, бібліотек, освітніх і наукових проєктів, інформаційних баз тощо.

Роль суб'єкта управління підготовкою військових фахівців полягає у визначенні архітектури навчального середовища загалом, а також нормативному, матеріальному, методичному й іншому ресурсному забезпеченні його створення, подальшій підтримці й розвитку. Вважаємо, що важливим є визначення вимог щодо структури та змісту окремих компонентів освітнього середовища, зокрема навчальних курсів, що забезпечить певний рівень якості матеріалів, зрозумілості і зручності їх опрацювання користувачами.

7. Забезпечення належного рівня мотивації молоді до вступу й належного подальшого навчання здобувачів освіти у військових навчальних закладах. Не надає привабливості вибору навчання у ВВНЗ зокрема той факт, що здобувачі освіти, навчаючись в умовах постійного ворожого впливу противника, мусять постійно переміщуватися в укриття. Це призводить до випадків порушення фізичного та психологічного відновлення і належної підготовки до навчальних занять.

Іншим чинником, який впливає на укомплектування місць державного замовлення на підготовку військових фахівців із числа цивільної молоді, є стрімка тенденція віддавання абітурієнтами переваги цивільним навчальним закладам, у тому числі на території інших країн. Дослідивши мотиви віддавання молоддю переваги навчальним закладам поза межами України, можна констатувати, що головною передумовою виїзду на навчання за кордон є: безпечні умови навчання, кращий рівень розвитку освітнього середовища, вищий рівень побутових умов здобувачів освіти, а головне – перспектива асиміляції та професійного розвитку в іншій країні.

Отже, черговим викликом, який ми констатуємо, є проблеми з набором на навчання до ВВНЗ, і якщо на окремі спеціальності вдається виконати план набору, то невеликі конкурси негативно позначаються на якості вступників і, як наслідок, на якості майбутніх випускників.

Цифровими інструментами, які, на нашу думку, можуть протистояти зазначеному виклику, є активна інформаційна компанія через всі електронні засоби комунікації – офіційні сайти ВВНЗ і державних установ, волонтерських і партнерських організацій, неофіційні телеграм-канали, групи в інших месенджерах і соціальних мережах тощо. Предметом цих інформаційних компаній мають бути достоїнства навчання у ВВНЗ,

зокрема щодо якості, відповідної до якості навчання у ВВНЗ країн-членів НАТО, гарантування турботи про безпеку навчання, різноманітні можливості для особистісного та професійного розвитку через, серед іншого, доступність використання цифрових засобів, суттєве соціальне забезпечення протягом військової кар'єри тощо.

Дискусія і висновки

Цифровізація є однією з провідних характеристик розвитку як освітніх систем, так і сучасного менеджменту в різних сферах життєдіяльності суспільства, що дає змогу суб'єктам державного управління визначати її як чинник трансформації освіти і науки та зумовлює чималий інтерес дослідників освітньої галузі до використання цифрових засобів і технологій як в освітньому процесі, так і в управлінні ним. Водночас цифровізація управління підготовкою військових фахівців із вищою освітою не розглядалася раніше як засіб подолання викликів, спричинених воєнним станом, хоча, як засвідчило проведене нами дослідження, має для цього широкі перспективи. Не розглядали цифровізацію управління підготовкою військових фахівців у ВВНЗ у цьому контексті й науковці, які досліджують проблеми вищої військової школи саме під час воєнного стану (Діміч, 2025; Долинська, 2025; Жиздюк, 2024), хоча, на нашу думку, саме вона є тим сучасним інструментом, який пропонує найбільш ефективні рішення протистояння усім можливим викликам.

При цьому, як установлено в ході нашого дослідження, коло викликів є достатньо широким – необхідні прогнозування обсягів набору за різними формами навчання та курсової підготовки офіцерів; набуття готовності ВВНЗ до виконання замовлення на підготовку, перепідготовку й підвищення кваліфікації військових фахівців в умовах його сталого збільшення, необхідності розосередження особового складу та створення відповідних безпечних умов для здобувачів освіти, сприйняття та зміни філософії учасників освітнього процесу в частині усвідомлення необхідності впровадження цифрових та інтерактивних рішень в організації освітнього процесу, кількісного та якісного комплектування ВВНЗ викладачами; забезпечення ВВНЗ електронними та іншими засобами з метою створення умов для цифровізації освітнього процесу й управління ним у ситуації, коли постійний і змінний склад ВВНЗ розосереджений по різних локаціях, і проблемами з набором на навчання до ВВНЗ.

У дослідженні визначено низку цифрових інструментів управління підготовкою фахівців у ВВНЗ, частина з яких використовується вже, а частина має широкі перспективи та можливості для використання як засобів подолання зазначених викликів, спричинених воєнним станом. Ідеться про моделювання обсягів набору за різними формами навчання та курсової підготовки офіцерів за допомогою штучного інтелекту, створення модульної інформаційної бази спроможностей ВВНЗ, використання соціальних мереж, месенджерів, хмарних платформ, електронних систем управління навчанням, наприклад Moodle, інших цифрових інструментів і рішень, зокрема у процесі адміністрування ВВНЗ (СЕДО, Армія+, Імпульс), створення електронного освітнього середовища, проведення активної інформаційної кампанії через офіційні сайти ВВНЗ і державних установ, волонтерських і партнерських організацій, неофіційні телеграм-канали, групи в інших месенджерах і соціальних мережах тощо.

Перспективою подальшого дослідження є розроблення моделі впровадження цифрових інструментів в

управління підготовкою військових фахівців із вищою освітою і деяких із цих інструментів, зокрема електронного освітнього середовища ВВНЗ.

Внесок авторів: Анатолій Лойшин – концептуалізація, методологія, написання (оригінальна чернетка, перегляд і редагування), Андрій Кучерявий – методологія, написання (оригінальна чернетка).

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Буйницька, О., Варченко-Троценко, Л., & Грицеляк, Б. (2020). Цифровізація закладу вищої освіти. *Освітнологічний дискурс*, 1(28), 64–79. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31370/1/O_Buynitska_L_Varchenko_B_Hrytseliak_OD_28_NDLIO.pdf
- Вербовський, І. А. (2024). Ефективність цифровізації в управлінні освітніми ресурсами: аналіз та стратегії оптимізації. *Академічні візії*, 27. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/838>
- Годецька, Т. І. (2023). Актуальні аспекти цифрової трансформації освіти і науки (реферативний огляд). *Аналітичний вісник у сфері освіти й науки*, 17, 46–66. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735980/1/NIASO-AHSEduSci-RB17-2023-46-66.pdf>
- Головнокомандувач Збройних Сил України. (2024). *Порядок утримання, удосконалення та розвитку матеріально-технічної бази*. Наказ № 55.
- Демянчук, М., & Боднарук, І. (2022). Цифровізація освіти як вектор підготовки фахівців XXI століття. *Viae Educationis: Studies of Education and Didactics*, 1(4), 74–81. <https://czasopisma.marszalek.com.pl/uploads/periodicals/ve/4/ve409.pdf>
- Діміч, А. В. (2025). Проблеми та шляхи удосконалення військової освіти в Україні під час російсько-української війни. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 5(2), 149–158. <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/342463/330321>
- Дія. Освіта. (n.d.). *Для шукачів нової професії*. <https://osvita.dia.gov.ua/catalog/appointment/for-new-profession>
- Долинська, М. С. (2025). Окремі питання викладання навчальних дисциплін у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання під час воєнного стану в Україні. *Проблемні питання та перспективи розвитку вищої освіти та науки в Україні в умовах воєнного стану* (с. 50–53). Ліха-Прес. https://sipl.com.ua/wp-content/uploads/2025/09/conf_SiPL_education_2025_%D0%905_%D0%94%D0%A0%D0%A3%D0%9A_-1.pdf
- Жиздюк, Г. А. (2024). Адаптація військової освіти в Україні до стандартів НАТО: виклики та перспективи. *Академічні візії*, 29. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/979>
- Захарова, Ю. І. (2025). Стратегічний менеджмент цифровізації вищої освіти України: системний підхід до нормативно-правового забезпечення. *Бізнес Інформ*, 7, 539–546. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2025-7_0-pages-539_546.pdf
- Іваній, О. М., & Ганжа, В. В. (2024). Цифрова трансформація освіти як об'єкт державного управління в умовах глобалізації. *Право та державне управління*, 1, 170–176. http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2024/25.pdf
- Кабінет Міністрів України. (1997). *Концепція трансформації військової освіти*. Постанова № 1410. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF>
- Кабінет Міністрів України. (2018). *Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки*. Розпорядження № 67-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>
- Кабінет Міністрів України. (2024). *Про схвалення Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року*. Розпорядження № 1351-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-%D1%80>
- Кабінет Міністрів України. (2024). *Деякі питання фінансування матеріально-технічного забезпечення військових частин*. Постанова № 69. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69-2024-%D0%BF>
- Каневська, І., Приступа, Л., & Говоруха, Д. (2023). Теоретичні аспекти цифровізації вищої освіти: проблеми і перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*, 53. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2676/2591>
- Кодочигів, Д. О. (2024). Цифрова трансформація управлінських рішень у закладах вищої освіти: виклики та перспективи. *Економіка та суспільство*, 66. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4605/4548>
- Міністерство освіти і науки України. (n. d.). *Цифрова трансформація освіти і науки*. <https://mon.gov.ua/tag/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki>
- Міністерство оборони України. (2024). *Концепція розвитку матеріально-технічної бази вищих військових навчальних закладів*. Наказ № 501/нм.
- Нова українська школа. (n.d.). *Освітній застосунок "Мрія": нові можливості для роботи вчителів та освіти дітей*. <https://nus.org.ua/2025/04/11/osvitnij-zastosunok-mriya-novi-mozhlyvosti-dlya-roboty-vchyteliv-ta-osvity-ditej/>

Сисоева, С. (2021). Цифровізація освіти: педагогічні пріоритети. *Освіта і суспільство*, 10–11, 8–9. https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2545/
 Строчкий, Р. С. (2025). Цифровізація вищої освіти у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання: адміністративно-правові засади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*, 88(4), 279–285. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/43-3.pdf>

Шеломовська, О. (2021). Цифровізація публічного управління вищою освітою в Україні на сучасному етапі державотворення. *Аспекти публічного управління*, 9(SI(1)), 47–51. <https://doi.org/10.15421/152161>

Чепель, Р. (2025). Цифровізація управління закладом освіти: виклики та перспективи. *Міждисциплінарні експертизи для відновлення і розвитку України* (с. 208–210). Національний університет "Києво-Могилянська академія". <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6823fad0-e594-4055-9f54-0f26f6dd99bc/content>

North Atlantic Treaty Organization. (2015). *Bi-SC Education and Individual Training Directive (E&ITD)* (075-007: September 10, 2015). https://www.coemed.org/files/Branches/DH/Files_01/Bi-SC_75-7_NEW.pdf

References

Buinytska, O., Varchenko-Trotsenko, L., & Hrytseliak, B. (2020). Digitalization of a higher education institution. *Educational Discourse*, 1(28), 64–79 [in Ukrainian]. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31370/1/O_Buinytska_L_Varchenko_B_Hrytseliak_OD_28_NDLIO.pdf

Cabinet of Ministers of Ukraine. (1997). *Concept of military education transformation*. Resolution No. 1410 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF>

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018). *Concept for the development of the digital economy and society of Ukraine for 2018–2020*. Order No. 67-r [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024). *Issues of financing material and technical support of military units*. Resolution No. 69 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69-2024-%D0%BF>

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024). *Strategy for digital development of innovative activity of Ukraine until 2030*. Order No. 1351-r [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-%D1%80>

Chepel, R. (2025). Digitalization of educational institution management: Challenges and prospects. *Interdisciplinary expertise for the recovery and development of Ukraine* (pp. 208–210). National University of Kyiv-Mohyla Academy [in Ukrainian]. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6823fad0-e594-4055-9f54-0f26f6dd99bc/content>

Demianchuk, M., & Bodnaruk, I. (2022). Digitalization of education as a vector of training specialists of the 21st century. *Viae Educationis: Studies of Education and Didactics*, 1(4), 74–81 [in Ukrainian]. <https://czasopisma.marszalek.com.pl/uploads/periodicals/ve/4/ve409.pdf>

Diia. Osvida. (n.d.). *For job seekers of a new profession* [in Ukrainian]. <https://osvita.diia.gov.ua/catalog/appointment/for-new-profession>

Dimich, A. V. (2025). Problems and ways of improving military education in Ukraine during the Russian-Ukrainian war. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 5(2), 149–158 [in Ukrainian]. <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/342463/330321>

Dolynska, M. S. (2025). Selected issues of teaching academic disciplines in higher education institutions with specific learning conditions during martial law in Ukraine. *Problematic issues and prospects for the development of higher education and science in Ukraine under martial law* (pp. 50–53). Liha-Pres [in Ukrainian]. https://sipl.com.ua/wp-content/uploads/2025/09/conf_SIPL_education__2025_%D0%905_%D0%94%D0%A0%D0%A3%D0%9A_-1.pdf

Anatolii LOISHYN, PhD

ORCID ID: 0000-0003-2769-9336

e-mail: aloishyn@gmail.com

Taras Shevchenko Kyiv National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Andrii KUCHERIAVYI, DSc (Ped.), Prof.

ORCID ID: 0000-0003-0510-4864

e-mail: andrii.kucheriavyi@knu.ua

Taras Shevchenko Kyiv National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Godetska, T. I. (2023). Current aspects of digital transformation of education and science (a review). *Analytical Bulletin in the Field of Education and Science*, 17, 46–66 [in Ukrainian]. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735980/1/VNIASO-AHSEduSci-RB17-2023-46-66.pdf>

Ivanii, O. M., & Hanzha, V. V. (2024). Digital transformation of education as an object of public administration in the context of globalization. *Law and Public Administration*, 1, 170–176 [in Ukrainian]. http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2024/25.pdf

Kanevska, I., Prystupa, L., & Hovorukha, D. (2023). Theoretical aspects of digitalization of higher education: Problems and development prospects. *Economy and Society*, 53 [in Ukrainian]. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2676/2591>

Kodochygov, D. O. (2024). Digital transformation of managerial decision-making in higher education institutions: Challenges and prospects. *Economy and Society*, 66 [in Ukrainian]. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4605/4548>

Ministry of Defense of Ukraine. (2024). *Concept for the development of the material and technical base of higher military educational institutions*. Order No. 501/nm [in Ukrainian].

Ministry of Education and Science of Ukraine. (n.d.). *Digital transformation of education and science* [in Ukrainian]. <https://mon.gov.ua/tag/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki>

North Atlantic Treaty Organization. (2015). *Bi-SC Education and Individual Training Directive (E&ITD)* (075-007: September 10, 2015). https://www.coemed.org/files/Branches/DH/Files_01/Bi-SC_75-7_NEW.pdf

Nova ukrainska shkola. (n.d.). *Educational application "Mriia": New opportunities for teachers' work and children's education* [in Ukrainian]. <https://nus.org.ua/2025/04/11/osvitnij-zastosunok-mriya-novi-mozhlyvosti-dlya-roboty-vchyteliv-ta-osvity-ditej/>

Shelomovska, O. (2021). Digitalization of public governance of higher education in Ukraine at the present stage of state development. *Aspects of Public Administration*, 9(SI(1)), 47–51 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15421/152161>

Strotskyi, R. Ye. (2025). Digitalization of higher education in institutions with specific learning conditions: Administrative and legal foundations. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series*, 88(4), 279–285 [in Ukrainian]. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/43-3.pdf>

Sysoieva, S. (2021). Digitalization of education: Pedagogical priorities. *Education and Society*, 10–11, 8–9 [in Ukrainian]. https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2545/

Verbovskyi, I. A. (2024). Efficiency of digitalization in the management of educational resources: Analysis and optimization strategies. *Academic Visions*, 27 [in Ukrainian]. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/838>

Zaharova, Yu. I. (2025). Strategic management of digitalization of higher education in Ukraine: A systemic approach to regulatory support. *Business Inform*, 7, 539–546 [in Ukrainian]. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2025-7_0-pages-539_546.pdf

Zhyzdiuk, H. A. (2024). Adaptation of military education in Ukraine to NATO standards: Challenges and prospects. *Academic Visions*, 29 [in Ukrainian]. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/979>

Отримано редакцією журналу / Received: 12.01.26

Прорецензовано / Revised: 26.01.26

Схвалено до друку / Accepted: 19.02.26

Опубліковано / Published: 30.03.26

DIGITALIZATION OF THE MANAGEMENT OF TRAINING MILITARY SPECIALISTS WITH HIGHER EDUCATION AS A MEANS OF OVERCOMING CHALLENGES CAUSED BY MARTIAL LAW

Background. Today, digitalization comprehensively permeates the life of society and the educational sector; however, within the system of higher military education it faces the problem of the absence of a model for implementing digital tools in the management of training military specialists. At the same time, certain challenges to the military education system caused by martial law can be overcome through the digitalization of military educational management. The purpose of the study is to identify current and potential capabilities of digital tools in managing the training of military specialists with higher education in order to overcome challenges caused by martial law.

Methods. The study was conducted using the following methods: analysis and synthesis – to determine the problem, purpose, and objectives of the research; content analysis – to examine sources related to the research topic and to characterize challenges caused by martial law in relation to the training of military specialists with higher education; specification – to identify digitalization tools for managing specialists' training in higher military education institutions; generalization and systematization – to formulate conclusions based on the research results.

R e s u l t s . *The range of challenges in the training of military specialists with higher education caused by martial law includes the need to forecast learners' admission volumes, the dispersion of personnel and the establishment of safe conditions for them, quantitative and qualitative staffing of institutions with teaching personnel, and others. To overcome these challenges through digital management tools for training military specialists, such measures have been identified admission volumes modeling using artificial intelligence, creating a modular information database of educational institutions' capacities and an electronic educational environment, as well as the use of various electronic resources.*

C o n c l u s i o n s . *The digitalization of the management of training military specialists with higher education has not previously been considered as a means of overcoming challenges caused by martial law; however, it demonstrates broad prospects and opportunities for this purpose, as evidenced by a range of relevant digital tools presented in the study.*

K e y w o r d s : *digitalization, higher military educational institution, management, training, military specialists, martial law, model.*

Андрій Кучерявий є членом редколегії видання, тому не брав участі у рецензуванні та прийнятті рішення щодо публікації цієї статті.

Andrii Kucheriavyi is the member of the journal editorial board, therefore did not take part in the peer-review process or in the decision to publish of this article.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 378.147:62-82

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.65.14-19>

Віталій САГАН, д-р філософії

ORCID ID: 0000-0003-1042-8353

e-mail: Sagan2161@ukr.net

Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, Україна

ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ РЕЧОВОЇ СЛУЖБИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ФІЗИКО-ХІМІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТКАНИН

Вступ. Формування фахових компетентностей майбутніх офіцерів речової служби в системі вищої військової освіти є важливою умовою ефективного функціонування системи тилового та речового забезпечення Державної прикордонної служби України. В умовах оновлення нормативно-технічної бази й упровадження сучасних матеріалів особливої актуальності набуває підготовка офіцерів, здатних професійно оцінювати якість матеріальних засобів. Здатність визначати фізико-хімічні властивості тканин і матеріалів безпосередньо впливає на прийняття управлінських рішень у процесі контролю якості та забезпечення належних умов служби особового складу. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному розкритті змісту фахової компетентності майбутнього офіцера речової служби щодо визначення фізико-хімічних властивостей тканин і матеріалів, а також у визначенні шляхів її формування в процесі фахової підготовки за освітньо-професійною програмою "Організація діяльності тилових підрозділів ДПСУ".

Методи. Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема: аналіз і синтез – для уточнення змісту фахової компетентності й обґрунтування її структурних складників; контент-аналіз – для опрацювання наукових джерел, нормативно-правових актів, військових стандартів і технічних специфікацій у сфері речового забезпечення; узагальнення та систематизацію – для визначення педагогічних умов формування компетентності щодо тлумачення фізико-хімічних властивостей матеріальних засобів; логічне моделювання – для обґрунтування взаємозв'язку між теоретичною підготовкою та практичною діяльністю офіцерів речової служби.

Результати. У результаті дослідження встановлено, що фахова компетентність щодо визначення фізико-хімічних властивостей матеріальних засобів номенклатури речової служби (СКс24) має інтегрований характер і формується з урахуванням вимог чинних військових стандартів і технічних специфікацій. Визначено педагогічні умови її ефективного формування, зокрема поєднання теоретичної та практичної підготовки, використання зразків тканин і кейсових завдань професійного спрямування. Доведено, що недостатній рівень сформованості цієї компетентності знижує ефективність контролю якості речового майна та підвищує ризики у службовій діяльності начальників речової служби.

Висновки. Здатність майбутніх офіцерів речової служби визначати фізико-хімічні властивості тканин і матеріалів є важливим складником їхньої професійної готовності до виконання службових обов'язків у системі речового забезпечення ДПСУ. Цілеспрямоване формування цієї компетентності з урахуванням нормативно-технічних вимог і практичних завдань сприятиме підвищенню якості фахової підготовки та зменшенню ризиків прийняття неякісного речового майна.

Ключові слова: компетентність; речове забезпечення; фізико-хімічні властивості тканин; офіцер речової служби; якість матеріальних засобів; педагогічні умови; Державна прикордонна служба України.

Вступ

Кафедра логістики Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (далі – Національна академія) здійснює підготовку майбутніх офіцерів за освітньо-професійною програмою "Організація діяльності тилових підрозділів Державної прикордонної служби України" першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (далі – ОПП "Тил"). Однією із фахових компетентностей спеціалізації є СКс24 – здатність визначати основні фізико-хімічні властивості (далі – ФХВ) матеріальних засобів номенклатури речової служби, зокрема поверхневу густину, повітропроникність, гігроскопічність, зносостійкість, стійкість фарбування та вміст формальдегіду, що стосуються передусім тканин і матеріалів, які використовуються для виготовлення предметів речового майна (National Academy of the State Border..., 2025a).

Важливість цієї компетентності в сучасних умовах важко переоцінити, адже вона є фундаментом професійної діяльності офіцера речової служби. Актуальність теми зумовлена необхідністю підготовки фахівців, які не лише володіють методикою антропометричного забезпечення, а й глибоко розуміють технологічний складник

виробництва військового однострою. В умовах стрімкого розвитку текстильної промисловості й упровадження новітніх матеріалів (мембранних тканин, термостійких волокон, сучасних утеплювачів) здатність офіцера фахово оцінювати ФХВ майна безпосередньо впливає на якість екіпування особового складу, його комфорт і збереження здоров'я під час виконання завдань за призначенням. Таким чином, виникає нагальна потреба в теоретичному обґрунтуванні та практичному розкритті змісту цієї компетентності як одного із ключових елементів фахової підготовки майбутнього офіцера речової служби органу охорони державного кордону Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ).

Огляд літератури. Нормативне підґрунтя формування фахової компетентності майбутніх офіцерів речової служби щодо визначення якості матеріальних засобів становлять чинні військові стандарти у сфері речового забезпечення. Зокрема, Військовий стандарт 01.301.001–2018 (02) "Речове забезпечення. Система розроблення предметів для речового забезпечення" (Управління стандартизації, кодифікації та каталогізації, 2018) регламентує порядок розроблення, випробування та прийняття на забезпечення предметів речового

© Саган Віталій, 2026

майна, у тому числі матеріалів для їх виготовлення. У вимогах зазначеного стандарту акцентується необхідність оцінювання властивостей матеріалів на всіх етапах життєвого циклу предметів речового забезпечення, що обумовлює потребу в цілеспрямованому формуванні відповідних професійних компетентностей у начальників речової служби.

Проблематика формування фахових компетентностей офіцерів тилу в межах освітньої програми "Організація діяльності тилових підрозділів ДПСУ" неодноразово ставала предметом наукових досліджень. Так, у праці (Пономаренко, 2025) здійснено поглиблене обґрунтування компетентнісного складника підготовки офіцерів тилу на основі аналізу особливостей їхньої професійної діяльності. За результатами дослідження визначено ключові напрями службової діяльності, що мають вирішальне значення для забезпечення життєдіяльності військових частин, зокрема: організація військового господарства, управління матеріальними засобами, експлуатація технічних засобів тилу, утримання об'єктів інфраструктури й житлового фонду, контроль якості матеріалів і продуктів, а також планування та організація підготовки особового складу з тилових питань.

Водночас у науковій літературі наголошується на недоліках практичного складника фахової підготовки офіцерів тилу. Зокрема, у дослідженні (Саган, 2025) проаналізовано зміст однієї з навчальних дисциплін і встановлено, що формування окремих професійних компетентностей здійснюється недостатньо повно. Автором зазначено дефіцит практичних занять, без яких неможливе ефективне оволодіння навичками визначення фізико-хімічних властивостей матеріалів, що надходять на забезпечення ДПСУ. Отримані результати свідчать про необхідність подальшого методичного опрацювання зазначених аспектів підготовки.

Комплексний підхід до вдосконалення підготовки офіцерів до виконання логістичних функцій у ДПСУ представлено в дослідженні, проведеному у 2019–2022 роках на базі Національної академії (Sahan, Ponomarenko et al., 2025). У межах цієї роботи обґрунтовано методологію підготовки майбутніх офіцерів до логістичного забезпечення військових частин і доведено, що підвищення ефективності навчального процесу можливе за умови впровадження спеціально розробленої методики й відповідних педагогічних умов у систему підготовки вищого військового навчального закладу.

Питання компетентнісного підходу до професійної підготовки фахівців логістичного профілю отримали розвиток і в працях зарубіжних дослідників. Зокрема, польський науковець М. Матуш (Matusz, 2008, с. 191–192) визначає п'ять базових ключових компетентностей, необхідних для ефективної професійної діяльності: навчальну, комунікативну, соціальну, діяльну та інформаційно-комп'ютерну. Автор підкреслює, що відсутність належного рівня сформованості зазначених компетентностей унеможливує досягнення високої професійної ефективності.

Подальший розвиток компетентнісного підходу простежується у працях В. Фурманека, який трактує компетентність як наявність підготовленості до виконання певних видів діяльності (Furmanek, 1997, р. 14), а професійну компетентність – як результат цілеспрямованої та системної професійної підготовки (Furmanek, 1998, р. 184).

Узагальнення результатів проаналізованих наукових праць дає підстави стверджувати, що основна увага дослідників зосереджена на теоретичному обґрунтуванні переліку фахових компетентностей офіцерів тилу та виявленні загальних проблем їх формування у про-

цесі навчання. Водночас питання розроблення методики формування окремих спеціалізованих компетентностей залишаються недостатньо опрацьованими.

Зокрема, попри високу практичну значущість контролю якості матеріальних засобів, проблема обґрунтування методики формування фахової компетентності СКс24, пов'язаної з визначенням фізико-хімічних властивостей матеріальних засобів номенклатури речової служби, у системі підготовки у вищих військових навчальних закладах досі не набула належного науково-методичного висвітлення. Відсутність цілісних досліджень у цьому напрямі зумовлює актуальність і визначає наукову спрямованість пропонованої роботи.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та практичне розкриття змісту фахової компетентності майбутнього офіцера речової служби щодо визначення ФХВ тканин і матеріалів, а також шляхів її формування у процесі фахової підготовки здобувачів вищої освіти за ОПП "Тил".

Методи

Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема: аналіз і синтез – для уточнення змісту фахової компетентності та обґрунтування її структурних складників; контент-аналіз – для опрацювання наукових джерел, нормативно-правових актів, військових стандартів і технічних специфікацій у сфері речового забезпечення; узагальнення та систематизацію – для визначення педагогічних умов формування компетентності щодо тлумачення фізико-хімічних властивостей матеріальних засобів; логічне моделювання – для обґрунтування взаємозв'язку між теоретичною підготовкою та практичною діяльністю офіцерів речової служби.

Результати

Згідно з робочою програмою навчальної дисципліни "Економіка, організація та планування речового забезпечення" (далі – РПНД "ЕОПРЗ"), (National Academy of the State Border..., 2025b), на вивчення теми 2 "Виробництво військового одягу та взуття" передбачено 10 аудиторних годин та 6 годин самостійної роботи. Проте результати проведених семінарських занять і контрольного опитування здобувачів вищої освіти за ОПП "Тил" засвідчили недостатній рівень оволодіння цією темою та низьку якість засвоєння фахового матеріалу.

На нашу думку, основна проблема полягає у відсутності тісного зв'язку між теоретичною базою та реальною практикою виробництва. Для того, щоб майбутній офіцер міг компетентно визначати ФХВ матеріалів, з яких виготовляється однострій Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ), недостатньо лише вивчення теорії в аудиторії. Необхідне глибоке розуміння технологічних процесів, що потребує безпосереднього ознайомлення з потужностями підприємств текстильної та легкої промисловості. Отже, існує суперечність між вимогами до професійної компетенції (СКс24) й обмеженими можливостями традиційних методів навчання, які не передбачають регулярного відвідування профільних виробництв і залучення експертів галузі з виробництва тканин та одягу до освітнього процесу.

Здатність визначати основні фізико-хімічні властивості матеріальних засобів номенклатури речової служби (СКс24) з позиції начальника речової служби органу охорони державного кордону Державної прикордонної служби України (далі – НРС) має прикладний управлінський характер і є складником професійної готовності до виконання службових завдань у сфері речового забезпечення.

У процесі дослідження встановлено, що зазначена компетентність є інтегрованою та включає професійно-орієнтовані, операційно-практичні й аналітико-управлінські компетентності.

Професійно орієнтовані компетентності передбачають володіння системою знань про фізико-хімічні властивості тканин і матеріалів, що використовуються для виготовлення предметів речового майна, зокрема їхній волокнистий склад, щільність, гігроскопічність, повітропроникність, зносостійкість, термостійкість і стійкість до дії вологи. Начальник речової служби ООДК ДПСУ повинен розуміти вплив зазначених властивостей на експлуатаційні характеристики однострою в різних кліматичних та оперативних умовах охорони державного кордону.

Операційно-практичні компетентності полягають у здатності здійснювати первинне оцінювання якості матеріальних засобів у процесі приймання, зберігання та експлуатації, визначати відповідність фактичних властивостей матеріалів до вимог нормативно-технічної документації, виявляти ознаки невідповідності або зниження якості тканин, а також обґрунтовувати рішення щодо доцільності використання або відмови від приймання речового майна.

Аналітико-управлінські компетентності виявляються у здатності НРС використовувати результати оцінювання фізико-хімічних властивостей матеріалів для прийняття управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності системи речового забезпечення, зменшення втрат і рекламацій, забезпечення належних умов служби та збереження здоров'я особового складу.

Таким чином, компетентність щодо визначення ФХВ матеріальних засобів номенклатури речової служби є важливим складником професійної діяльності НРС ООДК і потребує цілеспрямованого формування у процесі фахової підготовки майбутніх офіцерів.

У ході дослідження встановлено, що формування здатності майбутніх офіцерів речової служби визначати основні ФХВ матеріальних засобів номенклатури речової служби має здійснюватися з урахуванням чинних вимог нормативно-технічної документації у сфері речового забезпечення. Зокрема, положення Військового стандарту 01.301.001–2018 (02) "Речове забезпечення. Система розроблення предметів для речового забезпечення" визначають послідовність процедур розроблення, випробування та прийняття на забезпечення предметів речового майна, що передбачає обов'язкове оцінювання властивостей матеріалів на різних етапах їхнього життєвого циклу.

Зазначені положення стандарту обумовлюють необхідність залучення офіцерів речової служби до процесів контролю якості матеріалів під час виготовлення та випробування дослідних зразків, оцінювання відповідності матеріалів до вимог технічної специфікації та зразка-еталона, а також прийняття управлінських рішень щодо доцільності прийняття речового майна на забезпечення. У зв'язку із цим здатність визначати ФХВ матеріальних засобів розглядається не як окрема матеріалознавча навичка, а як складник професійної готовності НРС до виконання службових обов'язків.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що зміст компетентності щодо визначення ФХВ матеріальних засобів номенклатури речової служби має формуватися з урахуванням етапів системи розроблення предметів речового забезпечення, визначених військовими стандартами, і бути орієнтованим на практичні завдання службової діяльності офіцерів в ООДК.

Аналіз асортименту тканин, що застосовуються для виготовлення предметів військової форми та спорядження, свідчить про переважне використання сумішевих матеріалів на основі натуральних і синтетичних волокон, які забезпечують поєднання міцності, зносостійкості, повітропроникності та водозахисних властивостей. Зазначені особливості обумовлюють необхідність оцінювання офіцерами речової служби фізико-хімічних показників матеріалів, зокрема поверхневої густини, повітропроникності, гігроскопічності, стійкості до стирання та дії вологи, у процесі контролю якості речового майна.

Практична значущість компетентності щодо визначення фізико-хімічних властивостей матеріальних засобів номенклатури речової служби підтверджується положеннями наказу Міністерства оборони України від 19.07.2017 № 375 "Про затвердження Порядку здійснення контролю за якістю речового майна, що постачається для потреб Збройних Сил України" (Міністерство оборони України, 2017). Зазначеним нормативним актом визначено процедури приймального контролю товару за якістю, відбору зразків і проведення лабораторних випробувань, участь у яких потребує від представників замовника здатності оцінювати відповідність матеріалів до вимог нормативної і технічної документації.

У цьому контексті здатність визначати ФХВ матеріалів розглядається як необхідна умова виконання службових обов'язків НРС, зокрема під час прийняття рішень щодо придатності речового майна до постачання та використання за призначенням.

У процесі дослідження встановлено, що зміст компетентності щодо визначення основних ФХВ матеріальних засобів номенклатури речової служби має формуватися з урахуванням вимог технічних специфікацій Міністерства оборони України, які визначають конкретні показники якості матеріалів і методи їх контролю. Зокрема, технічні специфікації "Тканини бавовняні та змішані" ТС А01ХJ.29979-539:2025 (02) (Міністерство оборони України, 2025) і "Тканина напіввовняна" ТС А01ХJ.29956-154:2019 (01) (Міністерство оборони України (2019), що застосовуються у системі речового забезпечення ДПСУ, установлюють вимоги до таких показників, як склад сировини, поверхнева густина, повітропроникність, гігроскопічність, опір стиранню, розривне навантаження, стійкість фарбування та вміст формальдегіду.

Аналіз зазначених нормативних документів дає змогу дійти висновку, що здатність офіцерів речової служби оцінювати ФХВ матеріалів є необхідною умовою здійснення приймального контролю та забезпечення відповідності речового майна до вимог нормативно-технічної документації, а отже, складником їхньої професійної готовності до виконання службових обов'язків.

Водночас ефективне формування зазначеної компетентності у майбутніх офіцерів речової служби ООДК потребує створення відповідних педагогічних умов, які забезпечують поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю та орієнтацію освітнього процесу на реальні завдання службової діяльності. У зв'язку із цим доцільно розглянути педагогічні умови формування здатності визначати ФХВ матеріальних засобів номенклатури речової служби.

Поєднання теорії і практики у процесі фахової підготовки

Поєднання теоретичного та практичного складників підготовки є однією із ключових педагогічних умов формування компетентності щодо визначення ФХВ матеріальних засобів номенклатури речової служби. Теоретичні знання з матеріалознавства, ФХВ тканин і

нормативно-технічних вимог мають безпосередньо інтегруватися з практичними заняттями, спрямованими на оцінювання якості матеріалів у реальних або наближених до реальних умовах службової діяльності.

Реалізація цієї умови передбачає використання практичних занять, лабораторних робіт, навчальних тренувань із приймального контролю речового майна, у ході яких майбутні офіцери застосовують теоретичні знання для аналізу фактичних показників якості матеріалів і прийняття управлінських рішень.

Використання зразків тканин і матеріалів в освітньому процесі

Важливою педагогічною умовою формування зазначеної компетентності є систематичне використання в освітньому процесі зразків тканин і матеріалів, що застосовуються у системі речового забезпечення. Робота зі зразками дає змогу майбутнім офіцерам речової служби візуально й тактильно ідентифікувати властивості матеріалів, співвідносити їх із вимогами нормативно-технічної документації та формувати навички первинного експертного оцінювання.

Залучення реальних зразків тканин сприяє розвитку професійного мислення, підвищує наочність навчання та забезпечує формування стійких практичних умінь, необхідних для здійснення контролю якості речового майна.

Залучення представників виробництва та експертного середовища

Формування компетентності щодо визначення ФХВ матеріалів є більш ефективним за умови залучення до освітнього процесу представників підприємств-виробників, фахівців лабораторій контролю якості й експертів у сфері речового забезпечення. Така взаємодія дає змогу майбутнім офіцерам ознайомитися із сучасними технологіями виробництва тканин, методами випробувань і практикою застосування нормативно-технічних вимог.

Залучення експертів сприяє формуванню у здобувачів освіти розуміння реальних проблем і ризиків, пов'язаних із невідповідністю матеріалів до встановлених вимог, а також розвитку здатності приймати обґрунтовані управлінські рішення у сфері речового забезпечення.

Використання кейсових завдань професійного спрямування

Ефективною педагогічною умовою формування зазначеної компетентності є застосування кейсових завдань, побудованих на типових і проблемних ситуаціях службової діяльності НРС. Кейси можуть моделювати процес приймального контролю речового майна, виявлення невідповідності ФХВ матеріалів до вимог технічної документації, а також прийняття рішень щодо рекламації або відмови від приймання.

Використання кейсових завдань сприяє розвитку аналітико-управлінських компетентностей, формує здатність до комплексного оцінювання ситуації та прийняття відповідальних управлінських рішень у межах повноважень НРС.

Поряд із кейсовими завданнями доцільно використовувати практичні навчальні вправи, спрямовані на відпрацювання окремих дій НРС. Такі вправи передбачають поетапне виконання завдань, пов'язаних з аналізом супровідної документації, порівнянням фактичних характеристик тканини з вимогами технічної специфікації, оцінюванням зразка-еталона та формулюванням обґрунтованого висновку щодо якості матеріалу.

На відміну від кейсових завдань, які моделюють комплексну проблемну ситуацію, практичні вправи дають змогу зосередитися на формуванні конкретних умінь і навичок,

що є необхідними для подальшого прийняття управлінських рішень у сфері речового забезпечення.

Ускладнення практичних вправ шляхом введення обмежень за часом, неповної інформації або альтернативних варіантів рішень дає змогу наблизити навчальний процес до реальних умов службової діяльності.

Практичні ризики недостатньої сформованості компетентності СКс24

Недостатній рівень сформованості компетентності щодо визначення основних ФХВ матеріальних засобів номенклатури речової служби створює низку практичних ризиків у діяльності НРС ООДК. У таких умовах оцінювання якості тканин і матеріалів часто має формальний характер і ґрунтується переважно на супровідній документації без належного аналізу фактичних властивостей матеріалу.

Одним із найбільш поширених ризиків є прийняття на забезпечення речового майна, яке формально відповідає вимогам документації, але не забезпечує необхідних експлуатаційних характеристик у реальних умовах служби. Це може виявлятися у швидкому зношуванні однострою, втраті повітропроникності після прання, зниженні водозахисних або теплоізоляційних властивостей, що безпосередньо впливає на комфорт і працездатність особового складу.

Крім того, відсутність у НРС достатніх знань і практичних навичок оцінювання ФХВ матеріалів ускладнює своєчасне виявлення невідповідностей між зразком-еталоном і фактичними характеристиками тканини, особливо під час приймального контролю. У результаті зростає кількість рекламацій, виникає потреба у повторних перевірках або заміні речового майна, що призводить до додаткових матеріальних витрат та ускладнює організацію речового забезпечення.

Недостатня сформованість компетентності СКс24 також обмежує можливості НРС приймати обґрунтовані управлінські рішення. За відсутності розуміння впливу ФХВ матеріалів на умови експлуатації однострою управлінські рішення зводяться до формального виконання нормативних вимог, без урахування реальних потреб підрозділів та умов виконання службових завдань.

Таким чином, недостатній рівень сформованості компетентності щодо визначення ФХВ матеріальних засобів номенклатури речової служби не лише знижує ефективність системи речового забезпечення, а й негативно впливає на умови служби та збереження здоров'я особового складу. Це підтверджує необхідність цілеспрямованого формування зазначеної компетентності у процесі фахової підготовки майбутніх офіцерів речової служби.

Дискусія і висновки

У результаті проведеного дослідження теоретично обґрунтовано та практично розкрито зміст фахової компетентності майбутнього офіцера речової служби щодо визначення фізико-хімічних властивостей тканин і матеріалів, що використовуються для виготовлення предметів речового майна. Установлено, що зазначена компетентність (СКс24) має інтегрований характер і поєднує професійно орієнтовані, операційно-практичні та аналітико-управлінські складники, необхідні для ефективного виконання службових обов'язків НРС ООДК ДПСУ.

Доведено, що здатність визначати фізико-хімічні властивості матеріальних засобів номенклатури речової служби є не лише матеріалознавчою навичкою, а й складником управлінської готовності офіцера до прийняття обґрунтованих рішень у процесі приймального контролю, експлуатації та оцінювання якості речового майна. Обґрунтовано, що формування зазначеної компетентності має здійснюватися з урахуванням вимог

чинних військових стандартів і технічних специфікацій, які регламентують порядок розроблення, випробування та прийняття предметів речового забезпечення.

У ході дослідження визначено педагогічні умови ефективного формування фахової компетентності СКс24 у процесі фахової підготовки здобувачів вищої освіти за ОПП "Тил". До таких умов віднесено поєднання теоретичної та практичної підготовки, використання зразків тканин і матеріалів в освітньому процесі, залучення представників виробничого й експертного середовища, застосування кейсових завдань і практичних вправ професійного спрямування. Реалізація зазначених умов забезпечує наближення освітнього процесу до реальних умов службової діяльності й підвищує практичну спрямованість підготовки майбутніх офіцерів речової служби.

Обґрунтовано, що недостатній рівень сформованості компетентності щодо визначення фізико-хімічних властивостей матеріальних засобів створює низку практичних ризиків у діяльності ООДК, зокрема призводить до формального підходу до контролю якості, зростання кількості рекламаций, додаткових матеріальних витрат і зниження експлуатаційних характеристик речового майна. Це, у свою чергу, негативно впливає на умови служби та збереження здоров'я особового складу.

Отже, результати дослідження підтверджують доцільність і необхідність цілеспрямованого формування фахової компетентності майбутніх офіцерів речової служби щодо визначення фізико-хімічних властивостей тканин як важливого складника їхньої професійної підготовки й готовності до виконання службових завдань у системі речового забезпечення ДПСУ.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробленні та експериментальній перевірці методики формування фахової компетентності СКс24 у процесі підготовки майбутніх офіцерів речової служби, удосконаленні навчально-методичного забезпечення відповідних дисциплін, а також у створенні критеріїв і показників оцінювання рівня сформованості здатності визначати фізико-хімічні властивості матеріалів з урахуванням сучасних вимог нормативно-технічної документації та практики речового забезпечення.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Міністерство оборони України. (2017). *Про затвердження Порядку здійснення контролю за якістю речового майна, що постачається для потреб Збройних Сил України*. Наказ від 19.07.2017 № 375. <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/31329-zi-zminami>
- Міністерство оборони України. (2019). *Тканина напіввовняна. Технічна специфікація Міністерства оборони України на предмети для речового забезпечення*. ТС А01XJ.29956-154:2019 (01). <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/tkanina-napivvovniiana-ts-a01xj-29956-154-2019-01>
- Міністерство оборони України. (2025). *Тканини бавовняні та змішані. Технічна специфікація Міністерства оборони України на предмети для речового забезпечення*. ТС А01XJ.29979-539:2025 (02). <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/tkanini-bavovnyani-ta-zmishani-ts-a01-xj-29979-539-2025-02>
- Пonomarenko, O. (2025). Обґрунтування фахових компетентностей спеціалізації освітньої програми "Організація діяльності тилових підрозділів ДПСУ". *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки*, 3(42). 144–161.
- Саган, В. (2025). Аналіз змісту підготовки здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою "Організація діяльності тилових підрозділів Державної прикордонної служби України" за напрямом речового забезпечення. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки*, 3(42). 162–184.
- Управління стандартизації, кодифікації та каталогізації. (2018). *Військовий стандарт 01.301.001–2018 (02). Речове забезпечення. Система розроблення предметів для речового забезпечення*. Наказ від 26.09.2018 № 11. <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/viiskovii>

standart-vst-01-301-001-2018-02-rechove-zabezpechennia-sistema-rozroblennia-predmetiv-dlia-rechovogo-zabezpechennia-osnovni-polozhennia-zi-zminami Furmanek, W. (1997). *Kompetencje – proba okreslenia pojecia. Edukacja Ogolnotechniczna*, 7, 12–18.

Furmanek, W. (1998). *Kompetencje ogolnotechniczne w edukacji wszeczszkolnej. Edukacja Ogolnotechniczna nauczycieliklas I-III / red. K. Kraszewski. Rzeszow-Krakow : Wyd. Oswiatowe, 7–21.*

Matusz, M. (2008). *Kompetencje informacy jnenauczycieli i uczniw. Edukacja Technika : informatyka – edukacja: podred. W. Walata. – Rzeszow : Uniwersytet Rzeszowski. Tom X. Teoretyczne i praktyczne problemy edukacji informatycznej*. 189–200.

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytsky. (2025a). Educational and professional program "Organization of the activities of the logistics units of the State Border Guard Service of Ukraine". Order dated 28.04.2025 No. 236-OD. <https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/06/programspage.opp-odtp-dpsu.pdf>

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytsky. (2025b). Syllabus of the academic discipline OOK 38 "Economics, organization and planning of material support". <https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/06/programspage.ook-38-ekonomika-organizacziya-ta-planuvannya-rechovogo-zabezpechennia.pdf>

Sahan, V., Ponomarenko, O., Kocheulov, A., Levchuk, N., Bratko, A., & Sychevskyi, Yu. (2025). Enhancing Future Officers' Training to Provide Logistics Support: The Case of Ukraine. *Journal of Curriculum and Teaching*, 14, 4, 221–231. <https://doi.org/10.5430/jct.v14n4p221>

References

Department of Standardization, Codification and Cataloguing. (2018). *Military Standard 01.301.001 – 2018 (02). Material support. System for developing items for material support*. Order dated 09/26/2018 No. 11) [in Ukrainian]. <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/viiskovii-standart-vst-01-301-001-2018-02-rechove-zabezpechennia-sistema-rozroblennia-predmetiv-dlia-rechovogo-zabezpechennia-osnovni-polozhennia-zi-zminami>

Furmanek, W. (1997). *Kompetencje – proba okreslenia pojecia. Edukacja Ogolnotechniczna*, 7, 12–18 [in Polish].

Furmanek, W. (1998). *Kompetencje ogolnotechniczne w edukacji wszeczszkolnej. Edukacja Ogolnotechniczna nauczycieliklas I-III / red. K. Kraszewski. Rzeszow-Krakow : Wyd. Oswiatowe, 7–21 [in Polish].*

Matusz, M. (2008). *Kompetencje informacy jnenauczycieli i uczniw. Edukacja Technika : informatyka – edukacja: podred. W. Walata. – Rzeszow : Uniwersytet Rzeszowski. Tom X. Teoretyczne i praktyczne problemy edukacji informatycznej*. 189–200 [in Polish].

Ministry of Defense of Ukraine. (2017). *On approval of the Procedure for quality control of tangible property supplied for the needs of the Armed Forces of Ukraine*. Order dated 19.07.2017 No. 375 [in Ukrainian]. <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/31329-zi-zminami>

Ministry of Defense of Ukraine. (2019). *Half-wool fabric. Technical specification of the Ministry of Defense of Ukraine for items for material support*. TS A01XJ.29956-154:2019 (01) [in Ukrainian]. <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/tkanina-napivvovniiana-ts-a01xj-29956-154-2019-01>

Ministry of Defense of Ukraine. (2025). *Cotton and mixed fabrics. Technical specification of the Ministry of Defense of Ukraine for items for material support*. TS A01XJ.29979-539:2025 (02) [in Ukrainian]. <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/tkanini-bavovnyani-ta-zmishani-ts-a01-xj-29979-539-2025-02>

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytsky. (2025a). Educational and professional program "Organization of the activities of the logistics units of the State Border Guard Service of Ukraine". Order dated 28.04.2025 No. 236-OD. <https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/06/programspage.opp-odtp-dpsu.pdf>

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytsky. (2025b). Syllabus of the academic discipline OOK 38 "Economics, organization and planning of material support". <https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/06/programspage.ook-38-ekonomika-organizacziya-ta-planuvannya-rechovogo-zabezpechennia.pdf>

Ponomarenko, O. (2025). Substantiation of professional competencies of the specialization of the educational program "Organization of the activities of the logistics units of the State Border Guard Service of Ukraine". *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: pedagogical sciences*, 3(42), 144–161 [in Ukrainian].

Sagan, V. (2025). Analysis of the content of training of higher education applicants under the educational and professional program "Organization of the activities of the logistics units of the State Border Guard Service of Ukraine" in the direction of material support. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: pedagogical sciences*, 3(42), 162–184 [in Ukrainian].

Sahan, V., Ponomarenko, O., Kocheulov, A., Levchuk, N., Bratko, A., & Sychevskyi, Yu. (2025). Enhancing Future Officers' Training to Provide Logistics Support: The Case of Ukraine. *Journal of Curriculum and Teaching*, 14, 4, 221–231. <https://doi.org/10.5430/jct.v14n4p221>

Отримано редакцією журналу / Received: 02.02.26

Прорецензовано / Revised: 04.02.26

Схвалено до друку / Accepted: 19.02.26

Опубліковано / Published: 30.03.26

Vitalii SAHAN, PhD,
ORCID ID: 0000-0003-1042-8353
e-mail: Sagan2161@ukr.net

Bogdan Khmelnytsky National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytsky, Ukraine

FORMING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE SUPPLY OFFICERS IN DETERMINING THE PHYSICAL AND CHEMICAL PROPERTIES OF FABRICS

Background. The development of professional competencies of future supply officers in the system of higher military education is an important condition for the effective functioning of the logistics and supply system of the State Border Guard Service of Ukraine. In the context of updating the regulatory and technical framework and introducing modern materials, the training of officers capable of professionally assess the quality of material resources is becoming particularly relevant. The ability to determine the physical and chemical properties of fabrics and materials directly influences managerial decision-making in quality control process and ensuring proper service conditions for personnel. The purpose of this study is to theoretically substantiate and practically reveal the content of the professional competence of future supply officer in determining the physical and chemical properties of fabrics and materials, as well as to identify ways of developing this competence in the process of professional training under the educational and professional programme 'Organisation of support units activities of the State Border Guard Service of Ukraine'.

Methods. To achieve the stated objective, a set of general scientific and specialized research methods was employed, in particular: analysis and synthesis – to clarify the essence of professional competence and substantiate its structural components; content analysis – to examine scientific sources, regulatory and legal acts, military standards and technical specifications in the field of supply; generalisation and systematisation – to determine the pedagogical conditions for the formation of competence in determining the physical and chemical properties of material resources; logical modelling – to substantiate the relationship between the theoretical training and practical activities of supply officers.

Results. The study found that professional competence in determining the physical and chemical properties of material assets in the inventory of the material service (SKs24) is integrated in nature and is formed taking into account the requirements of current military standards and technical specifications. The pedagogical conditions for its effective formation have been determined, in particular, the combination of theoretical and practical training, the use of fabric samples and case studies of a professional nature. It has been proven that an insufficient level of development of this competence reduces the effectiveness of quality control of material assets and increases the risks in the service activities of supply service officers.

Conclusions. The ability of future supply officers to determine the physical and chemical properties of fabrics and materials is an important component of their professional readiness to perform their duties in the logistics support system of the State Border Guard Service of Ukraine. Purposeful development of this competence, taking into account regulatory and technical requirements as well as practical tasks, will contribute to improving the quality of professional training and reducing the risks associated with the acceptance of poor-quality material.

Keywords: competence; material support; physical and chemical properties of fabrics; supply officer; quality of material assets; pedagogical conditions; State Border Guard Service of Ukraine.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

ПСИХОЛОГІЯ

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 159.9

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.65.20-25>

Олена КОЖЕДУБ, канд. соц. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0001-7332-1727

e-mail: olenakozhedub@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Ольга СОКОЛІНА, канд. філос. наук

ORCID ID: 0000-0003-0566-8467

e-mail: olha.sokolina@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Людмила БЕЛІЧЕНКО, д-р філософії

ORCID ID: 0000-0002-3918-3831

e-mail: ludaua28@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОЗНАКИ КОГНІТИВНОГО ДЕФІЦИТУ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ІЗ ЧЕРЕПНО-МОЗКОВОЮ ТРАВМОЮ

Вступ. З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України спостерігається активне використання зброї великої вибухової сили, яка сильно впливає на організм людини. Під дію такої зброї потрапляють як військовослужбовці, які здійснюють виконання завдань за призначенням, так і цивільні громадяни, які перебувають далеко від лінії бойового зіткнення. Одним із наслідків впливу такої потужної зброї є черепно-мозкова травма різного ступеня тяжкості. Така травма сприяє виникненню порушень емоційно-вольової, когнітивної та поведінкової сфери. У медичній науковій літературі існує достатня кількість публікацій, які присвячено діагностиці, лікуванню та реабілітації пацієнтів із черепно-мозковими травмами. Проте у психологічній науковій літературі спостерігається певний дефіцит таких наукових розвідок. Виняткової актуальності набувають дослідження, які пов'язані з особливостями прояву наслідків черепно-мозкової травми військовослужбовців, які отримали її під час виконання бойових завдань. Отже, мета статті полягає у психологічному аналізі ознак когнітивного дефіциту у військовослужбовців із черепно-мозковими травмами.

Методи. Для досягнення мети було використано теоретичні методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення, які дали змогу здійснити теоретичне дослідження особливостей прояву наслідків черепно-мозкової травми, отриманої військовослужбовцями під час виконання бойових завдань.

Результати. Узагальнено дані щодо особливостей прояву наслідків черепно-мозкової травми залежно від місця ураження та сили впливу вибухової хвилі. Автори наукової статті описують особливості прояву когнітивного дефіциту – порушення процесів пам'яті, мислення, уваги та сприйняття.

Висновки. Здійснено аналіз наукової медико-психологічної літератури, яка дала змогу з'ясувати природу черепно-мозкової травми військовослужбовців, що виконують завдання за призначенням і зазнають вибухової дії сучасної зброї; описано різновиди черепно-мозкової травми залежно від типу, ступеня тяжкості, характеру, а також наслідки черепно-мозкової травми на когнітивну сферу військовослужбовців, які спричиняють когнітивний дефіцит.

Ключові слова: когнітивний дефіцит, когнітивна сфера, порушення когнітивної сфери, черепно-мозкова травма, наслідки черепно-мозкової травми.

Вступ

Черепно-мозкова травма належить до актуальних медичних, соціальних і психологічних проблем сучасного суспільства. Починаючи з 2014 року, на території України ведуться активні бойові дії, під час яких використовується зброя великої вибухової сили. З березня 2014 по лютий 2022 року така зброя використовувалась переважно на сході України в районі бойових дій, а з початком повномасштабного вторгнення РФ активно обстрілює мирні українські міста та села, які розташовані на значній відстані від району бойових дій. У результаті таких обстрілів страждають і військові, і цивільні громадяни України. Одним із наслідків впливу такої зброї є черепно-мозкова травма – пошкодження мозку людини внаслідок удару, струсу, вибуху, проникаючого поранення або іншого механічного впливу, що істотно впливає на психіку людини, адже мозок є центром, який здійснює контроль емоцій, поведінки, мислення, пам'яті, уваги.

Ступінь і характер психічних змін залежить від тяжкості травми, локалізації ушкодження та індивідуальних особливостей постраждалого. Спостерігаються зміни в емоційно-вольовій (зміни настрою, депресія, тривожність, панічні напади, зниження вольових якостей), пізнавальній (порушення пам'яті, мислення, зниження інтелектуальної продуктивності), поведінковій сфері (імпульсивність, агресивність, дезінгібіція, регрес особистості та психічна інфантильність). Часто черепно-мозкова травма супроводжується психопатологічними проявами – невротичними симптомами (тривога, нав'язливі думки, фобії), психотичними проявами (галюцинації, марення), емоційним вигоранням і посттравматичними розладами. Частими наслідками черепно-мозкової травми є соціальна ізоляція, втрата працездатності, труднощі у спілкуванні, проблеми в сімейних стосунках, зниження самооцінки, почуття неповноцінності.

На жаль, у відкритих джерелах немає статистичних даних щодо кількості українців (і цивільних, і військових),

© Кожедуб Олена, Соколіна Ольга, Беліченко Людмила, 2026

які отримали черепно-мозкові травми внаслідок дій РФ. Однак за даними U.S. Department of Defense (DoD), за період із 2000 по серпень 2022 року було зафіксовано 463392 випадки черепно-мозкової травми у військово-службовців усіх родів військ армії США. Так, легка черепно-мозкова травма була виявлена у 381226 випадках (Brain Injury Association, n/d). На жаль, конкретних даних у відкритих інформаційних джерелах щодо таких травм серед військовослужбовців Збройних сил України немає.

Огляд літератури. Проблематика діагностики, лікування та мінімізації наслідків черепно-мозкової травми в різних категорій громадян активно досліджувалась і досліджується українськими вченими. Хоча треба зазначити, що досліджень на стику медицини та психології за останні десяти років знайдено нами не так багато. Це, зокрема, дослідження О. Солоновича, який вивчав когнітивні функції у пацієнтів у проміжному та віддаленому періодах легкої черепно-мозкової травми (Солонович, 2017), Ю. Ячніка, який вивчав черепно-мозкову травму та психічні розлади, що стали наслідком уживання психоактивних речовин (Ячнік, & Пінчук, 2025). Проблеми гострої бойової контузійної черепно-мозкової травми було досліджено в монографії за загальною редакцією В. Коршняка (Коршняк, 2018), а особливості діагностики та лікування акubarотравми в умовах повномасштабної війни було описано К. Гуменюком (Гуменюк, 2024).

Методи

Автори використали комплекс методів теоретичного дослідження, як-от *аналіз, синтез та узагальнення*, що дали змогу здійснити теоретичне дослідження особливостей прояву наслідків черепно-мозкової травми, отриманої військовослужбовцями під час виконання бойових завдань.

Результати

Війна за незалежність України загострила проблему наслідків черепно-мозкової травми. Сьогодні ми обґрунтовано можемо стверджувати, що від таких наслідків страждає і цивільне населення у мирних містах, які зазнають комбінованих атак противника, і військово-службовці, які перебувають на лінії бойового зіткнення.

Як зазначають Т. Літовченко та інші, черепно-мозкова травма є актуальною проблемою охорони здоров'я громадян у багатьох країнах світу та однією з найпоширеніших причин смерті людей, які належать до різних вікових категорій (Літовченко та ін., 2024). Авторський колектив цієї публікації з посиланням на (Taylor et al., 2017) наголошує, що від наслідків черепно-мозкової травми, за даними американського центра з профілактики та контролю захворювань, страждає близько 3 мільйонів американців і більше 50 тисяч помирають щороку. Науковці наголошують, що наслідки черепно-мозкової травми є найрізноманітнішими – головний біль, погіршення зору, шум у вухах, труднощі з концентрацією уваги, втрата зорово-моторної координації, когнітивні порушення та афективні розлади тощо (Літовченко та ін., 2024).

Черепно-мозкова травма – це порушення функцій головного мозку, яке детерміноване травмою голови. До причин, які викликають черепно-мозкову травму, відносять найрізноманітніші травматичні події, такі як падіння, удар тупим або гострим предметом, вогнепальне поранення, вибух та інші зовнішні чинники (Потапова, 2024).

Як зазначає К. Потапова, черепно-мозкову травму класифікують таким чином:

- за типом – *відкриті* (виникають унаслідок пробиття черепа і захисних бар'єрів мозку, летальність від 70 до 90 %, процес лікування та відновлення складний і тривалий) та *закриті* (виникають без пошкодження ціліс-

ності черепа; різновиди – струс мозку, забій, дифузне аксональне ураження);

- за ступенем тяжкості травми. Для визначення ступеня тяжкості використовується шкала ком Глазго. Її показники: відкривання очей (1–4 бали); мовна реакція (1–5 балів); рухова реакція (1–6 балів). Більша сума балів указує на менший ступінь пригнічення свідомості, тому розрізняють: *легку черепно-мозкову травму* (13–15 балів) – свідомість ясна або помірно приглушена; *середню черепно-мозкову травму* (9–12 балів) – свідомість глибоко порушена, ступор; *тяжку* (3–8 балів); *кому*;
- за характером травми – *струс, забій, здавлювання, аксональне дифузне пошкодження головного мозку*;
- за типом отриманої травми – *ізолювана, поєднана, комбінована* (Потапова, 2024).

Легка черепно-мозкова травма зазвичай буває викликана ударом, падінням, різким поштовхом або зміною тиску від вибухової хвилі, що рухає мозок усередині черепної коробки. Така травма у багатьох випадках не є значною. За таких обставин втрата свідомості відсутня, амнезія після події спостерігається попри продовж 10 хвилин. Може спостерігатись помірна нудота або блювання. Однак, на думку К. Потапової, терміни "м'який", "помірний", "важкий" використовуються для опису впливу травми на роботу мозку. Зазначимо, що *легка черепно-мозкова травма* – це серйозна травма, яка вимагає уваги. Наслідками легкої черепно-мозкової травми є: головний біль, сплутаність свідомості, шум у вухах, втома, порушення сну, зміни настрою, порушення поведінки, проблеми з концентрацією уваги й пам'яттю.

Черепно-мозкова травма середнього ступеня тяжкості зазвичай викликає втрату свідомості, яка може тривати більше 30 хвилин. Сплутаність свідомості, сильний головний біль, судоми, нудота (блювота), млявість, порушення координації рухів – усе це фізичні ознаки черепно-мозкової травми середнього ступеня тяжкості. Такий вид травм потребує своєчасного лікування. Без лікування стан може погіршитись.

Основною ознакою *важкої черепно-мозкової травми* є перебування без свідомості упродовж 24 годин і більше. Часто важка черепно-мозкова травма супроводжується серйозними ушкодженнями голови, переломами черепа. Також спостерігаються порушення психіки, амнезія, неможливість виконувати прості команди, розлади мовлення, парез кінцівок, підвищення артеріального тиску й серцевого ритму тощо (Потапова, 2024).

К. Потапова описує типи черепно-мозкової травми залежно від характеру. *Струс* – це легка черепно-мозкова травма, яка призводить до тимчасового пригнічення функцій мозку, менших змін рівня свідомості або психічного стану. Наслідками струсу мозку є порушення рівноваги та координації, погіршення пам'яті та рефлексів. *Забій* – тяжка форма черепно-мозкової травми. Основною ознакою такої травми є порушення структури тканин головного мозку, що супроводжується виникненням крововиливів. Ураження різних ділянок мозку можуть мати наслідки. Наприклад, ураження мозочка викликає головокружіння та блювоту, передцентральної звивини – порушення руху, ураження постцентральної звивини – порушення чутливості. *Здавлювання або стиснення* пов'язане з утворенням внутрішньомозкових гематом, набряком головного мозку або присутністю у ньому кісткових уламків. Такий вид травм може виникати також на тлі забою мозку. Така травма небезпечна вклиненням головного мозку, яке виникає внаслідок наростання внутрішньочерепного тиску. У тих, хто отримав здавлювання (стиснення) головного мозку, спостерігається

наростання неврологічних симптомів. Наслідками такої черепно-мозкової травми є інвалідність або навіть смерть (Потапова, 2024).

Ізольована травма характеризується механічним пошкодженням черепа й головного мозку. *Поєднана травма* характеризується ушкодженням органів і систем організму, наприклад щелепно-лицьовою, торакальною, абдомінальною, хребетно-спинномозковою травмою. *Комбінована черепно-мозкова травма* виникає внаслідок поєднання кількох видів енергії – механічної, термічної, променевої, хімічної, електричної тощо (Потапова, 2024).

Описані нами вище види черепно-мозкової травми проявляються по-різному. Наприклад, її *фізичними* симптомами можуть бути слабкість або труднощі з рухом рук, ніг, тіла, голови. Людині з такою травмою може бути важко сидіти, стояти, тримати рівновагу. Їй може бути важко пересуватись і змінювати положення тіла в ліжку. *Когнітивні* симптоми виявляються у труднощах із пам'яттю, увагою, розв'язанням проблем. *Сенсорні* проблеми – зміни у зорових, слухових, дотикових відчуттях. Спостерігаються порушення відчуття рівноваги, адже аналізатор таких відчуттів розташований у середньому вусі. *Емоційні й поведінкові* симптоми проявляються у труднощах із контролем емоцій і зміні особистості. Як зазначає К. Потапова, після отримання черепно-мозкової травми існує ризик *зміни свідомості* (кома, вегетативний стан, стан мінімальної свідомості, смерть мозку), *фізичних порушень* (судоми, запаморочення, головні болі, пошкодження кровоносних судин, інфекція мозкових оболонок, посттравматична епілепсія тощо), *когнітивних порушень* (порушення пам'яті, труднощі з навчанням, міркуванням, увагою або концентрацією, розв'язанням проблем, плануванням, прийняттям рішень), *емоційних змін* (безсоння, гнів, агресія, дратівливість, перепади настрою, тривога, депресія), *сенсорних порушень* (дзвін у вухах, труднощі з розпізнаванням предметів, порушення координації, сліпі плями, двоїння в очах, поколювання шкіри, біль або свербіж, запаморочення), *змін поведінки* (проблеми із самоконтролем, ризикована поведінка, труднощі у спілкуванні та інших соціальних ситуаціях) (Потапова, 2024).

З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України актуалізувалась проблема подолання наслідків черепно-мозкової травми як у військовослужбовців, так і у представників цивільного населення, які майже щодня піддаються впливу засобів вогневого ураження (дронові й ракетні атаки). Як зазначає К. Возніцина, пошкодження мозку вибуховою хвилею – найпоширеніша проблема від останнього століття, це свого роду "автограф війни" (Возніцина, 2023).

Попри те, що людський мозок зазнавав впливу зброї під час війн уже давно, тільки останнім часом проблема пошкодження мозку вибуховою хвилею стала центром наукових досліджень представників різних наук. Фундаторами таких досліджень стали Сполучені Штати Америки, які були активними учасниками майже всіх війн ХХ–ХХІ століть. Ґрунтовні дослідження розпочали американські університети, учені й лікарі. Серед цих поважних інституцій – Міністерство у справах ветеранів США, Науково-дослідний центр травматичних ушкоджень мозку і стресових розладів, Центр передового досвіду в галузі реабілітації травматичного ураження мозку ветеранів, Банк мозку. Починаючи з 2010 року у США, зокрема у Бостонському університеті, відкрита програма дослідження травм мозку.

Привертає увагу той факт, що в науковій літературі немає однозначності в термінології, яка б позначала таку

травму. Науковці вживають такі терміни, як *контузія*, *черепно-мозкова травма*, *забій*, *викликаний вибуховою хвилею*, тощо. Як зазначає К. Возніцина, коректна міжнародна назва наслідків струсу від вибухової хвилі – *посткомоційний синдром*. Дослідниця зазначає, що вплив вибухової хвилі на мозок має певні відмінності від ударів, які отримують спортсмени або люди, які потрапили у дорожньо-транспортну пригоду. Військовослужбовці, мозок яких зазнав впливу вибухової хвилі, часто страждають на *акубаротравму*, тобто мають ураження слухового та вестибулярного апаратів.

К. Возніцина у своїй публікації розглядає біофізику вибухової травми мозку. Вона зазначає, що відбувається гідродинамічний удар, під час якого сила вибухової хвилі передається на порожнини й оболонки мозку, які заповнені рідиною. Таким чином утворюються "лікворні хвилі", які спричиняють перепади гідростатичного тиску. Далі відбувається переміщення в замкненій порожнині мозку – перерозподіл цього тиску. Після того як ударна хвиля минає, тиск різко знижується та виникає кавітація, а потім відбувається процес, який схожий на "лопання газових кульок". Погіршує стан ротація (прокручування) півкуль мозку відносно його менш рухливих серединних структур. Часто у військовослужбовців, які зазнали впливу вибухової хвилі, спостерігається "протиудар", у результаті якого пошкоджень зазнають нейрони й судини мозку (Возніцина, 2023).

Досліджуючи структуру когнітивної сфери, Д. Добропольська зазначає, що в педагогічній і психологічній науках таким терміном позначається "сфера психології людини, яка пов'язана з її пізнавальним процесом і свідомістю, яка включає в себе знання людини про світ і саму себе". А елементами такої сфери є відчуття, сприймання, мислення, уява (Добропольська, 2015). Реалізуючи мету нашого дослідження, розглянемо особливості впливу черепно-мозкової травми на когнітивну сферу військовослужбовців.

Прийнято вважати, що небезпечною для здоров'я та нормального функціонування психіки військовослужбовця є легка черепно-мозкова травма, адже зовнішніх ознак травмування часто не видно. Вплив черепно-мозкової травми на *пам'ять* залежить від тяжкості травми, локації ураження та індивідуальних особливостей військовослужбовців (вік, попередній рівень когнітивного розвитку, швидкість надання медичної допомоги). Черепно-мозкова травма зазвичай викликає ретроградну, антероградну амнезію, спричиняє порушення короткочасної та робочої пам'яті й може спричиняти порушення тривалої пам'яті.

Ретроградна амнезія – це втрата спогадів військовослужбовців про події, які відбулися до травми. Спостерігається пряма залежність між тяжкістю травми й обсягом інформації, яка втрачена. *Антероградна амнезія* виявляється у нездатності військовослужбовців запам'ятовувати нову інформацію після травми. Такий вид втрати пам'яті пов'язаний із травмуванням гіпокампа або медіальних скроневих структур.

Результатом впливу черепно-мозкової травми є *порушення короткочасної пам'яті* військовослужбовців. Наприклад, їм важко виконати послідовність дій. Зниження тривалої пам'яті військовослужбовців унаслідок впливу черепно-мозкової травми проявляється через часткове стирання вже засвоєних знань, зменшення доступності спогадів або труднощі з їх відтворенням.

Як зазначають Є. Забенько, А. Атамас, Т. Півнева (Забенько, Атамас, & Півнева, 2017), вплив травми буває різним. Так, при пошкодженні гіпокампа у військово-

службовців спостерігається порушення структури, яка відповідає за формування нових спогадів. У разі порушення зв'язків між лобовими та скроневими ділянками спостерігається зниження контролю над процесами запам'ятовування та пригадування. У разі аксіонального ушкодження відбуваються мікроскопічні розриви нервових волокон, які ускладнюють передання сигналів між ділянками мозку. Порушення кровопостачання і набряк мозку тимчасово або постійно знижують когнітивну активність. У табл. 1 наведено приклади наслідків втрати пам'яті відповідно до локалізації черепно-мозкової травми.

Таблиця 1

Порушення пам'яті залежно від ділянки ураження мозку

Ділянка мозку	Тип порушення пам'яті
Гіпокамп	Втрата здатності до запам'ятовування нового (антероградна амнезія)
Скронева частка	Порушення зорово-слухових спогадів
Лобова частка	Проблеми з організацією, відтворенням і контролем пам'яті
Тім'яна частка	Труднощі з просторовою пам'яттю
Таламус і гіпоталамус	Змішана амнезія, дезорієнтація

Відновлення пам'яті може бути частковим або повним, залежно від глибини ураження. Цікавим фактом є те, що найкраще повертаються старі спогади, тоді як формування нових може залишатися проблемним (Забенько, Атамас, & Півнева, 2017).

Реалізація мети нашого дослідження вимагає від нас характеристики наслідків впливу черепно-мозкової травми на процес мислення військовослужбовців. Так, у результаті черепно-мозкової травми відбувається ураження мозкових структур військовослужбовців, що порушує нормальну роботу їхніх когнітивних процесів. Ступінь змін також залежить від тяжкості травми, локалізації ураження та індивідуальних особливостей постраждалого.

Черепно-мозкова травма суттєво впливає на мислення військовослужбовців, зокрема спостерігається зниження швидкості мислення, вони починають повільніше обробляти інформацію, їм складніше приймати рішення або робити висновки. Також спостерігаються труднощі з мисленевими операціями – аналізом, порівнянням, узагальненням і класифікацією даних. Мислення стає менш гнучким і більш стереотипним. Черепно-мозкова травма, яка є наслідком дії вибухової хвилі й отримана військовослужбовцями під час виконання бойових завдань, зменшує їхню здатність до планування та прогнозування своїх дій. Зокрема, виникають труднощі з послідовністю дій або організацією виконання складних завдань. Також спостерігається порушення абстрактного мислення. Військовослужбовці можуть добре оперувати конкретними фактами, але відчувати труднощі з оперуванням і розумінням символічних, узагальнених чи метафоричних понять. У поведінці військовослужбовців із черепно-мозковою травмою спостерігається зниження самоконтролю. Виявляється це через поспіхом висловлені думки без попереднього обдумування або перевірки. Військовослужбовці з таким ураженням мозку не помічають своїх помилок, часто переоцінюють власні можливості. У деяких випадках спостерігається втрата впевненості у собі та власних силах.

У багатьох військовослужбовців, які зазнали травм мозку, спостерігається порушення мисленнєвої гнучкості. Їм важко переходити від однієї ідеї до іншої, важко пристосовуватись до нових обставин чи змінювати хід

міркувань. У легких випадках описані нами прояви порушення мислення можуть бути тимчасовими, а при тяжких травмах – зберігатись тривалий час або набувати стійкого характеру (Саржевський, 2019).

Отримані військовослужбовцями черепно-мозкові травми часто призводять до помітних порушень уваги, адже вражаються ділянки мозку, які відповідають за її регуляцію. Це, у першу чергу, лобові, тім'яні частки та ретикулярна формація. Ступінь порушень також залежить від тяжкості травми, локації ураження та часу, що минув після неї.

Характеризуючи наслідки черепно-мозкової травми, зазначимо, що військовослужбовцям із таким видом травми важко тривалий час зосереджуватись на одному завданні або одному об'єкті. Військовослужбовці швидко відволікаються на сторонні подразники. Також спостерігається зменшення обсягу уваги – сприймається та оброблюється значно менша кількість інформації, ніж до травмування. Це, своєю чергою, створює труднощі у виконанні завдань, які потребують одночасного контролю кількох аспектів. Спостерігається порушення переключення уваги. Військовослужбовці мають труднощі з переходом від одного виду діяльності до іншого. Це, у свою чергу, негативно впливає на багатозадачні або змінні умови роботи. У військовослужбовців після травми когнітивні зусилля викликають швидке виснаження, що проявляється у зниженні продуктивності вже за короткий час. Фіксується також нестійкість або фрагментарність уваги, які проявляються у чергуванні періодів зосередженості та розсіяності, а це, своєю чергою, ускладнює виконання військовослужбовцями повсякденних видів діяльності. Одним із наслідків впливу черепно-мозкової травми на процеси уваги військовослужбовця є порушення вибірковості уваги – труднощі з ігноруванням неважливих стимулів. Військовослужбовці реагують на всі подразники, навіть на несуттєві, що створює перевантаження інформацією (Мао, 2025).

Зазначимо, що отримані військовослужбовцями черепно-мозкові травми суттєво впливають на сприйняття (зорові, слухові, нюхові, дотикові, просторові, часові), адже фізичного впливу зазнають ділянки головного мозку, які відповідають за оброблення сенсорної інформації. На ступінь порушення впливає тяжкість черепно-мозкової травми, локалізація впливу та індивідуальні особливості мозку.

Розглянемо порушення сприйняття залежно від аналізатора. Так, *зорові відчуття* – це сприйняття світла та кольору, які виникають у результаті дії світлових променів на сітківку ока. Це один з основних способів отримання інформації про навколишній світ, що дає змогу людині розрізнати освітленість, колір, розміри, форму й розташування предметів у просторі. Порушеннями зорового сприйняття військовослужбовців, які отримали черепно-мозкову травму, є зниження гостроти зору, двоїння в очах, труднощі з упізнанням об'єктів або облич, порушення сприйняття простору (напр. дезорієнтація у просторі, плутанина з напрямками право-ліво, помилки в оцінюванні відстані або розмірів предметів).

Слухові відчуття – це сприйняття звуків навколишнього світу за допомогою органу слуху (вуха), що дає змогу людині орієнтуватися, спілкуватися та отримувати інформацію про події. Це один із базових процесів пізнання, який відбувається завдяки перетворенню звукових коливань на нервові імпульси, що потрапляють до мозку, який їх інтерпретує. У військовослужбовців, які отримали черепно-мозкову травму, спостерігаються такі порушення слухового сприйняття, як зниження слуху або

гіперчутливість до звуків, труднощі в розпізнаванні мовлення (напр. чує, але не розуміє змісту сказаного), дзвін у вухах (тинітус).

Відомо, що значну частину інформації людина отримує через *тактильні відчуття* – відчуття дотику, тиску, температури. Усі ці відчуття виникають від механічного впливу на шкіру. Це ще один зі шляхів взаємодії людини з оточуючим світом. Вони допомагають сприймати найрізноманітніші характеристики оточуючих предметів, формувати уявлення про тіло та впливають на емоційний стан. У військовослужбовців, які мають пошкодження мозку внаслідок участі в бойових діях, спостерігаються порушення тактильного сприйняття – спотворення, а в деяких випадках – і втрата чутливості до дотику, болю, температури; неможливість розпізнати предмети на дотик (тактильна агнозія).

Смакові відчуття – процес, у якому розчинені в рідині хімічні речовини взаємодіють зі смаковими рецепторами в ротовій порожнині, надсилаючи сигнали у мозок. Людина здатна розрізняти кислий, солодкий, солоний і гіркий смаки. Сприйняття смаку тісно пов'язане з нюховими відчуттями й має захисну функцію – допомагає відрізнити небезпечні речовини. *Нюхові відчуття* – це складний процес сприйняття запахів, який починається з того, що молекули запахових речовин потрапляють до носа, де активують нюхові рецептори. Ці рецептори надсилають сигнали до мозку, де відбувається їх аналіз і формування сприйняття запаху. У військовослужбовців, які отримали черепно-мозкові травми, також спостерігаються порушення смакового й нюхового сприйняття – зниження або втрата нюху (аносмія) чи спотворене сприйняття запахів, порушення смакових відчуттів, коли знайомі смаки здаються "іншими" або неприємними.

Ще одним із видів сприйняття є *сприйняття часу та простору*, які є суб'єктивними пізнавальними процесами, що відображають зовнішній світ. Так, *сприйняття простору* дає змогу орієнтуватись у ньому, сприймати відстань, форму, напрямок руху предметів. *Спри-няття часу* – це відображення послідовності подій, яке залежить від внутрішніх біологічних ритмів і попереднього досвіду. У військовослужбовців, які отримали черепно-мозкову травму, спостерігаються такі порушення просторово-часового сприйняття, як дезорганізація у просторі (важко зрозуміти, де людина знаходиться), порушення сприйняття часу (здається, що події відбуваються або занадто швидко, або занадто повільно). Зазначимо, що після отримання черепно-мозкової травми у військовослужбовців спостерігається спотворене або уповільнене сприйняття загалом – затримка реакцій на зовнішні стимули, переважання від надлишку сенсорної інформації; можлива поява галюцинацій або ілюзій при ураженні скроневих і потиличних ділянок мозку. Сприйняття часто стає неточним, уповільненим або спотвореним, що, у свою чергу, ускладнює орієнтацію, спілкування, взаємодію з навколишнім середовищем. Проте реабілітація такої категорії військовослужбовців може допомогти частково або повністю відновити функцію сприйняття інформації (Гавенко та ін., 2015).

Усе вищезазначене дає змогу дати визначення поняттю **когнітивний дефіцит при черепно-мозкових травмах у військовослужбовців – учасників бойових дій** – це зниження або порушення пізнавальних функцій (пам'яті, уваги, мислення, мовлення, сприйняття), яке виникло у військовослужбовців – учасників бойових дій унаслідок отримання ними

черепно-мозкової травми під час бойових дій та обумовлено ступенем і локацією травмування.

Дискусія і висновки

Наслідки впливу черепно-мозкової травми на різні сфери діяльності людини є однією з актуальних проблем сучасної України. Сьогодні ми всі є свідками терористичних атак РФ, яка використовує зброю великої вибухової сили. Впливу останньої зазнають представники всіх верств населення – і військовослужбовці, які виконують завдання за призначенням, і цивільні громадяни, які живуть і працюють у глибокому тилу. Метою цієї публікації був аналіз наукової літератури, яка характеризує природу черепно-мозкової травми, розкидає особливості прояву її наслідків. Так, нами було з'ясовано, що *черепно-мозкова травма* є порушенням функцій головного мозку і класифікується за типом, ступенем тяжкості й характером.

Було встановлено, що черепно-мозкова травма, яку отримали військовослужбовці під час виконання завдань за призначенням, негативно впливає на їхню поведінку, емоційну й когнітивну сфери. Під час роботи з такою категорією військовослужбовців медичні працівники та психологи виявляють когнітивний дефіцит – зниження або порушення таких пізнавальних функцій, як пам'ять, увага, мислення, мовлення, сприйняття. Автори публікації описали порушення зазначених пізнавальних функцій.

У майбутньому ми плануємо здійснити опис особливостей застосування методик, які б мінімізувати наслідки впливу черепно-мозкової травми на когнітивну сферу військовослужбовців.

Внесок авторів: Олена Кожедуб – написання (оригінальна чернетка); Ольга Соколіна – написання (перегляд і редагування); Людмила Беліченко – написання (перегляд і редагування).

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Возніцина, К. (2023). *Що таке "контузія"? Міфи та реальність*. <https://tseok.com.ua/veteran/concussion>
- Гавенко, В. Л., Бітенський, В. С., Абрамов, В. А., Влох, І. Й., Кожина, Г. М., Коростій, В. І., Мозгова, Т. П., Напреенко, О. К., Самардакова, Г. О., Сінайко, В. М., Спіріна, І. Д., & Юр'єва, Л. М. (2015). *Психіатрія і наркологія*. ВСВ "Медицина".
- Гуменюк, К. В. (Ред.). (2024). *Акубаротраума в умовах повномасштабної війни. Лікувально-діагностична тактика на першому та другому рівнях медичного забезпечення*. Командування мед. сил [та ін.]. Вид-во "Людмила".
- Добропольська, Д. О. (2015). Поняття когнітосфери. Когнітосфера термінознавства як фрагмент когніції у науковій картині світу. *Термінологічний вісник*, 3(1), 94–100.
- Забенько, Є. Ю., Атамас, А. В., & Півнева, Т. А. (2017). Легка черепно-мозкова травма: загальна характеристика, нейродегенеративні наслідки та моделювання. *Фізіологічний журнал*, 63(3), 80–86.
- Клініка реабілітації R-Clinic (б/д). Наслідки черепно-мозкових травм. <https://r-medical365.org/neurology/naslidky-cherepno-mozkovykh-travm>
- Коршняк, В. О. (Ред.). (2018). *Гостра бойова контузійна черепно-мозкова травма: патогенез, діагностика, лікування*. ФОП Лібуркіна Л. М.
- Літовченко, Т. А., Мар'єнко, Л. Б., Дубенко, А. Є., Літовченко, А. В., & Мар'єнко, К. М. (2024). Черепно-мозкова травма мирного та воєнного часу. Перспективи протинападкових препаратів у профілактиці та лікування посттравматичної епілепсії. *Медицина невідкладних станів*, 20, 6. http://www.mif-ua.com/archive/article_print/53859
- Мао, Г. (2025). *Черепно-мозкова травма*. <https://www.msmanuals.com/uk/professional/injuries-poisoning/traumatic-brain-injury-tbi/traumatic-brain-injury-tbi>
- Потанова, К. (2024). *Черепно-мозкова травма: реабілітація, симптоми та наслідки*. <https://gmka.org.uk/articles/cherepno-mozkova-travma-reabilitatsiya-symptomy-ta-naslidky>
- Саржевський, С. Н. (2019). *Психологія та патологія мислення*. Запоріжжя.
- Солонович, О. С. (2017). *Когнітивні функції у пацієнтів в проміжному та віддаленому періодах легкої черепно-мозкової травми*

(нейрофізіологічні та нейропсихологічні критерії) [Автореф. дис. канд. мед. наук, Національна медична академія післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика].

Ячник, Ю. В., & Пінчук, І. Я. (Упоряд.). (2025). *Черепно-мозкова травма та психічні й поведінкові розлади внаслідок уживання психоактивних речовин: установа зв'язків*. ВПЦ "Київський університет".

Brain Injury Association. (n/d). *DOD Numbers for Traumatic Brain Injury Worldwide – Totals*. <https://www.biamo.org/wp-content/uploads/2023/01/Military-Worldwide-TBI-Numbers-2000-2022-Q2.pdf>

Taylor, C. A., Bell, J. M., Breiding, M. J., & Xu, L. (2017). Traumatic brain injury-related emergency department visits, hospitalizations, and deaths – United States, 2007 and 2013. *Morbidity and mortality weekly report. Surveillance summaries*, 66, 1–16.

References

Brain Injury Association. (n/d). *DOD Numbers for Traumatic Brain Injury Worldwide – Totals*. <https://www.biamo.org/wp-content/uploads/2023/01/Military-Worldwide-TBI-Numbers-2000-2022-Q2.pdf>

Dobropolska, D.O. (2015). The concept of the cognitosphere. The cognitosphere of terminology as a fragment of cognition in the scientific picture of the world. *Terminological Bulletin*, 3(1), 94–100 [in Ukrainian].

Gavenko, V. L., Bitensky, V. S., Abramov, V. A., Vlokh, I. Y., Kozhina, G. M., Korostii, V. I., Mozgova, T. P., Napreyenko, O. K., Samardakova, G. O., Sinaiko, V. M., Spirina, I. D., & Yuryeva, L. M. (2015). *Psychiatry and narcology*. VSV "Medicine" [in Ukrainian].

Gumenyuk, K. V. (Ed.). (2024). *Acubarotrauma in conditions of full-scale war. Treatment and diagnostic tactics at the first and second levels of medical support*. Command of the medical forces [and others]. Lyudmila Publishing House [in Ukrainian].

Korshniak, V. O. (Ed.). (2018). *Acute combat concussion craniocerebral trauma: pathogenesis, diagnostics, treatment*. FOP Liburkina L. M. [in Ukrainian].

Litovchenko, T. A., Mar'enko, L. B., Dubenko, A. E., Litovchenko, A. V., & Mar'enko, K. M. (2024). Traumatic brain injury in peacetime and wartime. Prospects for anticonvulsant drugs in the prevention and treatment of post-

traumatic epilepsy. *Emergency Medicine*, 20, 6 [in Ukrainian]. http://www.mif-ua.com/archive/article_print/53859

Mao, G. (2025). *Traumatic brain injury* [in Ukrainian]. <https://www.msmanuals.com/uk/professional/injuries-poisoning/traumatic-brain-injury-tbi/traumatic-brain-injury-tbi>

Potapova, K. (2024). *Traumatic brain injury: rehabilitation, symptoms and consequences* [in Ukrainian]. <https://gmka.org/uk/articles/cherepno-mozkova-travma-reabilitatsiya-symptomy-ta-naslidky>

R-Clinic Rehabilitation Clinic. (n/d). Consequences of traumatic brain injuries [in Ukrainian]. <https://r-medical365.org/neurology/naslidky-cherepno-mozkovykh-travm>

Sarzhevsky, S. N. (2019). *Psychology and pathology of thinking*. Zaporizhzhia [in Ukrainian].

Solonovych, O. S. (2017). *Cognitive functions in patients in the intermediate and remote periods of mild traumatic brain injury (neurophysiological and neuropsychological criteria)* [Author ref. Dissertation of PhD (Medical), P. L. Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education] [in Ukrainian].

Taylor, C. A., Bell, J. M., Breiding, M. J., & Xu, L. (2017). Traumatic brain injury-related emergency department visits, hospitalizations, and deaths – United States, 2007 and 2013. *Morbidity and mortality weekly report. Surveillance summaries*, 66, 1–16.

Voznitsyna, K. (2023). *What is "concussion"? Myths and reality* [in Ukrainian]. <https://tseok.com.ua/veteran/concussion>

Yachnik, Y. V., & Pinchuk, I. Ya. (Editor). (2025). *Traumatic brain injury and mental and behavioral disorders due to the use of psychoactive substances: establishing connections*. PPC "Kyiv University" [in Ukrainian].

Zabenko, E. Yu., Atamas, A. V., & Pivneva, T. A. (2017). Mild traumatic brain injury: general characteristics, neurodegenerative consequences and modeling. *Physiological Journal*, 63(3), 80–86 [in Ukrainian].

Отримано редакцію журналу / Received: 30.01.26

Прорецензовано / Revised: 09.02.26

Схвалено до друку / Accepted: 19.02.26

Опубліковано / Published: 30.03.26

Olena KOZHEDUB, PhD (Sociol.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0001-7332-1727

e-mail: olenakozhedub@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Olha SOKOLINA, PhD (Philos.)

ORCID ID: 0000-0003-0566-8467

e-mail: olha.sokolina@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Liudmyla BELICHENKO, PhD

ORCID ID: 0000-0002-3918-3831

e-mail: ludaua28@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SIGNS OF COGNITIVE DEFICIT IN MILITARY PERSONNEL WITH BRAIN INJURY

Background. Since the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine, there has been an extensive use of high-explosive weapons that exert strong impact on the human body. Both military personnel performing assigned tasks and civilians located far from the contact line are exposed to such weapons. One of the consequences of exposure to such powerful weapons is traumatic brain injury of varying severity. Such injury contributes to the emergence of disorders of the emotional-volitional, cognitive and behavioral domains. In the medical scientific literature, there is a sufficient number of publications devoted to the diagnosis, treatment and rehabilitation of patients with traumatic brain injuries. However, in the psychological scientific literature, there is a certain shortage of such scientific research. Of particular relevance are studies related to the features of the manifestation of the consequences of traumatic brain injury in servicemen who received it while executing combat mission. Therefore, the purpose of the article is to psychologically analyze the signs of cognitive deficit in servicemen with traumatic brain injuries.

Methods. To achieve the objective, theoretical research methods were employed, including analysis, synthesis, generalization, which made it possible to conduct a theoretical examination of the features of the traumatic brain injury consequences sustained by servicemen during combat operations.

Results. The data on the characteristics of the manifestation of the traumatic brain injury consequences depending on the site of injury and the intensity of the blast wave impact were systematized. The authors of the scientific article describe the features of the cognitive deficit manifestation: impaired memory, thinking, attention, and perception processes.

Conclusions. An analysis of medical and psychological scientific literature was conducted, enabling clarification of the nature of traumatic brain injury in servicemen who perform assigned tasks and are exposed to the blast effects of modern weapons; types of traumatic brain injury are characterized depending on the type, severity, and nature of injury; the cognitive consequences of traumatic brain injury in military personnel were described, which collectively represent cognitive deficit.

Keywords: cognitive deficit, cognitive domain, cognitive domain impairments, traumatic brain injury, consequences of traumatic brain injury.

Ольга Соколина є відповідальним редактором видання, тому не брала участі у рецензуванні та прийнятті рішення щодо публікації цієї статті.

Olha Sokolina is the editor-in-chief, therefore did not take part in the peer-review process or in the decision to publish of this article.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 159.9:355.01

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.65.26-35>Микола МЕРКУЛОВ, магістр психології
ORCID ID: 0009-0006-1778-7884

e-mail: mansurov.almar@gmail.com

Університет митної справи та фінансів, Дніпро, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ВЕТЕРАНІВ – УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ІЗ ПСИХОЛОГАМИ

Вступ. Повномасштабні бойові дії в Україні зумовили значне зростання кількості ветеранів, які потребують професійної психологічної допомоги. Водночас ефективність психологічної підтримки значною мірою залежить від якості взаємодії між фахівцем і ветераном, з урахуванням бойового досвіду, особистісних особливостей, рівня довіри та мотивації до терапії. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю виявлення бар'єрів і ресурсів у процесі психологічної взаємодії з ветеранами – учасниками бойових дій. Метою статті є аналіз особливостей взаємодії ветеранів із психологами та визначення шляхів підвищення ефективності психологічної підтримки.

Методи. У дослідженні використано комплекс теоретичних і емпіричних методів, зокрема: аналіз наукових джерел, напівструктуроване інтерв'ю, спостереження та узагальнення практичного досвіду психологічної роботи з ветеранами на базі спеціалізованого медико-реабілітаційного закладу. Отримані дані були піддані якісному аналізу з урахуванням етичних принципів психологічної допомоги, усі учасники брали участь у дослідженні добровільно, з наданням інформованої згоди.

Результати. Виявлено, що ключовими труднощами взаємодії є недовіра до спеціаліста, високий рівень психологічного захисту, емоційна закритість і наявність травматичного бойового досвіду. Водночас установлено, що формування партнерських стосунків, використання травма-орієнтованого підходу, гнучкість методів і міждисциплінарна співпраця сприяють підвищенню ефективності психологічної підтримки.

Висновки. Ефективна психологічна допомога ветеранам – учасникам бойових дій потребує індивідуалізованого підходу, професійної підготовки психологів до роботи з бойовою травмою та створення безпечного терапевтичного простору. Запропоновані у статті напрями вдосконалення психологічної підтримки можуть бути використані у практиці реабілітаційних і медичних закладів.

Ключові слова: психологічна допомога, бойова травма, реабілітація, професійна взаємодія, психічне здоров'я, кризове консультування.

Вступ

Повномасштабна війна в Україні спричинила суттєве зростання кількості осіб із бойовим досвідом, для яких актуалізується потреба у фаховій психологічній допомозі. За даними вітчизняних і зарубіжних досліджень, участь у бойових діях асоціюється з підвищеним ризиком розвитку посттравматичного стресового розладу, розладів адаптації, депресивних і тривожних станів, а також із глибокими змінами у когнітивній, емоційній і поведінковій сферах особистості (Волошин та ін., 2021; Мішиєв та ін., 2024; Ульянов, 2020). За даними вітчизняних і зарубіжних досліджень, участь у бойових діях асоціюється з підвищеним ризиком розвитку посттравматичного стресового розладу, гострого стресового розладу як реакції на збій у роботі нервової системи (Allene et al., 2021; Fanai, & Khan, 2023), розладів адаптації, депресивних і тривожних станів. У цьому контексті психологічна підтримка ветеранів – учасників бойових дій розглядається не лише як індивідуальна терапевтична практика, а як важливий елемент системи національної безпеки, громадського здоров'я та соціальної стабільності.

Водночас ефективність психологічної допомоги значною мірою залежить від якості професійної взаємодії між ветераном і психологом. Наявні дослідження свідчать, що ветерани нерідко демонструють недовіру до цивільних фахівців, які не мають власного бойового або військового досвіду, що ускладнює формування терапевтичного альянсу та знижує готовність до участі в психотерапевтичному процесі (Кокун та ін., 2023; Johnston et al., 2017). Такі труднощі посилюються впливом військової субкультури, специфічних норм ієрархії, особливостей комунікації та ціннісних орієнтацій, сформованих у бойових умовах.

Окремі автори наголошують, що бойовий досвід змінює сприйняття безпеки, контролю та міжособистісної довіри, що відображається у підвищеній настороженості, жорсткості поведінкових стратегій і схильності до авторитарних настанов (Гроссман, 2024; Череповська, 2016). За таких умов стандартні підходи до психологічного консультування можуть виявлятися недостатньо ефективними, якщо вони не адаптовані до специфіки ветеранського досвіду та контексту військової соціалізації.

Зарубіжний досвід, зокрема практика США та країн НАТО, демонструє важливість розвитку військово-культурної компетентності психологів, міждисциплінарної співпраці та використання спеціалізованих моделей роботи з ветеранами (Johnston et al., 2017; Keeling et al., 2022). В українських умовах ці підходи набувають особливої актуальності з огляду на масштаб бойових дій, тривалість війни й обмеженість ресурсів системи психічного здоров'я, що також регламентується чинним законодавством у сфері охорони психічного здоров'я (Верховна Рада України, 2025).

Метою статті є аналіз особливостей взаємодії ветеранів – учасників бойових дій із психологами, а також визначення шляхів підвищення ефективності психологічної підтримки з урахуванням специфіки бойового досвіду, військової субкультури та професійних обмежень цивільних фахівців у сфері психічного здоров'я.

Для досягнення поставленої мети у статті передбачено виконання таких **завдань**:

- 1) проаналізувати сучасні наукові підходи до розуміння психологічних наслідків бойового досвіду та їх впливу на поведінку й комунікативні стратегії ветеранів;
- 2) узагальнити результати вітчизняних і зарубіжних досліджень щодо особливостей психологічної допомоги ветеранам і чинників формування терапевтичного альянсу;

© Меркулов Микола, 2026

3) визначити ключові бар'єри у взаємодії між ветеранами – учасниками бойових дій і цивільними психологами;

4) проаналізувати роль військової субкультури, бойового досвіду та соціального контексту у формуванні недовіри або опору психологічній допомозі;

5) обґрунтувати напрями підвищення ефективності психологічної підтримки ветеранів з урахуванням міжнародного досвіду й українських реалій.

Огляд літератури

Психологічні аспекти реабілітації та взаємодії з ветеранами бойових дій

Проблематика психологічних наслідків участі у бойових діях широко представлена у сучасних наукових дослідженнях і розглядається в межах клінічної, військової та соціальної психології. Вітчизняні автори наголошують, що бойовий досвід є потужним психотравматичним чинником, який може призводити до розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресивних і тривожних станів, а також до стійких змін особистісної та поведінкової сфери (Мишиєв та ін., 2024; Волошин та ін., 2021; Ульянов, 2020). Такі трансформації психіки часто супроводжуються порушенням когнітивної оцінки реальності, що істотно впливає на адаптаційні можливості ветеранів у цивільному житті, їхню сімейну інтеграцію та загальну готовність до звернення по фахову психологічну допомогу.

Дослідження, присвячені особливостям надання психологічної допомоги військовослужбовцям і ветеранам, підкреслюють критичну важливість урахування специфіки військової культури, ієрархічних відносин і специфічних ціннісних орієнтацій, сформованих у процесі служби (Кокун та ін., 2023). Автори зазначають, що ментальний розрив між військовим і цивільним досвідом створює бар'єри в комунікації; невідповідність стилю спілкування цивільного психолога до очікувань ветерана може зумовлювати зниження довіри, формалізацію контакту та, як наслідок, дострокове припинення терапевтичної взаємодії ще на етапі встановлення рапорту.

Окремий напрям наукових розвідок стосується "психологічної ціни" бойового досвіду та фундаментальних змін у морально-етичній сфері особистості. Зокрема, Д. Гроссман розглядає участь у безпосередніх насильницьких діях як фактор глибокої внутрішньої трансформації. Це може супроводжуватися емоційним відчуженням від соціуму, підвищеною агресивністю як захисною реакцією або, навпаки, глибокою емоційною притупленістю, що значно ускладнює процес психологічної реабілітації та вимагає від терапевта особливої витримки (Гроссман, 2024).

Окрему групу викликів становлять випадки травматичної ампутації кінцівок, що часто супроводжуються високим рівнем депресії та потребують специфічного психіатричного й реабілітаційного супроводу (Singh et al., 2024; Jo et al., 2021). Порівняльні дослідження наслідків ампутацій та операцій зі збереження кінцівок в умовах бойової травми вказують на тривалий вплив цих факторів на якість життя та психосоціальне відновлення військовослужбовців (Mitchell et al., 2019).

Значну увагу в сучасній літературі приділено також комунікативним і соціально-психологічним дефіцитам ветеранів. У цьому контексті культурні й ментальні чинники розглядаються як важливі детермінанти стилю взаємодії, зокрема схильності до домінування, авторитарних настанов у спілкуванні або апріорної недовіри до фахівців, які не мають релевантного "окопного" досвіду. В українському соціокультурному просторі такі особливості можуть підсилюватися історично сформованими

моделями лідерства та запеклої соціальної конкуренції, що знаходить своє відображення навіть у фольклорних джерелах та архетипах (Щегельський, & Рарицька, 2020).

Питання професійної підготовки психологів до роботи з різними категоріями ветеранів активно досліджується у межах не лише військової, а й пенітенціарної психології. Роботи із психології оперативно-розшукової діяльності підкреслюють важливість глибокого розуміння ієрархічних систем, неформальних норм і субкультурних кодів закритих соціальних груп для побудови ефективної професійної взаємодії (Розов, 2022; Кацавець, 2018). Ці методологічні підходи є надзвичайно релевантними й для психологічної роботи з ветеранами, оскільки допомагають фахівцю швидше дешифрувати поведінкові реакції осіб, що тривалий час перебували у жорстко структурованих соціальних системах.

Зарубіжні дослідження акцентують увагу на гострій необхідності розвитку *військово-культурної компетентності* (military cultural competence) фахівців із психічного здоров'я. За даними американських науковців, лише обмежена частка цивільних спеціалістів відповідає критеріям такої компетентності, що включає розуміння специфічних військових ролей, професійного сленгу, специфічного гумору ("чорного гумору") й особливих форм травматичного досвіду (Johnston et al., 2017). Аналогічні висновки отримані й у дослідженнях, присвячених психосоціальному благополуччю військовослужбовців у країнах Європи, де увага акцентується на важливості дестигматизації психологічної допомоги всередині ветеранських спільнот (Keeling et al., 2022).

Важливим нормативним підґрунтям для організації системної допомоги ветеранам в Україні є оновлене законодавство у сфері охорони психічного здоров'я та соціального захисту. Законодавчі акти не лише визначають формальне право ветеранів на доступ до кваліфікованої допомоги, а й закладають підвалини для створення мультидисциплінарних команд реабілітації та розширення мережі сервісів соціальної підтримки на рівні громад (Верховна Рада України, 2024, 2025).

Таким чином, системний аналіз наукових джерел свідчить про наявність значного теоретичного та практичного доробку. Водночас залишається недостатньо емпірично дослідженим питання мікродинаміки безпосередньої взаємодії "ветеран – психолог", зокрема того, як саме специфічна військова субкультура трансформує процес формування терапевтичного альянсу. Це зумовлює високу актуальність подальших розвідок, спрямованих на пошук інструментів подолання комунікативних бар'єрів у цій складній взаємодії.

Методи

Дослідження мало емпірично-аналітичний характер і проводилося у період із липня по грудень 2025 року на базі КП "Дніпропетровський обласний госпіталь ветеранів війни" Дніпропетровської обласної ради. У процесі дослідження використовувався комплекс клініко-психологічних методів, зокрема: клініко-психологічне спостереження, клініко-психологічна бесіда та якісний аналіз матеріалів психологічних сесій. Усі пацієнти брали участь у психологічній роботі на добровільних засадах і надали усвідомлену згоду на проведення психологічних інтервенцій.

Первинна психологічна сесія включала клініко-психологічну співбесіду та застосування скринінгових психодіагностичних методик, спрямованих на виявлення емоційного стану, рівня тривожності, депресивної симптоматики й ознак посттравматичного стресового розладу. Готовність пацієнтів до продовження психологічної

роботи (друга та третя сесії) розглядалася як індикатор формування початкового терапевтичного альянсу.

Для аналізу особливостей взаємодії застосовувався метод порівняльного аналізу, який дав змогу зіставити комунікативні характеристики й рівень довіри у взаємодії ветеранів із психологами, що мають бойовий досвід, та із цивільними психологами. Узагальнення отриманих даних здійснювалося за допомогою якісного контент-аналізу та структурно-функціонального аналізу, що забезпечило цілісну інтерпретацію результатів.

Результати

Дослідження було інтегроване в комплексну систему надання психологічної допомоги пацієнтам лікувального закладу. Добровільну інформовану згоду на участь у первинній психологічній сесії надали до 50 % пацієнтів відділення, переважно особи, які перебували на етапі реабілітаційного лікування.

У пацієнтів, які погодилися на первинну психологічну взаємодію, найчастіше спостерігалися емоційна лабільність, депресивні прояви, тривожні стани, порушення сну, підвищений рівень сензитивності, денні та нічні флешбеки, що корелює з механізмами нейробіологічного стресу, описаними в сучасній літературі (Allene et al., 2021).

Первинна психологічна сесія включала клініко-психологічну співбесіду та застосування стандартизованих скринінгових психодіагностичних методик. Готовність до продовження психологічної роботи в межах другої та третьої сесій виявили лише 14–17 % пацієнтів від загальної кількості осіб, які пройшли первинну сесію. Серед цієї підгрупи 5–7 % респондентів задекларували принципову перевагу подальшої психологічної взаємодії з фахівцем, який має власний бойовий або військовий досвід.

Інші пацієнти відмовилися від продовження психологічної роботи, аргументуючи це, зокрема, суб'єктивним переконанням щодо обмеженої здатності цивільного психолога адекватно зрозуміти сутність їхнього запиту та специфіку пережитого бойового досвіду.

Аналіз клінічних спостережень дав змогу виокремити низку чинників, які ускладнювали або унеможливляли формування терапевтичного альянсу між ветеранами та психологами без бойового досвіду. До них належали: недостатня, на думку пацієнтів, обізнаність фахівців у специфіці внутрішньої взаємодії в умовах закритого військового середовища; зверхнього або "трибунного" формату спілкування пацієнта із психологом; тенденція до безапеляційного відстоювання власної позиції пацієнтами з опорою на аргументацію "досвіду безпосередньої участі", що протиставлялася відсутності такого досвіду у психолога; переконаність ветеранів у нездатності цивільних спеціалістів адекватно розуміти емоційно-психологічні та соматичні переживання, пов'язані з безпосередньою загрозою життю; як наслідок – сприйняття пацієнтом стилю комунікації психолога з ним як формалізованого.

Окремо зазначалося використання пацієнтами військової спеціальної термінології під час сесій як засобу узагальнення та водночас деталізації власного психоемоційного стану. Неорганічне або ускладнене сприйняття такої лексики психологами без відповідного досвіду ставало помітним для пацієнтів і негативно впливало на процес формування терапевтичного альянсу. Сукупність зазначених чинників призводила до ініціювання ветеранами дострокового завершення першої сесії та відмови від подальшої співпраці із цивільними психологами.

Під час психологічної роботи з фахівцями, які мають власний досвід безпосередньої участі в бойових діях, спостерігалися якісно відмінні особливості терапевтич-

ної взаємодії. Зокрема, комунікація між клієнтом і психологом вибудовувалась у парадигмі суб'єкт-суб'єктних відносин, з вираженням відчуття рівності та взаємного визнання досвіду. Після з'ясування клієнтами обставин військової служби та бойового шляху психолога зазначалося підвищення рівня довіри, зниження опозиційності та формування стійкого терапевтичного альянсу. Це, у свою чергу, сприяло більшій залученості клієнтів у консультативний процес, їхній готовності до активної співпраці, відкритого, ініціативного й деталізованого саморозкриття.

У процесі сесій клієнти більш вільно та структуровано описували власний бойовий досвід, отримані поранення і контузії, полон, актуальні психоемоційні стани, симптоматику й особистісно значущі труднощі, поступово формуючи усвідомлений запит на психологічну допомогу. Водночас вони ініціювали обговорення питань, які раніше залишалися табуованими або не вербалізувалися у взаємодії з іншими фахівцями. Показовими є висловлювання окремих клієнтів, які наголошували на унікальності пережитого терапевтичного досвіду й виражали мотивацію до подальшої тривалої роботи саме із цим спеціалістом.

Аналіз таких реакцій дає змогу припустити, що ключовим чинником формування позитивної оцінки психологічної допомоги була здатність фахівця надавати релевантний, контекстуально обґрунтований зворотний зв'язок у межах клієнтського запиту. Проте надання такого зворотного зв'язку іноді буває суттєво ускладненим за відсутності глибокого розуміння психологом специфіки військової служби, особливостей міжособистісних взаємин у військовому колективі, кадрових ієрархій та організаційних процесів, а також характерних змін психоемоційного стану військовослужбовця унаслідок тривалої безпосередньої участі в бойових діях у складі конкретного підрозділу з усталеними, водночас вузько-специфічними військовими традиціями.

Особливості взаємодії ветеранів із психологами.

Емпіричні спостереження, отримані в межах роботи з ветеранською спільнотою, свідчать про наявність стійких бар'єрів у взаємодії між ветеранами бойових дій і цивільними фахівцями із психічного здоров'я. Зазначені бар'єри переважно пов'язані з обмеженим сприйняттям ветеранами професійної компетентності спеціалістів, які не мають досвіду служби або безпосередньої участі в бойових діях, а також із недостатнім розумінням ними формальної та неформальної організаційно-психологічної специфіки функціонування силових структур. Унаслідок цього може зростати комунікативна напруга, посилюватися дистанція у терапевтичній взаємодії та формуватися формалізований характер психологічної допомоги, що негативно відображається на залученості клієнта до процесу консультування або психотерапії.

Натомість залучення фахівців, які мають власний бойовий досвід, корелює з підвищенням рівнем базової довіри з боку ветеранів і створенням суб'єктивно безпечнішого терапевтичного простору. Такий контекст полегшує емоційне саморозкриття, зменшує ризик смислових викривлень у розумінні переживань клієнта та сприяє більш ефективному формуванню терапевтичного альянсу, що позитивно впливає на результативність психологічної інтервенції.

Психологічні та поведінкові особливості консультування ветеранів. Ветерани, повертаючись із зони бойових дій, часто демонструють симптоматику, характерну для посттравматичного стресового розладу, розладів адаптації та інших психічних дисфункцій. Унаслідок пережитого бойового досвіду в них формуються специфічні поведінкові патерни, зокрема тенден-

ція до швидкого ухвалення рішень, підвищена толерантність до ризику, схильність інтерпретувати навколишнє середовище як потенційно загрозливе тощо. Зазначені особливості можуть знижувати готовність ветеранів до тривалого й спокійного комунікативного контакту на початкових етапах психологічної взаємодії. Отже, саме психологу належить ключова роль у визначенні та формуванні оптимального формату роботи з ветеранами з метою подальшого створення умов, що сприятимуть ефективному встановленню робочого альянсу.

При підготовці до консультування військовослужбовців треба враховувати декілька важливих аспектів. Насамперед це особливості, що характеризують діяльність військових в армії, а саме: дбайливе ставлення до підлеглого у поєднанні з директивним стилем керівництва; суворо регламентована підпорядкованість по вертикалі при виконанні наказів, команд, доручень; висока відповідальність за прийняті рішення; робота в колективах, що постійно змінюються; вимушене спілкування з людьми різного віку, національності, освіти, соціального статусу, віросповідання; напружений психологічний стан особового складу підрозділу внаслідок впливу стресорів повсякденної та бойової діяльності тощо.

Практика консультування не може бути професійною, якщо психолог не пропрацював власні емоційні та смислові проблеми, не володіє культурою самоаналізу й особистісною рефлексією, не усвідомлює своїх особистісних, моральних, культурних цінностей. Психолог повинен розуміти та поділяти думку про важливість і роль Збройних сил у захисті України (Кокун та ін., 2023).

Методичні підходи до роботи цивільних психологів із ветеранами. Водночас слід констатувати, що кількість практикуючих психологів і психотерапевтів, які мають безпосередній досвід участі в бойових діях, у глобальному масштабі є об'єктивно недостатньою для ефективного розв'язання професійних завдань, пов'язаних із наданням психологічної допомоги ветеранам воюючих армій. Для підвищення результативності психологічної взаємодії з ветеранами важливо забезпечити цивільним фахівцям, які не мають об'єктивно достатнього досвіду роботи у військовому середовищі, науково обґрунтований інструментарій для професійної діяльності в зазначеному напрямі.

У США ця проблема розв'язується через наявність фахівців, які афілійовані міністерством оборони чи департаментом у справах ветеранів. До них радять звертатися у першу чергу. Також департамент у справах ветеранів проводить спеціальні навчальні модулі щодо військової культури (Кокун та ін., 2023). Оптимальним шляхом вирішення цього питання в Україні має стати централізоване розроблення та впровадження спеціалізованих методик за участю державних науково-дослідницьких інституцій, які працюють у тісній зв'язці з військовими фахівцями. Такі методики мають бути спрямовані на формування цілісних моделей налагодження довірливого контакту з учасниками бойових дій, а також на розроблення стандартизованих алгоритмів збирання повної, релевантної та психологічно значущої інформації, необхідної для конструювання подальшої стратегії професійної взаємодії із цією групою клієнтів.

Одним із базових принципів запропонованих підходів має стати мінімізація комунікативної напруги та створення умов психологічної безпеки, що сприяють підвищенню суб'єктивного комфорту ветерана і його готовності до більшої відкритості й конструктивної участі у процесі психологічної роботи.

Як ключові елементи цих підходів можна розглядати такі:

1) застосування принципу "рівний-рівному". На початкових етапах взаємодії доцільним є мінімізація надмірної офіційності у спілкуванні й обмежене використання вузькоспеціалізованої психологічної термінології. Такий стиль комунікації сприяє зниженню бар'єрів і формуванню базової довіри;

2) інтеграція елементів військового дискурсу. Використання релевантних для ветеранів мовних і позамовних засобів – спеціалізованої військової лексики, базових знань про озброєння, тактичні підходи, структуру підрозділів, емоційно-оцінних висловлювань, числових показників, метафор, професійного жаргону, а також урахування соціокультурних і психологічних чинників військового середовища – формує у ветерана відчуття, що психолог адекватно орієнтується у ветеранському запиті, побудованому на його бойовому досвіді. Це створює сприятливе тло для встановлення первинного психологічного контакту на емоційно та професійно резонансних позиціях;

3) адаптація "температури" інтервенції. Початковий етап контакту має характеризуватися поміркованістю, передбачуваністю та відсутністю різких комунікативних змін, які могли б провокувати відчуття загрози, нерозуміння або надмірної дистанції.

Паула Доменічі, психологиня, директорка програм навчання цивільних центрів психології розвитку, наголошує, що очікування військових від психолога можуть відрізнятися від очікувань цивільних. Психологом слід чітко визначити межі свого цивільного статусу, межі конфіденційності, обговорити можливі стигми й проблеми у стосунках "психолог – клієнт" при наданні психологічної допомоги (Кокун та ін., 2023). У процесі консультативної роботи з військовослужбовцями, ветеранами та членами їхніх сімей цивільні психологи можуть зіткнутися з низкою проблем, багато з яких аналогічні тим, з якими звертаються цивільні особи. Однак усі ці проблеми постають у контексті вимог, які пред'являються до консультанта в межах військової культури. Так, за даними науковців США, що були отримані за підсумками рандомізованого опитування, у якому взяли участь психіатри, психологи й ліцензовані соціальні працівники (загальна вибірка 522 особи), лише 13 % з опитаних відповідали критерію "культурна компетентність" у роботі з військовими. Цей критерій означає, що вони розуміють військові ролі, мову, бекґраунд, виявляють готовність сприймати армійський сленг, витримувати військові жарти чи, навпаки, військові травматичні історії, можуть надавати необхідну допомогу при порушеннях, які характерні лише для військових, тощо (Кокун та ін., 2023). Урахування цих факторів у процесі організації надання психологічної допомоги еквівальним підвищує імовірність швидкого налагодження первинної взаємодії з ветеранами – учасниками бойових дій і створює умови, які сприяють їх подальшому залученню до процесу отримання необхідної психологічної допомоги.

Соціально-економічні фактори, що впливають на доступність психологічної підтримки. Тривалість перебування ветеранів у медичних закладах зазвичай є обмеженою, що істотно звужує можливості для надання повноцінної, безоплатної і тривалої консультативної і психотерапевтичної допомоги. Поза межами інституційної підтримки доступ ветеранів до приватних психологічних послуг часто ускладнюється недостатніми фінансовими ресурсами навіть при повному усвідом-

ленні власної потреби в отриманні кваліфікованої психологічної допомоги. Зниження матеріальних доходів після звільнення зі служби в більшості ветеранів, у поєднанні з труднощами післявоєнного працевлаштування, формує замкнену систему соціально-економічних і психологічних бар'єрів, які ветерани нерідко не спроможні подолати самостійно. За таких умов застосування короткострокових методів, поєднаних із психоедукацією, є науково й практично обґрунтованим рішенням на початкових етапах консультативної та психотерапевтичної роботи. Такі методики можуть слугувати ефективним засобом демонстрації реальних можливостей і переваг психотерапевтичного втручання в процесі адаптації ветеранів до умов цивільного життя, а також сприяти визначенню подальших індивідуально орієнтованих напрямів психологічної реабілітації, адаптації та соціалізації.

Водночас важливо підкреслити, що, як показали науково-практичні дослідження, психоедукація, проведена фахівцем, який має значний авторитет у ветерана, суттєво підвищує готовність останнього позитивно сприймати рекомендовані методики психологічної підтримки та брати участь у подальших етапах психотерапевтичного процесу.

Методи й засоби встановлення та розвитку психологічних контактів. На практиці фахівці стикаються з тим, що комунікативний процес у взаємодії між ветераном і психологом розгортається за специфічними психологічними закономірностями, що вимагає від фахівця цілеспрямованого й усвідомленого керування динамікою цього процесу. Психолог, який у межах професійних взаємовідносин виступає активною стороною, повинен забезпечити послідовне формування емоційно-психологічного поля довіри та взаєморозуміння. Його діяльність у роботі з ветераном насамперед полягає у розв'язанні низки ключових завдань:

- встановлення первинного контакту та створення безпечного комунікативного простору;
- формування у ветерана – учасника бойових дій внутрішньої зацікавленості у взаємодії з фахівцем;
- налагодження та підтримання довірливих, емоційно стабільних відносин.

Пробудження зацікавленості ветерана в контакт із психологом нерідко ґрунтується на особистісно-значущому факторі – усвідомленні клієнтом того, що психолог здатний зрозуміти його досвід не абстрактно, а предметно й фахово. Це особливо важливо, коли йдеться про події, які мали суттєвий вплив на ветерана й залишили в його пам'яті глибокий емоційний слід. У таких випадках актуалізуються механізми психологічного тяжіння, що виникають завдяки відчуттю належності до однієї професійної спільноти, що формується через усвідомлення про наявність бойового досвіду в обох сторін терапевтичного альянсу або, принаймні, високого рівня емпатійного та професійного розуміння клієнта з боку спеціаліста, побудованого на тривалому особистому досвіді останнього, під час взаємодії з військовим середовищем.

Іноді, з огляду на зазначені обставини, з метою оперативного встановлення терапевтичного контакту під час первинних психологічних сесій із ветеранами брак досвіду роботи у військовому середовищі цивільні психологи компенсують за рахунок застосування спеціалізованих комунікативних технік, що ґрунтуються на системному розумінні типових психоемоційних станів учасників бойових дій. Відповідні знання та навички цивільні фахівці набувають у процесі спеціалізованих програм підвищення кваліфікації для психологів, які працюють із ветеранами. На початковому етапі психологічної

взаємодії основний акцент робиться на вербалізованій демонстрації розуміння внутрішніх переживань клієнта і психологічних процесів, що супроводжують його реабілітаційний досвід, як ключовому чиннику формування довіри й робочого альянсу.

Подальший розвиток взаємовідносин між ветераном і психологом може базуватися на особливому типі соціально-психологічного єднання, яке умовно можна позначити як "спільність Ми". Це своєрідний психологічний місток між двома людьми, що дає змогу ветеранові відчувати себе не ізольованим зі своїми переживаннями, а частиною взаємопідтримувальних відносин – "тих, хто зумів пройти через випробування та вижити". За таких умов у клієнта виникає готовність відверто висловлювати свої емоції, розповідати про свої внутрішні конфлікти, не боячись нерозуміння чи осуду.

Досвід показує, що своєчасне й ефективне встановлення контакту може стати переламним моментом у ставленні ветерана до психологічної допомоги. Навіть за наявності ознак початкового скептицизму, конструктивна взаємодія здатна трансформувати його позицію, відкривши шлях до більш глибокої особистої психологічної трансформації в умовах цивільного суспільства. І навпаки, у разі невдалого налагодження контакту, попри очевидну потребу у фаховій підтримці, ветеран може відмовитися від допомоги – якщо не остаточно, то на тривалий період. Це створює ризик втрати часу й можливостей для своєчасного "повернення з війни" у повноцінне мирне життя, ускладнюючи процес відновлення та інтеграції в соціальне середовище.

Психологічні бар'єри в роботі з ветеранами – учасниками бойових дій. У процесі психологічної взаємодії з учасниками бойових дій фахівці нерідко стикаються з низкою психологічних бар'єрів, серед яких особливо значущими є прояви авторитарних настанов у поведінці клієнтів, що характеризується, у тому числі, ораторсько-повчальним стилем спілкування із психологом, або так званою комунікативною диндивідуально-психологічною, так і культурно-соціальною переоміантністю. Це явище має як умови. Зокрема, в українському культурному просторі існує іронічне прислів'я: "на два українці – три гетьмани", яке метафорично відображає поширені тенденції до самостійності, суперництва за лідерство та низької готовності до підпорядкування (Щегельський, & Рарицька, 2020).

Практичний досвід роботи з ветеранами демонструє таку певну закономірність: особи, які до початку війни переживали труднощі із самореалізацією у цивільному середовищі, проте змогли віднайти свою чітко окреслену роль і відчуття своєї значущості у структурованому військовому середовищі, після повернення в цивільне життя нерідко виявляють тенденцію до формування домінуючих моделей соціальної поведінки. У міжособистісних контактах такі ветерани можуть застосовувати жорсткі та ієрархізовані стилі взаємодії, що проявляється як демонстративне утвердження власної суб'єктності та психологічної переваги над тими, хто з тих чи інших причин не має досвіду участі в бойових діях. Подібні комунікативні патерни можна розглядати як компенсаторний механізм, спрямований на збереження набутої в умовах військової служби статусної позиції, яка не була доступною або не реалізовувалася в їхньому довоєнному цивільному житті. У частини таких ветеранів із часом формуються стабільні риси, що нагадують авторитарні. Умовно таких клієнтів можна поділити на дві групи:

- 1) "невиправні", які схильні застосовувати прямий психологічний тиск у процесі взаємодії із психологом та оточуючими;

2) "м'які ліберали", які намагаються на початку спілкування демонструвати демократичні моделі поведінки, однак у критичних моментах також виявляють авторитарні тенденції.

Незалежно від типологічних відмінностей, обидві категорії можуть виявляти недовіру або латентну ворожість до психолога, особливо якщо фахівець, з їхнього суб'єктивного погляду, не має відповідного бойового бекґраунду. При сформованості в потенційних клієнтів такої системи оцінювання оточуючих психолог ще до початку роботи може сприйматися цією категорією ветеранів як особа, що посідає значно нижчий, порівняно з ними самими, щабель у їхній суб'єктивній ціннісній ієрархії. Крім того, такі ветерани зазвичай неохоче визнають навіть потенційну можливість особистої психологічної травматизації внаслідок впливу бойового досвіду, хоча наявна симптоматика часто свідчить про протилежне. Варто підкреслити, що, наприклад, пост-травматичний стресовий розлад (ПТСР), на який можуть страждати до двадцяти відсотків ветеранів, що мали бойовий досвід, передусім такий, як досвід безпосередніх вогневих контактів із противником, вдале уникнення або вдалий вихід із-під цільових FPV-дронових атак, інших загроз життю, які можна розглядати як безпосередні, не зумовлює автоматичного формування ознак авторитаризму (Grossman, 2024; Чабан, б.д.). Однак окремі механізми ПТСР можуть сприяти посиленню поведінкових і когнітивних патернів, подібних до авторитарних.

1. *Підвищена потреба в контролі.* Травматичний досвід руйнує базове відчуття безпеки, що може формувати прагнення контролювати ситуації, людей або середовище, уникати невизначеності й установлювати жорсткі правила – поведінку, яка зовнішньо нагадує авторитарну.

2. *Дихотомічне (чорно-біле) мислення.* Когнітивні спотворення типу "безпечно / небезпечно", "свої / чужі", "правильно / неправильно" є частими при ПТСР і корелюють зі світоглядною ригідністю, характерною для авторитарних настанов.

3. *Підвищена тривожність і агресивність.* Симптоми гіперзбудження можуть зумовлювати нетерпимість до невизначеності, жорсткість у прийнятті рішень і схильність до реакцій "боротьба замирання або втеча" навіть у нейтральних ситуаціях, що проявляється як домінування або ригідність.

4. *Прагнення до "сильної фігури" або потреба самому виступати такою фігурою.* Після травми особи можуть шукати зовнішній авторитет, який забезпечить відчуття безпеки, або прагнути самостійно виконувати таку роль, компенсуючи досвід безпорадності. Обидві стратегії здатні підсилювати авторитарні тенденції.

Авторитаризм як механізм психологічного захисту. Авторитарні риси можуть функціонувати як захисна коупінг-стратегія до стану внутрішнього хаосу, спричиненого психотравмою. Жорсткі правила компенсують внутрішню дезорганізацію, підвищена потреба в контролі – відчуття безпорадності, а домінування чи підпорядкування – порушення автономію. У цьому контексті авторитарні прояви не є вродженою рисою, а постають як вторинний, реактивний феномен.

Важливі уточнення: не всі ветерани з ПТСР демонструють авторитарні риси. Авторитарні тенденції можуть бути тимчасово посилені під впливом симптоматики ПТСР, але після проходження терапевтичних втручань (EMDR, когнітивно-поведінкової терапії, соматично-орієнтованих методів тощо) авторитарні прояви часто зменшуються. Авторитаризм, що виникає

внаслідок травматичного досвіду, варто розглядати як адаптивну, але дезорганізуючу реакцію психіки, а не як незмінну особистісну характеристику. Утім, на жаль, психологам, особливо на перших етапах взаємодії з ветеранами – учасниками бойових дій, доводиться стикатися з такою формою поведінки клієнтів, яка значно ускладнює або навіть зовсім унеможливує подальшу психологічну взаємодію з ними, незважаючи на те, що за всіма ознаками такі люди безумовно потребують фахової психологічної допомоги.

Специфіка встановлення контакту з клієнтом – учасником бойових дій. Ефективність первинного контакту психолога з клієнтом-ветераном значною мірою залежить від ретельного планування цієї взаємодії, наскільки це можливо за обставинами. На етапі підготовки фахівець має враховувати індивідуально-психологічні характеристики ветерана, усвідомлюючи всі можливі психологічні наслідки, що можуть виникнути в результаті його безпосередньої участі в бойових діях, а також можливі коливання мотивації щодо суб'єктивного бачення доцільності отримання психологічної допомоги.

Під час першої зустрічі ключовим завданням є з'ясування актуального соціального статусу клієнта, його психосоціальних особливостей і мотиваційних чинників поведінки. Важливо ідентифікувати причини звернення за психологічною підтримкою або готовності до неї, зокрема у випадках, коли консультація рекомендована медичним персоналом військового чи ветеранського шпиталю або реабілітаційного центру. Психолог має враховувати, що саме в перші хвилини взаємодії клієнт може здійснювати швидке, часто неусвідомлене суб'єктивне оцінювання фахівця, спираючись на ієрархічні норми й соціальні структурні схеми, характерні для військового середовища. Підставами для такого оцінювання можуть бути чинники, які в цивільному контексті не мають суттєвого значення, однак у військовій культурі слугують індикаторами для віднесення співрозмовника до певного рівня в ієрархічній системі, на підставі чого буде вибудовуватися формат подальшого спілкування впродовж поточної сесії. На основі цієї оцінки клієнт нерідко формує своє остаточне рішення щодо доцільності подальшої взаємодії з конкретним психологом.

Механізми ієрархічного ранжування є поширеними в різних субкультурах, зокрема в кримінальному середовищі. Примітно, що до 2024 року частина мобілізованих до Збройних сил України рекрутів мала досвід перебування у такому середовищі (Верховна Рада України, 2024), що за замовчуванням передбачає перенесення ними специфічних неформальних систем цінностей, норм, правил, жаргону тощо в армійське середовище. Після завершення активної фази бойових дій ці системи, інтегруючись із військовою субкультурою та факторами бойового впливу, можуть формувати в такій категорії ветеранів складні синтезовані структури поведінкових і ціннісних моделей. На відміну від підходів у країні-агресорці, в умовах демократичних цінностей кожен громадянин України має право рівного доступу до допомоги у сфері психічного здоров'я (Верховна Рада України, 2025). Однак інтеграція нових синтезованих субкультурних патернів у психологічну практику може створювати додаткові складнощі для цивільних фахівців-психологів, зокрема через недостатній рівень підготовки для роботи з такою категорією ветеранів. Науково-психологічне вивчення, систематизація та впровадження цих нових підходів у практику мають спиратися на вичерпне розуміння об'єктивних процесів у зрізі історично-соціальних змін, що відбуваються, і на

існуючі на сьогодні напрацювання у таких сферах психології, як кримінальна психологія, психологія оперативно-розшукової діяльності, пенітенціарна психологія, суміжні науково-практичні дисципліни. Використання таких нестандартних підходів може слугувати методологічною основою для подальшого формування та розвитку ефективних короткострокових програм психологічного супроводу військовослужбовців і ветеранів із різним досвідом соціалізації та попередніх субкультурних впливів (або без таких).

Дослідження чинників, що визначають формування першого враження про іншу людину (у нашому випадку – про психолога), засвідчили, що вагому роль у цьому процесі відіграє механізм проєкції. Його сутність полягає у тому, що спостерігач схильний переносити власні психічні стани й характеристики на іншу особу, приписуючи їй риси, притаманні самому спостерігачеві, але такі, що фактично можуть бути відсутніми в об'єкта оцінювання.

Психолог, у свою чергу, спираючись на аналіз зовнішнього вигляду ветерана, елементи фізіогноміки та інші релевантні критерії, має бути здатним дати йому максимально влучну об'єктивну експрес-характеристику. Наприклад, носіння ветераном, що на момент сесії перебуває у статусі цивільної особи, на шиї статутного кулькового ланцюжка з особистим ідентифікаційним жетоном військовослужбовця може розглядатися як індикатор прагнення зберегти та продемонструвати оточуючим власну психологічну ідентифікацію з військовою спільнотою. Це також може свідчити про високу значущість для ветерана системи цінностей, сформованої в умовах бойового досвіду. Водночас наявність подібного атрибута може вказувати на потенційну схильність клієнта до формування комунікативної домінантності вже на ранніх етапах взаємодії з оточуючими взагалі та психологом зокрема. Подібні маркери можуть свідчити не лише про характер комунікативного стилю та клієнтські очікування ветерана від взаємодії із психологом, але й окреслювати вимоги до поведінкових реакцій психолога у процесі встановлення робочого контакту. У зв'язку із цим під час первинного знайомства з клієнтом доцільно сформулювати власну професійну позицію таким чином, щоб із перших висловлювань клієнт відчув комунікацію як взаємодію "на рівних", навіть якщо психолог у своєму житті не мав відношення до військової служби. Такий підхід сприяє підвищенню довіри, зниженню первинної настороженості та формуванню мотивації ветерана до подальшої співпраці в межах психологічної допомоги.

Під час першого етапу знайомства з клієнтом психолог, відрекомендовуючись, доцільно дуже стисло згадати про наявність у себе бойового чи військового досвіду, якщо такий є. Подальша взаємодія психолога з клієнтом-ветераном у межах психологічної сесії має вибудовуватися як природний діалог двох рівноправних фахівців, зосереджений на питаннях, що є особистісно значущими для клієнта. На цьому етапі доцільно обережно й ненав'язливо з'ясувати обставини вступу клієнта до війська, особливості його бойового шляху, акцентуючи увагу не на військовому званні, а на функціоналі бойових посад, які обіймав клієнт, і завданнях, які він виконував, перебуваючи в зоні бойових дій. Під час спілкування психологу бажано продемонструвати клієнту-ветерану свою професійну обізнаність у тонкощах предмета розмови. Це є запорукою отримання від клієнта подальшого вичерпного зворотного зв'язку. У межах такої керованої контекстуальної бесіди психолог отримує початкове уявлення про ті аспекти військового

досвіду, які клієнт готовий обговорювати, а також про теми, яких він волів би уникати в майбутньому спілкуванні. Цей момент дуже важливий у процесі психологічної інтервенції, тому що задля досягнення терапевтичної мети досвідчений фахівець повинен почути не лише те, про що клієнт готовий говорити, а й, у першу чергу, те, про що клієнт волів би промовчати. Зібрана інформація є ключовою для формування ефективної стратегії подальшої комунікації та визначення оптимального терапевтичного підходу в роботі з клієнтом. На основі змісту висловлювань клієнта та способу їх подання психолог може оперативно оцінити, до якого формату взаємодії клієнт схильний: чи позиціонує себе як самовпевнений "Великий воїн", що не відчуває потреби у психологічному втручанні ззовні, чи демонструє готовність вибудовувати терапевтичні стосунки на засадах партнерства та принципу "рівний-рівному".

Отримані дані надають можливість психологу за самостійного звернення клієнта розпочати поглиблений аналіз його запиту. Натомість у ситуації, коли клієнт прийшов на консультацію переважно за рекомендацією чи направленням медичних фахівців, ці відомості дають змогу оперативно сформувати інформаційну основу для подальшого обґрунтування необхідності продовження участі клієнта у психологічних сесіях.

Залучення медіаторів у форматі "рівний-рівному" у психологічній роботі з ветеранами: етичні та професійні аспекти. Окремі фахові джерела з практики психічного здоров'я вказують на доцільність використання моделі психологічної медіаторної підтримки у форматі "рівний-рівному" з метою встановлення первинного контакту з ветеранами, які виявляють опір або недовіру до традиційних індивідуальних консультацій із психологами, що не мають бойового досвіду. На їхню думку, у таких випадках ефективним може бути безпосереднє залучення до проведення психологічних сесій третіх осіб, наділених релевантним життєвим і бойовим досвідом, які здатні виступати посередниками між ветераном і фахівцем у сфері психічного здоров'я. Вони вважають, що подібні медіаторні ролі сприяють формуванню базової довіри, зниженню психологічного опору й оптимізації комунікації на початкових етапах психологічної інтервенції, що потенційно підвищує її результативність (Суспільне..., 2025).

Водночас упровадження такої моделі супроводу актуалізує низку професійних, юридичних та етичних питань, які потребують ґрунтового міждисциплінарного аналізу.

Можливі елементи примусу. Потребує з'ясування, чи не може присутність сторонніх осіб із високим "внутрішньогруповим авторитетом" розглядатися як форма опосередкованого тиску на ветеранів, які перебувають у реабілітаційних умовах після поранення чи полону й не виявляють готовності до психологічної взаємодії з фахівцями, життєвий досвід яких не відповідає їхнім очікуванням.

1. Відповідність до професійних стандартів. Постає питання, наскільки залучені медіатори відповідають вимогам до учасників психологічного процесу, чи мають вони необхідні знання та підготовку для забезпечення безпечного, етично вивіреного й психологічно комфортного середовища.

2. Компетентність психологів. Слід оцінити, чи не свідчить потреба в участі нефахових посередників про потенційні прогалини у професійних компетенціях психологів, які працюють із ветеранами й повинні мати інтегроване поєднання спеціалізованої освіти та релевантного життєвого досвіду.

3. Етичні аспекти. Необхідно визначити, чи узгоджується залучення сторонніх осіб до психологічних сесій із положеннями Етичного кодексу психолога, зокрема щодо дотримання принципу конфіденційності та захисту інформації, отриманої від клієнтів.

Узагальнені кількісно-якісні результати дослідження наведено в табл. 1.

Таблиця 1
Основні кількісні та якісні результати психологічної взаємодії з ветеранами бойових дій

Показник	Результат
Пацієнти, які надали згоду на первинну сесію	до 50 %
Готовність до продовження психологічної роботи	14–17 %
Перевага психолога з бойовим досвідом	5–7 %
Домінуючі симптоми	тривожність, депресія, порушення сну, флешбеки
Основна причина відмови	недовіра до цивільного психолога
Найефективніший формат взаємодії	"рівний-рівному"

Системне опрацювання окреслених питань має важливе значення для оцінювання ефективності, безпечності й етичної обґрунтованості використання підходу "рівний-рівному" у психологічній роботі з ветеранами, а також для формування оптимальних практик інтеграції життєвого досвіду учасників бойових дій із професійною психологічною підтримкою.

Дискусія і висновки

Отримані результати свідчать про наявність стійких бар'єрів у взаємодії між ветеранами бойових дій і цивільними фахівцями із психічного здоров'я, що зумовлює низький рівень залученості пацієнтів до тривалої психологічної допомоги. Ці бар'єри мають як індивідуально-психологічну, так і соціокультурну природу та пов'язані з особливостями військової культури, ієрархічних структур, бойового досвіду й наслідків психотравматизації.

Аналіз результатів теоретико-аналітичного дослідження дав змогу виокремити низку ключових особливостей взаємодії ветеранів – учасників бойових дій із психологами, які суттєво впливають на ефективність психологічної допомоги.

По-перше, встановлено, що бойовий досвід формує специфічні комунікативні настанови ветеранів, серед яких домінують підвищена настороженість, недовіра до фахівців без військового досвіду, а також прагнення зберігати контроль над ситуацією взаємодії. Такі настанови часто проявляються у формалізованому стилі спілкування, мінімізації емоційного саморозкриття та униканні тем, пов'язаних із травматичними переживаннями, особливо на початкових етапах психологічної роботи (Мішиєв та ін., 2024; Гроссман, 2024).

По-друге, результати аналізу свідчать, що одним із ключових чинників формування терапевтичного альянсу є сприйняття психолога як компетентного та "безпечного" фахівця. Ветерани демонструють вищу готовність до співпраці у випадках, коли психолог виявляє повагу до бойового досвіду клієнта, використовує зрозумілу й неконфронтаційну мову спілкування, а також уникає знецінення військових цінностей і норм (Кокун та ін., 2023; Johnston et al., 2017).

По-третє, встановлено, що бар'єрами ефективної взаємодії стають не лише індивідуальні психологічні чинники, але й соціально-культурний контекст. Вплив

військової субкультури, ієрархічного мислення та колективістських норм сприяє формуванню у ветеранів очікувань жорсткої структурованості та директивності у взаємодії, що не завжди узгоджується з гуманістичними та клієнт-центрованими підходами психологічної допомоги (Розов, 2022; Кацавець, 2018).

Крім того, результати свідчать про значущу роль інституційних і нормативно-правових чинників. Законодавче закріплення права ветеранів на психологічну допомогу створює формальні умови для її надання, проте саме якість міжособистісної взаємодії між ветераном і психологом визначає реальну доступність та ефективність цієї допомоги (Верховна Рада України, 2024, 2025).

Залучення фахівців, які мають власний бойовий досвід, корелює з підвищенням рівня базової довіри, формуванням суб'єктивно безпечнішого терапевтичного простору й ефективнішим становленням терапевтичного альянсу. Ключовим чинником позитивної оцінки психологічної допомоги з боку ветеранів виступає здатність фахівця надавати релевантний, контекстуально обґрунтований зворотний зв'язок у межах клієнтського запиту.

Водночас результати дослідження підтверджують, що об'єктивна недостатність кількості психологів із бойовим досвідом зумовлює необхідність розроблення науково обґрунтованих методичних підходів для цивільних фахівців. Такі підходи мають бути спрямовані на мінімізацію комунікативної напруги, формування психологічної безпеки, адаптацію стилю взаємодії до специфіки військової культури й розвиток культурної компетентності психологів.

Особливу увагу слід приділяти авторитарним і домінуючим поведінковим патернам ветеранів, які можуть виступати як вторинні, захисні реакції на психотравматичний досвід, зокрема ПТСР. Розуміння цих механізмів є необхідною умовою для вибудовування ефективної терапевтичної стратегії та запобігання передчасному припиненню психологічної допомоги.

Отже, результати дослідження підтверджують доцільність інтеграції підходів "рівний-рівному", розвитку спеціалізованих навчальних програм для цивільних психологів під супервізією військових фахівців і впровадження короткострокових, психоедукаційних інтервенцій як ефективного інструменту первинного залучення ветеранів до процесу психологічної реабілітації та адаптації до цивільного життя.

Отримані результати узгоджуються з даними вітчизняних і зарубіжних досліджень, які підкреслюють складність і багатовимірність процесу психологічної допомоги ветеранам – учасникам бойових дій. Як показують попередні наукові розвідки, бойовий досвід не лише підвищує ризик розвитку психічних розладів, але й трансформує систему цінностей, способи комунікації та ставлення до допомоги як такої (Ульянов, 2020; Волошин та ін., 2021).

Результати дослідження підтверджують тезу про те, що стандартні підходи до психологічного консультування можуть виявлятися недостатньо ефективними без урахування військово-культурної специфіки клієнтів. Подібні висновки отримані й у зарубіжних дослідженнях, де наголошується на необхідності формування у психологів військово-культурної компетентності як окремого професійного напрямку (Johnston et al., 2017; Keeling et al., 2022), а також особливого психоемоційного статусу осіб із бойовою травмою кінцівок (Jo et al., 2021; Singh et al., 2024).

Водночас результати дають змогу розширити наявні уявлення про причини опору психологічній допомозі серед ветеранів. Такий опір доцільно розглядати не лише як прояв індивідуальної психологічної захисної

поведінки, а як наслідок поєднання бойового досвіду, субкультурних норм і соціальних очікувань, що формуються в умовах війни. У цьому контексті особливої ваги набуває роль психолога як посередника між військовим і цивільним світом.

Проведений аналіз особливостей психологічної взаємодії з ветеранами – учасниками бойових дій засвідчує, що ефективність психологічної підтримки цієї категорії клієнтів значною мірою залежить від здатності фахівця адаптувати власні комунікативні, методичні та поведінкові стратегії до специфіки військового досвіду ветеранів. Недовіра до цивільних психологів без бойового минулого поширена серед ветеранів і ґрунтується не лише на особистісних упередженнях, а й на реальних розбіжностях між військовим досвідом клієнта та професійним і життєвим досвідом психолога. Цей розрив зумовлює комунікативну напругу, знижує рівень залученості ветеранів у терапевтичний процес і ускладнює формування терапевтичного альянсу. Усвідомлення цієї закономірності є ключовим для вибудови безпечного та продуктивного простору комунікації.

Результати практичної роботи наголошують на необхідності використання цивільними психологами спеціальних підходів, що сприяють зниженню первинної настороженості ветеранів. Ефективно встановлений первинний контакт може бути ключовим фактором у формуванні довіри й готовності ветерана до подальшої терапевтичної роботи. Застосування короткострокових інтервенцій здатне швидко продемонструвати ефективність психологічної підтримки та сформувати у ветерана позитивне ставлення до подальшої психологічної співпраці.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що підвищення ефективності психологічної підтримки ветеранів можливе лише за умови комплексного підходу, який урахує їхній бойовий досвід, індивідуально-психологічні особливості, соціальний контекст і специфіку військової субкультури. Адаптація професійної комунікації, глибоке розуміння внутрішнього світу ветерана та створення рівноправного партнерського формату взаємодії є ключовими умовами формування довіри та залучення до психологічного процесу. Розроблення спеціалізованих методик, поглиблення професійної підготовки цивільних фахівців, а також етичне осмислення нових практик, включаючи формат "рівний-рівному", мають стати пріоритетними напрямками розвитку психологічної підтримки в системі ветеранської допомоги.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Верховна Рада України. (2024). *Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності*. Наказ від 08.05.2024 № 3687-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-20#Text>
- Верховна Рада України. (2025). *Про систему охорони психічного здоров'я в Україні*. Закон від 15.01.2025 № 4223-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text>
- Волошин, П. В., Лінський, І. В., Марута, Н. О., Волошина, Н. П., Міщенко, В. М., & Дубенко, А. С. (Ред.). (2021). *Клінічні рекомендації з надання медичної допомоги пацієнтам з неврологічними, психічними та поведінковими розладами*. Видавець Строков Д. В.
- Гроссман, Д. (2024). *Вбивство. Психологічна плата за навчання вбивати на війні і в мирний час*. Астролябія.
- Кацавець, Р. С. (2018). *Пенітенціарна психологія*. Алерта.
- Кокун, О. М., Пішко, І. О., Лозинська, Н. С., Олійник, В. О., Хоружий, С. М., Ларіонов, С. О., & Сириця, М. В. (2023). *Особливості надання психоло-*

гічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами. Центр учбової літератури.

Мишієв, В. Д., Михайлов, Б. В., Гриневич, С. Г., & Омелянович, В. Ю. (2024). *Розлади психічної сфери внаслідок бойових дій* (2-ге вид.). Всеукраїнське спеціалізоване видавництво "Медицина".

Розов, В. І. (2022). *Психологія оперативно-розшукової діяльності в схемах і таблицях*. КНТ.

Суспільне Новини. (2025). *"Я не сплю": міфи про ПТСР. Ксенія Возніцина, Центр "Лісова поляна"* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/shorts/7c00rhG8l0M>

Ульянов, К. (2020). *Броньований розум. Бойовий стрес та психологія екстремальних ситуацій*. ПП "КП" УкрСІЧ.

Чабан, О. С. (б/д). *ПТСР – алгоритм виявлення та стратегії лікування*. https://www.upma.online/wp-content/uploads/2023/08/04_TRANSKRYPT_Oleg_CHaban_Lektsiya_2_PTSR_chastyna_1.pdf

Череповська, Н. І. (2016). Деструктивні інформаційні впливи медіа та профілактика їхніх наслідків у військовослужбовців та ветеранів АТО. *Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції* (с. 248).

Щегельський, В., & Рарицька, С. (2020). *Мудрослови села Оринин на Кам'янецьчині*. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Allene, C., Kalalou, K., Durand, F., Thomas, F., & Januel, D. (2021). Acute and Post-Traumatic Stress Disorders: A biased nervous system. *Revue Neurologique*, 177(1–2), 23–38. <https://doi.org/10.1016/j.neurol.2020.05.010>

Fanai, M., & Khan, M. A. B. (2023). *Acute Stress Disorder*. StatPearls Publishing. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK560815>

Jo, S. H., Kang, S. H., Seo, W. S., Koo, B. H., Kim, H. G., & Yun, S. H. (2021). Psychiatric understanding and treatment of patients with amputations. *Yeungnam University journal of medicine*, 38(3), 194–201. <https://doi.org/10.12701/yujm.2021.00990>

Johnston, S. L., Robinson, C., Earles, J. E., Via, J., & Delaney, E. M. (2017). State of psychology in the US Armed Forces. In S. Bowles, & P. Bartone (Eds.). *Handbook of Military Psychology* (pp. 1–15). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-66192-6_1

Keeling, M., Williamson, H., Williams, V. S., Kiff, J., Evans, S., Murphy, D., & Harcourt, D. (2022). Body image and psychosocial well-being among UK military personnel and veterans who sustained appearance-altering conflict injuries. *Military Psychology*. <https://doi.org/10.1080/08995605.2022.2058302>

Mitchell, S. L., Hayda, R., Chen, A. T., Carlini, A. R., Ficke, J. R., & MacKenzie, E. J. (2019). The Military Extremity Trauma Amputation/Limb Salvage (METALS) Study: Outcomes of Amputation Compared with Limb Salvage Following Major Upper-Extremity Trauma. *The Journal of bone and joint surgery. American volume*, 101(16), 1470–1478. <https://doi.org/10.2106/JBJS.18.00970>

Singh, S., Saini, R., Gandhi, S., Mathur, R., & Sarkar, S. (2024). The prevalence of depression in people following limb amputation: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Psychosomatic Research*. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2024.111677>

References

- Allene, C., Kalalou, K., Durand, F., Thomas, F., & Januel, D. (2021). Acute and Post-Traumatic Stress Disorders: A biased nervous system. *Revue Neurologique*, 177(1–2), 23–38. <https://doi.org/10.1016/j.neurol.2020.05.010>
- Chaban, O. S. (2023). *PTSD – detection algorithm and treatment strategies* [in Ukrainian]. https://www.upma.online/wp-content/uploads/2023/08/04_TRANSKRYPT_Oleg_CHaban_Lektsiya_2_PTSR_chastyna_1.pdf
- Cherepovska, N. I. (2016). Destructive media information influences and prevention of their consequences among ATO servicemen and veterans. *Psychological assistance to persons participating in the anti-terrorist operation* (p. 248) [in Ukrainian].
- Fanai, M., & Khan, M. A. B. (2023). *Acute Stress Disorder*. StatPearls Publishing. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK560815>
- Grossman, D. (2024). *On killing: The psychological cost of learning to kill in war and society*. Astrolabii [in Ukrainian].
- Jo, S. H., Kang, S. H., Seo, W. S., Koo, B. H., Kim, H. G., & Yun, S. H. (2021). Psychiatric understanding and treatment of patients with amputations. *Yeungnam University journal of medicine*, 38(3), 194–201. <https://doi.org/10.12701/yujm.2021.00990>
- Johnston, S. L., Robinson, C., Earles, J. E., Via, J., & Delaney, E. M. (2017). State of psychology in the US Armed Forces. In S. Bowles, & P. Bartone (Eds.). *Handbook of Military Psychology* (pp. 1–15). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-66192-6_1
- Katsavets, R. S. (2018). *Penitentiary psychology*. Alerta [in Ukrainian].
- Keeling, M., Williamson, H., Williams, V. S., Kiff, J., Evans, S., Murphy, D., & Harcourt, D. (2022). Body image and psychosocial well-being among UK military personnel and veterans who sustained appearance-altering conflict injuries. *Military Psychology*. <https://doi.org/10.1080/08995605.2022.2058302>
- Kokun, O. M., Pishko, I. O., Lozinska, N. S., Oliynyk, V. O., Khoruzhyi, S. M., Larionov, S. O., & Syrytsia, M. V. (2023). *Peculiarities of providing psychological assistance to military personnel, veterans and members of their families by civilian psychologists*. Center for Educational Literature [in Ukrainian].
- Mishyiev, V. D., Mykhailov, B. V., Hrynevych, Ye. H., & Omelianovych, V. Yu. (2024). *Mental disorders resulting from combat actions* (2nd ed.). Medicine [in Ukrainian].

Mitchell, S. L., Hayda, R., Chen, A. T., Carlini, A. R., Ficke, J. R., & MacKenzie, E. J. (2019). The Military Extremity Trauma Amputation/Limb Salvage (METALS) Study: Outcomes of Amputation Compared with Limb Salvage Following Major Upper-Extremity Trauma. *The Journal of bone and joint surgery. American volume*, 101(16), 1470–478. <https://doi.org/10.2106/JBJS.18.00970>

Rozov, V. I. (2022). *Psychology of operational and investigative activity in schemes and tables*. KNT [in Ukrainian].

Shchegelskyi, V., & Rarytska, S. (2020). *Wise sayings of the village of Orynyn in the Kamianets region*. Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University [in Ukrainian].

Singh, S., Saini, R., Gandhi, S., Mathur, R., & Sarkar, S. (2024). The prevalence of depression in people following limb amputation: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Psychosomatic Research*. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2024.111677>

Suspilne News. (2025). "I don't sleep": Myths about PTSD. Kseniia Voznytsyna, Lisova Poliana Center [Video] [in Ukrainian]. YouTube. <https://www.youtube.com/shorts/7cO0rhG8loM>

Ulianov, K. (2020). *Armored mind. Combat stress and psychology of extreme situations*. UkrSICH [in Ukrainian].

Verkhovna Rada of Ukraine. (2024). *On amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the introduction of the institute of conditional early release of persons from serving sentences for their direct participation in the defense of the country, protection of its independence and territorial integrity*. Law of 08.05.2024 No. 3687-IX [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-20#Text>

Verkhovna Rada of Ukraine. (2025). *On the mental health care system in Ukraine*. Law of 15.01.2025 No. 4223-IX [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text>

Voloshyn, P. V., Linskyi, I. V., Maruta, N. O., Voloshyna, N. P., Mishchenko, V. M., & Dubenko, A. Ye. (Eds.). (2021). *Clinical guidelines for providing medical care to patients with neurological, mental and behavioral disorders*. Strokov Publisher [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 20.01.26

Прорецензовано / Revised: 27.01.26

Схвалено до друку / Accepted: 19.02.26

Опубліковано / Published: 30.03.26

Mykola MERKULOV, Master of Psychology
ORCID ID: 0009-0006-1778-7884
e-mail: mansurov.almar@gmail.com
University of customs and finance, Dnipro, Ukraine

PECULIARITIES OF THE INTERACTION OF VETERANS – COMBAT PARTICIPANTS AND PSYCHOLOGISTS

Background. Full-scale hostilities in Ukraine have led to a significant increase in the number of veterans requiring professional psychological assistance. At the same time, the effectiveness of psychological support largely depends on the quality of interaction between specialist and the veteran, taking into account combat experience, personal characteristics, level of trust and motivation for therapy. The relevance of the study is due to the need to identify barriers and resources in the process of psychological interaction with veterans who participated in combat operations. The aim of the article is to analyze the specific features of interaction between veterans and psychologists and to determine ways to enhance the effectiveness of psychological support.

Methods. The study employed a complex of theoretical and empirical methods, in particular, the analysis of scientific sources, semi-structured interviews, observation and generalization of practical experience of psychological work with veterans conducted at a specialized medical rehabilitation institution. The obtained data were subjected to qualitative analysis in accordance with ethical principles of psychological assistance. All participants participated in the study voluntarily and provided informed consent.

Results. The findings indicate that the key difficulties in interaction include distrust toward the specialist, a high level of psychological defenses, emotional withdrawal, and the presence of traumatic combat experience. At the same time, it was established that building partnership-based relationships, applying a trauma-oriented approach, ensuring methodological flexibility, and fostering interdisciplinary cooperation contribute to improving the effectiveness of psychological support.

Conclusions. Effective psychological assistance to veterans who participated in combat operations requires an individualized approach, specialized professional training of psychologists to work with combat-related trauma, and the creation of a safe therapeutic space. The directions for improving psychological support proposed in the article may be applied in the practice of rehabilitation and medical institutions.

Keywords: psychological assistance, combat trauma, rehabilitation, professional interaction, mental health, crisis counseling.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 364.65

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.65.36-40>

Богдан МІЛЕВСЬКИЙ, слухач-магістрант

ORCID ID: 0009-0005-3007-6326

e-mail: bog.yiksvelim@gmail.com

Національний університет оборони України, Київ, Україна

Андрій ШУСТЬ, слухач-магістрант

ORCID ID: 0009-000-9598-9138

e-mail: a.shyst@ukr.net

Національний університет оборони України, Київ, Україна

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ ПОТРЕБ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ РОДИН У СОЦІАЛЬНОМУ СУПРОВОДІ

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена нагальною потребою удосконалення діагностичного інструментарію у системі соціально-психологічної підтримки військовослужбовців та їхніх родин в умовах війни за незалежність України, оскільки значна частина їхнього психологічного стресу є вторинною реакцією на нерозв'язані соціально-побутові та юридичні проблеми. Метою статті є розроблення та обґрунтування вдосконаленої методики інтегрованого оцінювання психологічного стану й потреб у соціальному супроводі завдяки доповненню стандартизованих психологічних опитувальників спеціалізованим блоком маркерних запитань.

Методи. Для написання статті й обґрунтування запропонованої методики було використано комплекс теоретичних, емпіричних і математичних методів. Проведено теоретичний аналіз і систематизацію наукових джерел для обґрунтування концепції вторинного дистресу, застосовано моделювання для розроблення удосконаленої методики, яка інтегрує психологічні опитувальники з діагностичним блоком маркерних запитань, а також математичні моделі (часових витрат, оптимізації навантаження, зниження похибок) для обґрунтування організаційної та економічної доцільності її впровадження.

Результати. Основними результатами є доповнення бланка діагностики спеціальним блоком запитань, які стосуються соціально-побутових проблем. Ефективність методики доведено математичним моделюванням: її впровадження оптимізує перенаправлення клієнтів, значно скорочує загальні часові витрати, істотно підвищує коефіцієнт корисної дії вузькопрофільних психологів за рахунок ранньої фільтрації соціальних запитів (до 70 %), мінімізує ризик діагностичних помилок (помилки першого роду) і забезпечує пряму економічну доцільність, трансформуючи систему підтримки з реактивної на проактивну.

Висновки. Упровадження розробленої методики інтегрованого оцінювання є науково обґрунтованим і стратегічно доцільним кроком в умовах обмежених ресурсів воєнного часу. Поєднання психологічного скринінгу з ідентифікацією соціальних потреб дає змогу усунути фрагментарність надання послуг, підвищити загальний коефіцієнт корисної дії системи соціального захисту та є критично необхідним для збереження ментального здоров'я нації і підтримки боєздатності Збройних сил України.

Ключові слова: соціальний супровід, методика, оцінювання потреб, військовослужбовці, оптимізація роботи.

Вступ

В умовах війни за незалежність України система соціального захисту і психологічної підтримки зіткнулася з безпрецедентними викликами. Тривалі бойові дії, високий рівень мобілізації, постійний психоемоційний тиск через ракетні обстріли та загрозу життю формують комплексні проблеми як для самих військовослужбовців, так і для членів їхніх сімей. Стан перманентного стресу не лише погіршує психологічне благополуччя, а й загострює соціально-побутові, юридичні й економічні труднощі, які виникають у родинах захисників.

Наявні методики діагностики здебільшого зосереджені на оцінюванні гострих стресових розладів, ПТСР (Павлик, 2020) чи депресивних станів, але дають змогу розглядати психологічний компонент ізольовано. Практика доводить, що психологічна дестабілізація часто є наслідком нерозв'язаності соціальних проблем: невизначеності у правових питаннях, труднощів з отриманням пільг, проблем із житлом, адаптацією дітей чи логістикою. Це створює прогалину в діагностиці, коли фахівець бачить симптом (тривожність), а не першопричину (соціальну незахищеність).

Актуальність статті полягає у нагальній потребі удосконалення діагностичного інструментарію. Насамперед, необхідно розробити методику, яка б давала

змогу не лише фіксувати психологічний стан, а й одночасно ідентифікувати приховані чи неочевидні потреби в соціальному супроводі. Інтеграція соціального компонента у психологічне оцінювання сприятиме переходу від симптоматичної допомоги до комплексного, проактивного супроводу, критично важливого для підтримки боєздатності військових і соціальної стійкості їхніх родин.

Мета дослідження: удосконалити методику оцінювання потреб військовослужбовців та членів їхніх сімей у соціальному супроводі через модифікацію та доповнення наявних інструментів психологічної діагностики спеціалізованим блоком запитань.

Огляд літератури. У публікаціях авторів, які досліджують соціально-психологічну підтримку військовослужбовців та їхніх родин, простежується чітка лінія між психологічною діагностикою та аналізом соціальних потреб (Cornell, Halladay, Ader et al., 2020). Автори традиційних підходів, зокрема В. Дикун, В. Мороз, В. Стасюк, І. Галян, О. Карпенко, Н. Романова, Н. Павлик, О. Агарков та ін., зосереджують увагу на вузькопрофільних інструментах: психологи використовують валідизовані опитувальники для виявлення рівня стресу, тривоги чи травматичних переживань (Галян, 2009), натомість соціальні працівники оперують переважно методами бесіди чи аналізу документів для визначення

© Мілевський Богдан, Шусть Андрій, 2026

матеріальних і правових запитів (Карпенко, & Романова, 2015; Агарков та ін., 2015). Цей дихотомічний підхід в умовах війни є недостатньо ефективним, оскільки соціальні та психологічні проблеми взаємозумовлені (Cornell, Halladay, Ader et al., 2020). На противагу цьому запропоновано низку спеціалізованих інструментів, як-от: авторську методику В. Українця для оцінювання рівня стресостійкості військовослужбовців механізованих підрозділів, що включає ціннісно-мотиваційну, когнітивно-інтелектуальну, емоційно-вольову та поведінкову шкали (Українець, 2024; Стасюк, & Українець, 2023; Павлик, 2020). Зарубіжні дослідження, зокрема праці Р. У. Cornell і співавторів, підтверджують ефективність інтеграції соціальної роботи, демонструючи, що впровадження роботи соціальних працівників у надання первинної медичної допомоги для ветеранів (VA) зменшує кількість відвідувань відділень невідкладної допомоги (Cornell, Halladay, Ader et al., 2020; Honken, Halladay, Wootton et al., 2024).

Під час соціологічних досліджень, як-от спільних досліджень (Соціологічна група "Рейтинг" & Український ветеранський фонд, 2024; Український ветеранський фонд, 2023) виявлено диспропорцію між наявною пропозицією стосовно надання суто психологічних послуг і реальними потребами цільової аудиторії (Cornell, Halladay, Ader et al., 2020). Емпіричні дані показують, що у 60–70 % первинних звернень від військовослужбовців і членів їхніх родин, які описують свій стан як стресовий або кризовий, насправді потрібен соціальний супровід, а не клінічна терапія. Високий рівень тривожності й емоційної нестабільності є вторинною реакцією на невизначеність у правовому полі, відсутність соціальних гарантій або побутові труднощі (Надвинична, 2013). Ігнорування цього факту призводить до "психологізації соціальних проблем", коли ресурси вузькопрофільних психологів доводиться витрачати на роботу з клієнтами, чий запит стосується кейс-менеджменту (Тодорцева, 2020; Надвинична, 2013). Для переважної більшості (80–85 % осіб, які пережили травматичні події війни й демонструють "нормальну реакцію на ненормальні обставини") основним стабілізуючим чинником є відновлення відчуття безпеки та контролю над життям, чого можна досягнути саме інструментами соціального супроводу: наданням юридичної допомоги, вирішенням логістичних питань і забезпеченням доступу до ресурсів громади (Надвинична, 2013).

Методи

Для написання статті й обґрунтування запропонованої методики було використано комплексний підхід, що охоплює теоретичні, емпіричні та математичні методи.

Теоретична частина дослідження ґрунтувалася на аналізі та систематизації наукових джерел, присвячених соціально-психологічній підтримці військовослужбовців та їхніх родин. Головною метою було вивчення наявних підходів, виявлення їхньої недостатності в умовах війни за незалежності України, що призводить до "психологізації соціальних проблем", та обґрунтування концепції вторинного стресу (secondary stress). Це теоретичне підґрунтя дозволило сформулювати гіпотезу про те, що значна частина психологічного стресу корелює з латентними соціально-побутовими та юридичними проблемами.

На основі теоретичних висновків було застосовано метод моделювання для розроблення удосконаленої методики інтегрованого оцінювання.

Математичні методи були використані для обґрунтування організаційної та економічної доцільності

впровадження методики. Зокрема, було розроблено математичну модель часових витрат для порівняння традиційної (послідовної) і запропонованої (оптимізованої) моделей діагностики, яка довела, що інтеграція запитань значно скорочує загальний час оброблення запитів. Було математично обґрунтовано оптимізацію навантаження на спеціалістів (підвищення коефіцієнта корисної дії психологів і зниження похибок діагностики), а також пряму економію бюджетних коштів завдяки раціональному перерозподілу потоку клієнтів.

Результати

Традиційна методологія оцінювання стану військовослужбовців (Дикун, Мороз, & Стасюк, 2023) та їхніх родин, що передбачає відокремлене використання суто психологічних і соціальних діагностичних інструментів, демонструє недостатню ефективність в умовах війни. Як було встановлено під час аналізу попередніх публікацій, такий дихотомічний підхід часто не дає змоги враховувати взаємозумовленість соціальних і психологічних проблем, що призводить до "психологізації соціальних проблем" (Тодорцева, 2020; Надвинична, 2013).

Пропонована методика ґрунтується на гіпотезі, що значна частина психологічного дистресу військовослужбовця або членів його сім'ї корелює з конкретними, часто латентними соціальними проблемами. Наприклад, підвищена тривожність дружини військового може бути пов'язана не стільки з абстрактним страхом війни, скільки з конкретною неможливістю вирішити бюрократичні питання щодо статусу чи виплат. Сам військовослужбовець може демонструвати ознаки психологічного напруження не лише через бойовий досвід, а й через тривогу, спричинену нерозв'язаністю проблем своєї родини в тилу.

Сутність удосконалення полягає у доопрацюванні наявних стандартизованих психологічних опитувальників (шкал оцінювання стресу і тривоги) і додаванні до них валідизованого діагностичного блоку. Цей блок міститиме маркерні запитання, спрямовані на виявлення запиту на соціальний супровід. Запитання мають стосуватися таких сфер: 1) юридичної поінформованості й підтримки (розуміння пільг, оформлення документів); 2) соціально-побутових умов (житла, доступу до послуг); 3) підтримки родин (освіти й дозвілля дітей, допомоги літнім батькам); 4) комунікації та інформаційної підтримки (зв'язку із частиною, доступу до перевіреної інформації). Перелік цих запитань наведено у табл. 1.

Теоретичне обґрунтування валідності запропонованого діагностичного блоку ґрунтується на концепції вторинного дистресу (secondary distress) і взаємозумовленості соціально-побутових і психологічних проблем, що підтверджено даними зарубіжних (Р. У. Cornell) і вітчизняних (Т. Надвинична) досліджень. Вважається, що маркерні запитання мають високу критеріальну валідність, оскільки їхня структура прямо корелює з наявними класифікаторами соціальних ризиків (юридичних, житлових, комунікаційних), що емпірично доведено (звітами "Рейтинг" та УВФ), і є першопричиною до 70 % первинних звернень за психологічною допомогою. На етапі імплементації заплановано провести пілотне дослідження на базі військових підрозділів або центрів соціальної підтримки. У процесі апробації буде визначено надійність (внутрішню узгодженість) нового блоку за допомогою коефіцієнта α Кронбаха (Cronbach, 1951), а критеріальну валідність підтверджено порівнянням результатів оцінювання з фактичним маршрутом клієнта (наявністю направлення до соціального працівника / юриста) та оцінюванням його задоволеності наданою допомогою через 3–6 місяців.

Таблиця 1

Запитання, які запропоновано додати до переліку стандартних опитувальників

Сфера	Мета включення запитання	Приклади маркерних запитань
Юридична поінформованість і підтримка	Виявити невизначеність чи проблеми з правовим статусом, виплатами, пільгами	Чи маєте Ви або Ваша родина невіршені питання, пов'язані з оформленням документів, посвідченням статусу, пільгами чи виплатами?
		Чи відчуваєте Ви, що не маєте достатньої інформації про Ваші права як військовослужбовця або члена його родини?
Соціально-побутові умови	Оцінити наявність критичних побутових і логістичних проблем, що викликають стрес	Чи стикається Ваша родина на цей час із проблемами, пов'язаними з житлом, комунальними послугами або доступом до критично важливої інфраструктури (транспорт, медицина)?
		Чи потребуєте Ви допомоги з логістикою (напр. оформленням відпустки, переміщенням, доставкою необхідних речей)?
Підтримка родини	Ідентифікувати проблеми, пов'язані з доглядом за членами родини, здобуттям освіти чи психологічною адаптацією	Чи є у Вашій родині проблеми, пов'язані з навчанням, дозволами чи психоемоційним станом дітей, які потребують зовнішньої допомоги?
		Чи потребують Ваші літні батьки або інші утриманці спеціалізованого соціального догляду, який Ви не можете забезпечити?
Комунікація та інформаційна підтримка	Виявити дефіцит надійної інформації, що є джерелом тривоги	Чи маєте Ви труднощі з отриманням перевіреної інформації щодо Вашої служби, стану здоров'я чи контактів з Вашою частиною?
		Чи відчуваєте Ви себе інформаційно ізольованим або не знаєте, до кого звернутися по допомогу в разі виникнення проблем у родині?

Такий інтегрований інструментарій допоможе фахівцеві (психологу чи соціальному працівнику) протягом однієї діагностичної сесії отримати комплексну картину стану клієнта. Методика дасть змогу не лише констатувати наявність психологічної проблеми, а й одразу ідентифікувати її соціальний "корінь" і визначити потребу в перенаправленні клієнта до відповідного спеціаліста (юриста, соціального працівника) або активації механізму соціального супроводу. Це забезпечить диференційований адресний підхід і підвищить загальну ефективність системи підтримки, сприяючи психологічній стійкості та соціальній захищеності захисників України та їхніх родин.

Важливо наголосити, що, за оцінками фахівців у сфері ментального здоров'я (Cornell, Hua, Buchalksi et al., 2025), лише у 15–20 % осіб, які пережили травматичні події війни, розвиваються клінічні форми ПТСР або інші розлади, що потребують тривалого психотерапевтичного чи медикаментозного втручання. Решта 80–85 % демонструють "нормальну реакцію на ненормальні обставини". Для них основним стабілізуючим чинником є відновлення відчуття безпеки та контролю над життям, чого можна досягнути саме інструментами соціального супроводу: наданням вичерпної інформації та юридичної допомоги, вирішенням логістичних питань і забезпеченням доступу до ресурсів громади.

Інтеграція соціальних питань (маркерів потреби в супроводі) безпосередньо у скринінг психологічного стану дасть змогу на ранньому етапі відфільтрувати запити, чітко розмежувати випадки, де необхідна глибинна психокорекція, і ситуації, де ефективним рішенням стане призначення соціального менеджера для супроводу родини у вирішенні бюрократичних чи побутових питань, що автоматично знизить рівень ситуативної тривожності.

Щоб оптимізувати діагностичні процедури та раціонально використовувати ресурси, доцільно імплементувати індикатори потреби в соціальному супроводі безпосередньо у структуру наявних інструментів психологічного скринінгу. Такий підхід допоможе уникнути дублювання діагностичних заходів і необхідності організації окремих етапів анкетування, що значно зеконить часовий ресурс фахівців і респондентів. Формування уніфікованого діагностичного комплексу підвищить оперативність оброблення даних і мінімізує

додаткове навантаження на військовослужбовців, запобігаючи ефекту "втоми від опитувань" і забезпечуючи одномоментне отримання цілісної інформації для побудови індивідуальної траєкторії надання допомоги.

Для обґрунтування описаного методу використаємо *математичну модель часових витрат*.

Припустимо, що N – це загальна кількість військовослужбовців, які проходять скринінг.

Нехай $P_{\text{соц}}$ – імовірність того, що проблема є переважно соціальною (за попередніми даними $P_{\text{соц}} \approx 0,7$), t_d – час на первинну діагностику, t_n – час, витрачений на помилкове направлення до психолога, з'ясування проблеми й перенаправлення до соціального працівника, T_1 – сумарна часова витрата на проведення скринінгу всього особового складу (кількістю N) у межах традиційної моделі, що складається із часу на базову діагностику та непродуктивних витрат часу на помилкове перенаправлення військовослужбовців із соціальними проблемами до психолога.

У традиційній моделі (послідовній) загальні витрати часу системи T_1 становлять:

$$T_1 = N \cdot t_d + N \cdot P_{\text{соц}} \cdot t_n.$$

Оскільки 70 % людей потрапляють "не туди", то система зазнає додаткових витрат t_n для більшості випадків.

У запропонованій моделі час на діагностику незначно зростає на Δt (через додаткові запитання), але час на перенаправлення прямує до нуля, оскільки направлення відбувається миттєво. Отже, T_2 – це сумарна часова витрата в запропонованій (оптимізованій) моделі, яка складається із часу на розширену первинну діагностику всіх військовослужбовців без подальших витрат на виправлення помилкового перенаправлення до психолога військовослужбовців, які мають соціальні проблеми. Вона обчислюється за формулою

$$T_2 = N \cdot (t_d + \Delta t).$$

Оскільки Δt (кілька хвилин на додаткові запитання) значно менша, ніж t_n (повноцінна консультація та переоформлення, що може тривати протягом годин), то математично доведено, що $T_2 \ll T_1$. Це вказує на значне скорочення часу на оброблення запитів.

Оптимізація навантаження на спеціалістів (Resource Allocation). Ефективність роботи висококваліфікованих психологів ($E_{\text{пс}}$) можна виразити як відно-

шення часу, витраченого на цільову роботу (терапію), до загального робочого часу.

У поточній ситуації, якщо 70 % звернень є непрофільними (соціальними), то коефіцієнт корисної дії психолога становить лише

$$E_{\text{пс}} \approx 30 \%$$

Упровадження фільтруючого блоку запитань дає змогу на етапі входу відсіяти ($P_{\text{соц}} 70 \%$) клієнтів і направити їх одразу до кейс-менеджерів. Це автоматично істотно підвищує $E_{\text{пс}}$, оскільки фахівець витрачає ресурс виключно на клінічні випадки.

Зниження похибок діагностики (Error Rate Reduction). Введемо поняття помилки першого роду (Type I Error), коли соціальну проблему хибно діагностовано як психологічний розлад (напр. тривожність через відсутність житла лікують седативними препаратами).

Інтегрована методика мінімізує цю помилку, її можна записати рівнянням через границю функції:

$$\lim_{I \rightarrow \max} E_{\text{П}} \approx \min,$$

де I (Integration) – ступінь інтегрованості методики (глибина врахування соціальних чинників); $E_{\text{П}}$ (Type I Error) – імовірність помилки першого роду.

Цей вираз пояснює обернену залежність між рівнем інтеграції соціальних маркерів у діагностику та ймовірністю помилки першого роду.

Математично це можна обґрунтувати введенням додаткових змінних (соціальних маркерів) у рівняння оцінювання стану, що збільшує роздільну здатність діагностики й точність класифікації станів.

Іншими словами, при наближенні рівня інтеграції I соціальних і психологічних показників до максимуму ймовірність виникнення помилки першого роду $E_{\text{П}}$ (хибного діагнозу психічного розладу) прагне до мінімуму.

Психологічні показники – це змінні внутрішнього стану особистості, що характеризують рівень емоційної напруги, когнітивні процеси та психосоматичні прояви; соціальні показники – це змінні, які описують об'єктивні життєві обставини військовослужбовця: фінансовий стан, житлові умови, сімейні стосунки та правовий статус. Інтеграція цих двох груп дає змогу відокремити клінічні симптоми розладів від природних ситуативних реакцій на соціально-побутові проблеми, забезпечуючи точність діагностики.

Економічне обґрунтування. Якщо вартість години роботи клінічного психолога вища за вартість години роботи соціального працівника $C_{\text{п}} (C_{\text{пс}} > C_{\text{соц}})$, то перенаправлення 70 % потоку клієнтів до соціальних служб забезпечує пряму економію бюджетних коштів:

$$S = N \cdot P_{\text{соц}} \cdot (C_{\text{пс}} - C_{\text{соц}}),$$

де S – прогнозований обсяг прямої економії бюджетних коштів, який досягається завдяки раціональному перерозподілу кадрового ресурсу (заміщення вартісних годин роботи вузькопрофільних психологів більш доступним ресурсом соціальних працівників) для обслуговування цільової групи військовослужбовців.

Запропонований підхід є організаційно та економічно доцільнішим, даючи змогу обслуговувати більшу кількість людей за той самий бюджет.

Дискусія і висновки

Упровадження розробленої методики інтегрованого оцінювання є науково обґрунтованим і стратегічно доцільним кроком в умовах обмежених часових і кадрових ресурсів воєнного часу. Поєднання психологічного скринінгу з ідентифікацією соціальних потреб дає змогу трансформувати систему підтримки з реактивної на

проактивну. Доцільність такого підходу полягає у створенні "єдиного вікна" діагностики, що усуває фрагментарність надання послуг і забезпечує цілісне бачення проблематики конкретного військовослужбовця чи його родини, розгляд не через окремі симптоми, а в контексті життєвої ситуації.

Ефективність методики доведено математичним моделюванням, яке демонструє значну оптимізацію процесу маршрутизації клієнтів. Завдяки ранній фільтрації непрофільних запитів вдається розвантажити вузькопрофільних фахівців (психологів, психотерапевтів), спрямовуючи їхній ресурс виключно на клінічні випадки, тоді як соціальні питання можна вирішувати через механізми кейс-менеджменту. Це мінімізує ризик "психологізації" соціальних проблем, знижує імовірність діагностичних помилок і забезпечує адресність допомоги, що, зрештою, підвищує загальний коефіцієнт корисної дії системи соціального захисту.

Практична імплементація запропонованого інструментарію є критично необхідною для збереження ментального здоров'я нації та підтримки боездатності Збройних сил України. Упровадження методики в повсякденну роботу структур морально-психологічного забезпечення та соціальних служб дасть змогу пришвидшити надання допомоги й запобігти професійному вигоранню фахівців допоміжних професій. Системне використання оновлених опитувальників сприятиме зниженню соціального напруження серед родин військовослужбовців, формуючи стійкий тил і посилюючи інституційну спроможність держави у сфері соціального супроводу.

Внесок авторів: Богдан Мілевський – написання (оригінальна чернетка), Андрій Шусть – написання (перегляд і редагування).

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Агарков, О. А. та ін. (2015). *Технології соціальної роботи*. Мотор Січ.
- Галаян, І. М. (2009). *Психодіагностика*. Академвидав.
- Дикун, В. Г., Мороз, В. М., & Стасюк, В. В. (2023). *Методологія дослідження морально-психологічного стану особового складу військ (сил)*. 7БЦ.
- Карпенко, О. Г., & Романова, Н. Ф. (2015). *Теорія і практика соціальної роботи*. ВД "Слово".
- Надвичинна, Т. Л. (2013). Технології здійснення ефективної соціальної роботи. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, С(3). <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/cafc3c7fc-ce2e-4b2e-8db2-e899e73786eb/content>
- Павлик, Н. В. (2020). *Психологічний супровід військовослужбовців, спрямований на психологічну реабілітацію постстресових психічних розладів*.
- Соціологічна група "Рейтинг" & Український ветеранський фонд. (2024). *Образ ветеранів в українському суспільстві: звіт за результатами дослідження*.
- Стасюк, В. В., & Українець, В. М. (2023). Сутність стресостійкості в психологічній науці. *Науковий журнал "Габітус"*, 48, 60–65.
- Тодорцева, Ю. В. (2020). Кейс-менеджмент як метод соціальної роботи в процесі підготовки професійно мобільних майбутніх фахівців соціальної сфери. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 69(3), 133–137. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-3.27>
- Українець, В. М. (2024). Вплив психологічних чинників оборонного бою на стресостійкість особового складу механізованих підрозділів. *Психологія та соціальна робота*, 2(58), 62–75.
- Український ветеранський фонд. (2023). *Потреби ветеранів 2023: звіт за результатами дослідження*.
- Cornell, P. Y., Halladay, C. W., Ader, J. et al. (2020). Embedding social workers in Veterans Health Administration primary care teams reduces emergency department visits. *Health Affairs*, 603–612. <https://doi.org/10.1377/hlthaff.2019.01589>.
- Cornell, P. Y., Hua, C. L., Buchalksi, Z. M. et al. (2025). Using social risks to predict unplanned hospital readmission and emergency care among

hospitalized Veterans. *Health Services Research*, 60(1), 23–45. <https://doi.org/10.1111/1475-6773.14353>.

Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16(3), 297–334. <https://doi.org/10.1007/BF02310555>.

Honken, A. N., Halladay, C. W., Wootton, L. E. et al. (2024). Differential effects of a social work staffing intervention on social work access among rural and highly rural Veterans: A cohort study. *Health Services Research*, 59(1, Suppl. 2), 45–54. <https://doi.org/10.1111/1475-6773.14327>.

References

Aharkov, O. A. et al. (2015). *Social work technologies*. Motor Sich [in Ukrainian].

Cornell, P. Y., Halladay, C. W., Ader, J. et al. (2020). Embedding social workers in Veterans Health Administration primary care teams reduces emergency department visits. *Health Affairs*, 603–612. <https://doi.org/10.1377/hlthaff.2019.01589>.

Cornell, P. Y., Hua, C. L., Buchalksi, Z. M. et al. (2025). Using social risks to predict unplanned hospital readmission and emergency care among hospitalized Veterans. *Health Services Research*, 60(1), 23–45. <https://doi.org/10.1111/1475-6773.14353>.

Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16(3), 297–334. <https://doi.org/10.1007/BF02310555>.

Dykun, V. H., Moroz, V. M., & Stasiuk, V. V. (2023). *Methodology for researching the moral and psychological state of personnel of troops (forces)*. 7BTs [in Ukrainian].

Halian, I. M. (2009). *Psychodiagnostics*. Akademvydav [in Ukrainian].

Honken, A. N., Halladay, C. W., Wootton, L. E. et al. (2024). Differential effects of a social work staffing intervention on social work access among rural and highly rural Veterans: A cohort study. *Health Services Research*, 59(1, Suppl. 2), 45–54. <https://doi.org/10.1111/1475-6773.14327>.

Karpenko, O. H., & Romanova, N. F. (2015). *Theory and practice of social work*. PH "Slovo" [in Ukrainian].

Nadvynychna, T. L. (2013). Technologies for implementing effective social work. *Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, C(3) [in Ukrainian]. <https://api.dspace.wnuu.edu.ua/api/core/bitstreams/cafc3c7fc-ce2e-4b2e-8db2-e899e73786eb/content>.

Pavlyk, N. V. (2020). *Psychological support for military personnel aimed at psychological rehabilitation of post-stress mental disorders* [in Ukrainian]. Sociological Group "Rating" & Ukrainian Veterans Foundation. (2024).

The image of veterans in Ukrainian society: report on research results [in Ukrainian].

Stasiuk, V. V., & Ukrainets, V. M. (2023). The essence of stress resistance in psychological science. *Scientific Journal "Habitus"*, 48, 60–65 [in Ukrainian].

Todortseva, Yu. V. (2020). Case management as a method of social work in the process of preparing professionally mobile future specialists in the social sphere. *Pedagogy of Creative Personality Formation in Higher and General Education Schools*, 69(3), 133–137 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-3.27>.

Ukrainets, V. M. (2024). The influence of psychological factors of defensive combat on the stress resistance of personnel of mechanized units. *Psychology and Social Work*, 2(58), 62–75 [in Ukrainian].

Ukrainian Veterans Foundation. (2023). *Veterans' needs 2023: report on research results* [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 28.01.26

Прорецензовано / Revised: 02.02.26

Схвалено до друку / Accepted: 19.02.26

Опубліковано / Published: 30.03.26

Bohdan MILEVSKYI, Master's Student
ORCID ID: 0009-0005-3007-6326
e-mail: bog.yiksvelim@gmail.com
National Defence University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Andrii SHUST, Master's Student
ORCID ID: 0009-000-9598-9138
e-mail: a.shyst@ukr.net
National Defence University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGY FOR ASSESSING THE NEEDS OF MILITARY PERSONNEL AND THEIR FAMILY MEMBERS IN SOCIAL SUPPORT

Background. The relevance of the study is due to the urgent need to improve the diagnostic tools within the system of social and psychological support for military personnel and their families under the conditions of the War for Ukraine's Independence, since a significant proportion of their psychological distress is a secondary reaction to unresolved social, domestic and legal problems. The aim of the article is to develop and substantiate an improved methodology for integrated assessment of the psychological state and needs for social support by supplementing standardized psychological questionnaires with a specialized block of marker questions.

Methods. A complex of theoretical, empirical and mathematical methods was used to write the article and substantiate the proposed methodology. A theoretical analysis and systematization of scientific sources were conducted to substantiate the concept of secondary distress, modeling was used to develop an improved methodology that integrates psychological questionnaires with a diagnostic block of marker questions, and mathematical models (time costs, workload optimization, error reduction) were used to substantiate the organizational and economic feasibility of its implementation.

Results. The main results are the addition of a diagnostic form with a special block of questions related to social and everyday issues. The effectiveness of the methodology was proven by mathematical modeling: its implementation optimizes client referrals, significantly reduces total time costs, significantly increases the efficiency of narrow-profile psychologists due to early filtering of social requests (up to 70%), minimizes the risk of diagnostic errors (type I errors) and provides direct economic feasibility, transforming the support system from reactive to proactive.

Conclusions. The implementation of the developed integrated assessment methodology is a scientifically substantiated and strategically expedient step under the resource constraints conditions of wartime. The combination of psychological screening with the identification of social needs makes it possible to eliminate the fragmentation of service provision, increase the overall efficiency of the social protection system and is critically necessary for preserving the mental health of the nation and maintaining the operational capability of the Armed Forces of Ukraine.

Keywords: social support, methodology, needs assessment, military personnel, work optimization.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

ФІНАНСИ

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 349.3:364.6-057.36

JEL: K31, H55, H56

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.65.41-46>

Ірина ЧЕРНИШОВА, д-р екон. наук, ст. наук. співроб.

ORCID ID: 0000-0002-5958-7059

e-mail: i-tv@ukr.net

Центральний Науково-дослідний інститут Збройних Сил України, Київ, Україна

Іван МАРКО, д-р екон. наук, проф., заслужений економіст України

ORCID ID: 0000-0002-2590-3623

e-mail: marko.df.mo@gmail.com

Центральний Науково-дослідний інститут Збройних Сил України, Київ, Україна

Олександр ОСТАПЕНКО, канд. екон. наук

ORCID ID: 0000-0003-3194-0372

e-mail: ap080011@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ: ХРОНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ І СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Вступ. У статті розглянуто правове регулювання соціального захисту військовослужбовців Збройних сил України від років отримання незалежності України до сучасних умов повномасштабної війни. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю адаптації чинної нормативно-правової бази до нових соціальних викликів, зокрема потреби справедливого й ефективного забезпечення військових і членів їхніх сімей в умовах ведення російсько-української війни.

Методи. У дослідженні використано нормативно-правовий аналіз для вивчення законодавчих актів, порівняльний аналіз для визначення циклів правового регулювання, а також документальний аналіз офіційних рішень, постанов і законопроектів, які стосуються соціального захисту військовослужбовців.

Результати. У статті механізм правового регулювання соціального захисту військовослужбовців зображено як циклічний процес із п'яти ключових етапів: ініціація проблеми, розроблення законодавства, його ухвалення, імплементація та моніторинг. На основі хронологічного аналізу, проведеного за період із 1991 до 2025 року, виокремлено п'ять основних циклів розвитку правового регулювання. Кожен із них характеризується зміною пріоритетів та оновленням соціальних гарантій відповідно до умов часу.

Висновки. Соціальний захист військовослужбовців в Україні є динамічною системою, що постійно адаптується до нових викликів. Сформована хронологія циклів дає змогу краще зрозуміти закономірності розвитку правового регулювання у цій сфері й може слугувати основою для подальших реформ. Особливої уваги вимагає сучасний, п'ятий цикл, спрямований на реабілітацію, психологічну підтримку та повернення військових до мирного життя після завершення бойових дій. Авторами систематизовано правове регулювання соціального захисту військовослужбовців ЗС України як циклічний механізм із п'ятьма етапами. Виокремлено п'ять хронологічних циклів розвитку (1991–2025), кожен із яких відповідає ключовим історико-політичним умовам. Запропоновано схему впровадження правового регулювання та хронологічну графіку циклів для візуалізації еволюції. Визначено напрями реформ п'ятого циклу з психологічної підтримки, реабілітації та реінтеграції військовослужбовців у мирне життя.

Ключові слова: соціальний захист, військовослужбовці, правове регулювання, соціальні гарантії, грошове забезпечення, законодавство України, механізм регулювання, циклічний процес, військова служба, поствоєнна адаптація, соціальна політика.

Вступ

На сьогодні тематика правового регулювання соціального захисту військовослужбовців Збройних сил України (далі – ЗС України) є доволі актуальною і такою, що потребує певного уточнення. В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації залишається важливим питання належного рівня (справедливого) соціального захисту військовослужбовців та інших осіб, які боронять державний суверенітет України. Тому дослідження хронології впровадження механізму правового регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні надасть можливість з'ясувати, яким чином реалізується цей механізм і що необхідно зробити, щоб він працював і надалі. Важливо зазначити, що подання механізму правового регулювання соціального захисту військовослужбовців як циклічного процесу з

п'ятьма етапами (ініціація проблеми, розроблення законодавства, прийняття, імплементація, моніторинг) і виокремлення п'яти хронологічних циклів (відповідно 1991–2001, 2001–2014, 2014–2022, 2022–2025 рр., з 2025 р. й до сьогодні), кожен із яких відображає зміну пріоритетів соціальних гарантій у відповідь на суспільно-політичні виклики, є важливим елементом наукової новизни. Такий підхід забезпечує системний аналіз еволюції нормативно-правової бази та створює методологічну основу для планування реформ у сфері поствоєнної адаптації і реабілітації військовослужбовців.

Метою статті є дослідження хронології впровадження механізму правового регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні. Для досягнення цієї мети розв'язано низку часткових завдань. По-перше, механізм правового регулювання соціального захисту

військовослужбовців в Україні описано у вигляді циклічного процесу. По-друге, побудовано хронологію правового регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні за роки її незалежності. По-третє, у хронології виокремлено п'ять циклів правового регулювання за роки незалежності. Результати дослідження слугуватимуть основою для визначення правового регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні в сучасних реаліях.

Огляд літератури. Питанням упровадження механізму правового регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні присвячено багато публікацій. Зокрема, досліджено проблеми соціального захисту та забезпечення військовослужбовців ЗС України та членів їхніх сімей (Базиленко, Ленюський, & Маслянікова, 2024; Рядінська, & Епель, 2023; Джус та ін., 2023), проаналізовано зарубіжний досвід щодо забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців (Марко, Марко, & Чернишова, 2019) та окремі напрями соціального захисту військовослужбовців в Україні, наприклад фінансовий (Бандурка, 2023). Отже, для виявлення тенденцій і закономірностей під час упровадження механізму правового регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні необхідно глибше дослідити його хронологію.

Методи

У дослідженні застосовано: нормативно-правовий аналіз для дослідження чинного законодавства та норм, що регулюють соціальний захист військовослужбовців в Україні; порівняльний аналіз етапів упровадження механізму правового регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні для визначення його циклів; документальний аналіз для вивчення офіційних документів, рішень і постанов, що стосуються правового регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні за роки її незалежності та формування хронології впровадження цього механізму. Нормативно-правовий аналіз охоплює систематизацію законодавчих актів за

період з 1991 (прийняття перших базових законів після здобуття незалежності) до 2025 р. (актуальні зміни в умовах повномасштабної війни) з фокусуванням на законах України та постановах Кабінету Міністрів, що безпосередньо регулюють соціальний захист військовослужбовців (житло, грошове забезпечення, медичне обслуговування, пільги). Принцип відбору нормативних актів базувався на критеріях: 1) системоутворювальний характер (основні закони № 2011-XII, 2262-XII, 3551-XII); 2) реакція на кризові події (з 2014 р. – війна на Донбасі, з 2022 р. – повномасштабне вторгнення); 3) частота змін і обсяг соціальних гарантій. Порівняльний аналіз застосовувався для класифікації еволюції регулювання на п'ять циклів за критеріями: кризові історичні події революції; АТО/ООС; повномасштабна війна; зміна пріоритетів гарантій (від базових до реабілітаційних); інтенсивність законодавчих ініціатив (кількість актів на період). Документальний аналіз включає вивчення нормативних актів для побудови хронології та схем.

Результати

Упровадження механізму правового регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні можна зобразити у вигляді циклічного процесу, який містить певні етапи й інструменти (див. рис. 1).

На першому етапі відбувається ініціація проблеми, тобто виявляється соціальна потреба, яка виникає у результаті змін у суспільстві або політичній ситуації. У випадку правового регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні виявлена проблема буде потребувати вдосконалення або створення нових норм щодо соціального захисту військовослужбовців України. Для коректного й точного формулювання проблеми на цьому етапі слід проводити громадське й експертне обговорення (круглі столи, семінари, зустрічі заінтересованих сторін – фахівців, громадських організацій, ветеранських об'єднань тощо).

Рис. 1. Схема процесу впровадження правового регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні

Другий етап передбачає розроблення нормативно-правової бази з питань соціального захисту військовослужбовців в Україні. Для реалізації цього етапу необхідна підготовка законодавчих ініціатив, яка передбачає аналіз чинного законодавства, виявлення прогалин і підготовку нових законопроектів (або змін до чинних). При цьому мають бути залучені всі профільні міністерства й відомства, такі як Міністерство оборони України, Міністерство у справах ветеранів, Міністерство соціальної політики; Верховна Рада (її відповідні комітети) та інші заінтересовані органи виконавчої влади. Крім того, важливим на цьому етапі є проведення юридичної експертизи, яка передбачає перевірку проєктів нормативних актів на відповідність до Конституції та інших законів.

На третьому етапі здійснюється безпосереднє прийняття законодавчих актів стосовно соціального захисту військовослужбовців в Україні. Для цього спочатку розроблений законопроект має пройти обговорення у Верховній Раді, тобто він виноситься на розгляд і читання. Далі шляхом голосування закон мають ухвалити. Після ухвалення закон має бути підписаний Президентом України, після чого відбувається його офіційне оприлюднення. Наступним кроком стає розроблення підзаконних актів, тобто уряд має підготувати відповідні постанови, накази, інструкції тощо для реалізації положень нового закону на практиці.

Для успішної реалізації та імплементації закону (четвертий етап) необхідно розробити й упровадити механізми, у яких будуть визначені відповідальні органи, процедури забезпечення тощо. Крім того, необхідно забезпечити інформаційну підтримку нових законів шляхом

роз'яснення нововведень серед військових, наприклад безпосередньо у військових частинах, або проведенням консультацій у ЦНАПах тощо, а також передбачити необхідне фінансування (бюджетне забезпечення), закладаючи відповідні кошти в державний і місцеві бюджети.

На п'ятому етапі здійснюються моніторинг і контроль. Інструментами на цьому етапі можуть бути: оцінювання ефективності шляхом аналізу звітів, скарг, запитів військовослужбовців тощо; контроль із боку громадськості, коли громадські організації, омбудсмени, медіа контролюють дотримання норм.

Далі, у разі виявлення недоліків чи виникнення нових потреб, удосконалюється чинна нормативно-правова база шляхом коригуванням норм і внесення змін до законодавства, тобто необхідно створити новий цикл. Отже, кожен цикл процесу впровадження правового регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні містить п'ять етапів. Треба зазначити, що цикл може стосуватися як загалом усього процесу впровадження правового регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні, так і якогось окремого напрямку, наприклад їхнього пенсійного або медичного забезпечення. Розглянемо можливі цикли процесу впровадження правового регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні загалом за роки незалежності України.

Аналіз хронології правового регулювання соціального захисту військовослужбовців України за роки незалежності засвідчив, що період з 1991 до 2025 р. умовно можна поділити на п'ять циклів. Схематично це можна зобразити у вигляді графіка (рис. 2).

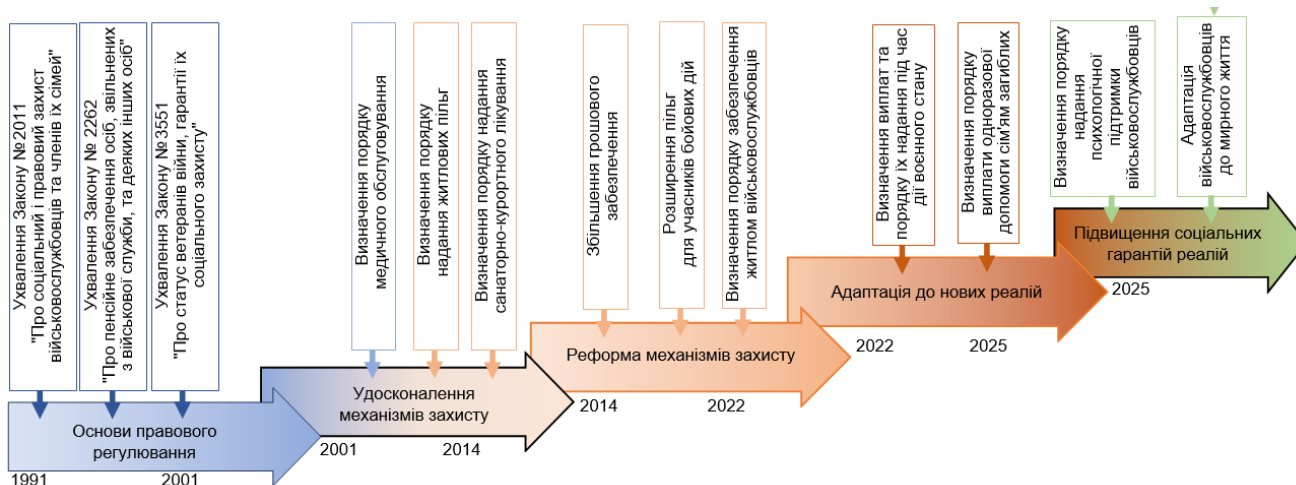

Рис. 2. Хронологія правового регулювання соціального захисту військовослужбовців України за роки її незалежності

У першому циклі було закладено основи державної політики у сфері соціального забезпечення військових і закріплено базові гарантії для них, зокрема щодо житла, грошового та пенсійного забезпечення, медичного обслуговування тощо. Верховна Рада ухвалила такі закони: "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей"; "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб"; "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" (Верховна Рада... Про пенсійне забезпечення..., 1992; Верховна Рада... Про статус ветеранів..., 1993; Верховна Рада... Про вдосконалення грошового..., 1992; Верховна Рада... Про порядок обчислення..., 1992; Верховна Рада... Про соціальний захист..., 1991; Верховна Рада... Про посвідчення

членів..., 1993; Верховна Рада... Порядок надання медичної..., 1999).

Другий цикл передбачав удосконалення механізмів захисту військовослужбовців. Зокрема, у цей період було уточнено законодавство щодо медичного обслуговування військовослужбовців і встановлено порядок надання житлових пілг військовослужбовцям. Цей цикл характеризується прийняттям низки постанов Кабінету Міністрів України й наказів Міністерства оборони України, які уточнювали та роз'яснювали порядок надання грошового й пенсійного забезпечення, медичного обслуговування, забезпечення житлом і надання санаторно-курортного лікування для військовослужбовців (Верховна Рада... Про забезпечення військовослужбовців..., 2006; Верховна Рада... Про санаторно-курортне..., 2011; Верховна Рада...

Про одноразову грошову..., 2013; Верховна Рада... Про компенсацію за найом..., 1991).

Третій цикл розпочався із настанням збройного конфлікту на Донбасі. Виникла необхідність реформування механізмів захисту військовослужбовців, що мали підтримати учасників бойових дій і сім'ї військовослужбовців, які загинули. На цьому етапі було розширено перелік пільг для учасників бойових дій і уточнено відповідне законодавство шляхом внесення змін до чинного (Верховна Рада... Деякі питання забезпечення..., 2015; Верховна Рада... Про компенсацію за неотримане..., 2016; Верховна Рада... Про забезпечення військовослужбовців..., 2016; Верховна Рада... Про грошове забезпечення..., 2017).

Четвертий цикл настав із початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. Держава була змушена екстрено відреагувати на ситуацію та адаптуватися до змін, зокрема новими соціальними гарантіями. Тому вже 28 лютого 2022 р. Кабінет Міністрів ухвалив Постанову № 168 "Питання деяких виплат військовослужбовцям під час воєнного стану". Вона передбачила одноразові виплати сім'ям загиблих, виплату грошового забезпечення за зниклих

безвісти, а також щомісячні допомоги пораненим і неповним сім'ям. Крім того, згодом були вдосконалені виплати при пораненнях та інвалідності (Верховна Рада... Питання деяких виплат..., 2022; Верховна Рада... Про надання психологічної..., 2022; Верховна Рада... Про затвердження Порядку речового..., 2024).

Нині відбувається перехід у п'ятий цикл, який обумовлений необхідністю надання психологічної підтримки військовослужбовцям та їхнім родинам унаслідок тривалої війни. Крім того, із закінченням війни та настанням відбудовчого періоду виникнуть нові проблеми, такі як одночасне звільнення великої кількості військовослужбовців та їх адаптація до мирного життя, що буде вимагати уточнення законодавства та внесення відповідних змін.

Отже, хронологічний аналіз нормативно-правових актів засвідчив наявність п'яти ключових циклів розвитку правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців із 1991 по 2025 р. Кожен із цих циклів відповідає конкретним історико-політичним умовам і потребам: від закладення основ законодавства до екстреного реагування на війну й формування політики післявоєнного періоду. Узагальнені результати наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Ключові цикли правового регулювання соціального захисту військовослужбовців ЗС України (1991–2025)

Цикл	Часові межі	Події	Ключові нормативні акти	Нові соціальні гарантії
1-й	1991–2001	Здобуття незалежності	Закони України № 2011-XII, 2262-XII, 3551-XII; постанова КМУ № 332	Базові гарантії: житло, пенсії, медобслуговування, статус ветеранів
2-й	2001–2014	Стабілізація ЗСУ	Постанови КМУ № 1081, 446, 450, 975	Деталізація житлових пільг, санаторно-курортне лікування
3-й	2014–2022	АТО, ООС	Постанови КМУ № 728, 178, 704	Розширення пільг для учасників бойових дій, компенсації родинам полонених / загиблих
4-й	2022–2025	Повномасштабна війна	Постанова КМУ № 168, 1338, 1234	Виплати сім'ям загиблих / поранених, психологічна підтримка
5-й (перехідний)	із 2026 до сьогодні	Післявоєнна відбудова	Прогнозовані реформи	Реабілітація, професійна перепідготовка, реінтеграція в мирне життя

Дискусія і висновки

Результати дослідження підтверджують циклічний характер правового регулювання соціального захисту військовослужбовців ЗС України, що охоплює п'ять етапів і відповідає динамічним безпековим викликам. На відміну від традиційних підходів, зосереджених на окремих пільгах чи грошовому забезпеченні (Базиленко, Ленюський, & Маслянікова, 2024; Бандурка, 2023), запропонована модель забезпечує комплексну систематизацію еволюції норм, виявляючи закономірності реакції держави на кризи. Порівняно з дослідженнями зарубіжного досвіду (Марко, Марко, Чернишова, 2019), українська система демонструє подібну циклічність. Наприклад, у США пост'єтнамські реформи (1970-ті рр.) робили акцент на психологічній реабілітації, аналогічно прогнозованому п'ятому циклу в Україні. Водночас залишаються виклики реалізації: недостатнє бюджетне забезпечення, розрив між нормами та практикою, потреба емпіричних даних про ефективність (статистика звернень, судових справ). У перспективі доцільно здійснити кількісний аналіз циклів (індекси забезпеченості) і компаративні дослідження з ЄС-моделями для гармонізації стандартів.

Отже, доцільно зробити такі висновки:

1) соціальний захист військовослужбовців є динамічною системою, що адаптується через циклічний механізм із п'ятьма етапами;

2) хронологія охоплює п'ять циклів (1991–2025) – від базових гарантій до реагування на війну та підготовки до реабілітації;

3) запропонована модель слугує основою для реформ, особливо п'ятого циклу: психологічна підтримка, соціальна інтеграція, професійна перепідготовка;

4) необхідне посилення реалізації норм через моніторинг, ресурси та прозорість.

Внесок авторів: Ірина Чернишова – концептуалізація дослідження, аналіз літератури, побудова та опис процесу впровадження правового регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні; Іван Марко – аналіз літератури, опис хронології впровадження правового регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні; Олександр Остапенко – збирання емпіричних даних, проведення емпіричного дослідження та його аналіз.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

Базиленко, А. К., Ленюський, Д. О., & Маслянікова, І. В. (2024). Особливості системи соціального захисту та соціального забезпечення військовослужбовців ЗС України. *Актуальні проблеми економіки*, 12(282/2), 6–17. <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2024-2-282-6-17>
Бандурка, О. М. (2023). Правові засади визначення завдань і принципів фінансового захисту військовослужбовців в Україні. *Форум права*, 76(3), 71–78. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10041164>

- Верховна Рада України. (1991). *Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей*. Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>
- Верховна Рада України. (1992). *Про вдосконалення грошового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України*. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.06.1992 № 332. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-92-p>
- Верховна Рада України. (1992). *Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб*. Закон України від 09.04.1992 № 2262-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12>
- Верховна Рада України. (1992). *Про порядок обчислення виступу років*. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.1992 № 393. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-92-p>
- Верховна Рада України. (1993). *Про посвідчення членів сімей військовослужбовців*. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.05.1993 № 379. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379-93-p>
- Верховна Рада України. (1993). *Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту*. Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>
- Верховна Рада України. (1999). *Про затвердження Порядку надання медичної допомоги*. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.10.1999 № 1923. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1923-99-p>
- Верховна Рада України. (2006). *Про забезпечення військовослужбовців житлом*. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.08.2006 № 1081. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1081-2006-p>
- Верховна Рада України. (2011). *Про санаторно-курортне лікування військовослужбовців*. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2011 № 446. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2011-p>
- Верховна Рада України. (2013). *Про компенсацію за найом житла*. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 № 450. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2013-p>
- Верховна Рада України. (2013). *Про одноразову грошову допомогу у разі загибелі*. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2013 № 975. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-2013-p>
- Верховна Рада України. (2015). *Деякі питання забезпечення житлом військовослужбовців*. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 № 728. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2015-p>
- Верховна Рада України. (2016). *Про забезпечення військовослужбовців, захоплених у полон*. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 884. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/884-2016-p>
- Верховна Рада України. (2016). *Про компенсацію за неотримане речове майно*. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 № 178. <https://ips.ligazakon.net/document/KP160178>
- Верховна Рада України. (2017). *Про грошове забезпечення військовослужбовців*. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2017 № 704. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704-2017-p>
- Верховна Рада України. (2022). *Питання деяких виплат військовослужбовцям*. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 168. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-p>
- Верховна Рада України. (2022). *Про надання психологічної допомоги ветеранам*. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2022 № 1338. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-p>
- Верховна Рада України. (2024). *Про затвердження Порядку речового, медичного, психологічного та соціального забезпечення військовослужбовців*. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.10.2024 № 1234. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1234-2024-p>
- Джус, О. А., Золотарьова, М. К., Копотун, І. М., Макарова, Т. П., Микитюк, М. А., Павлюк, О. О., & Шевченко, А. М. (2023). *Державні гарантії захисту соціальних прав військовослужбовців і членів їх сімей*. ВД "Професіонал".
- Марко, І. Ю., Марко, Є. І., & Чернишова, І. М. (2019). Зарубіжний досвід забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців. *Збірник наукових праць ЦВСД НУОУ*, 2(66), 135–142.
- Рядінська, В. О., & Епель, О. В. (2023). Соціальний захист військовослужбовців в Україні: шляхи удосконалення. *Юридичний бюлетень*, 29, ст. 13. <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.13>

References

- Bandurka, O. M. (2023). Legal basis for determining the tasks and principles of financial protection of military personnel in Ukraine. *Law Forum*, 76(3), 71–78 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10041164>
- Bazilenko, A. K., Lenyusky, D. O., & Maslyanikova, I. V. (2024). Features of the social protection and social security system for military personnel of the Armed Forces of Ukraine. *Current problems of economics*, 12(28/2), 6–17 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2024-2-282-6-17>
- Dzus, O. A., Zolotarova, M. K., Kopotun, I. M., Makarova, T. P., Mykityuk, M. A., Pavliuk, O. O., & Shevchenko, A. M. (2023). *State guarantees for the protection of the social rights of military personnel and their families*. Professional Publishing House [in Ukrainian].

- Marko, I. Yu., Marko, Ye. I., & Chernyshova, I. M. (2019). Foreign experience in providing social guarantees for military personnel. *Collection of scientific works of the Central Military-Political Academy of the National University of Ukraine*, 2(66), 135–142 [in Ukrainian].
- Ryadinska, V. O., & Eppel, O. V. (2023). Social protection of military personnel in Ukraine: ways to improve. *Legal Bulletin*, 29, article 13 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.13>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1991). *On social and legal protection of military personnel and their families*. Law of Ukraine dated 20.12.1991 No. 2011-XII [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1992). *On improving the monetary allowance of servicemen of the Armed Forces of Ukraine*. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 16.06.1992 No. 332 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-92-p>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1992). *On pension provision for persons discharged from military service and certain other persons*. Law of Ukraine dated 09.04.1992 No. 2262-XII [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1992). *On the procedure for calculating length of service*. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 393 of 17 July 1992 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-92-p>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1993). *On the certification of family members of military personnel*. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 379 of May 28, 1993 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379-93-p>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1993). *On the status of war veterans and guarantees of their social protection*. Law of Ukraine dated 22.10.1993 No. 3551-XII [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1999). *On approval of the Procedure for providing medical care*. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1923 of October 18, 1999 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1923-99-p>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2006). *On providing military personnel with housing*. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1081 of 03.08.2006 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1081-2006-p>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2011). *On sanatorium and resort treatment for military personnel*. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 446 of 27.04.2011 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2011-p>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2013). *On compensation for renting accommodation*. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 450 of 26 June 2013 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2013-p>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2013). *On one-time financial assistance in case of death*. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 975 of 25 December 2013 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-2013-p>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). *Certain issues of providing housing for military personnel*. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 728 of 02.09.2015 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2015-p>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2016). *On compensation for unclaimed property*. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 178 of 16.03.2016 [in Ukrainian]. <https://ips.ligazakon.net/document/KP160178>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2016). *On providing for military personnel taken prisoner*. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 884 of November 30, 2016 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/884-2016-p>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *On the financial support of military personnel*. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 704 of 30 August 2017 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704-2017-p>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). *Issues of certain payments to military personnel*. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 168 of 28 February 2022 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-p>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). *On the provision of psychological assistance to veterans*. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1338 of 29 November 2022 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-p>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2024). *On approval of the Procedure for material, medical, psychological, and social support for military personnel*. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1234 of October 29, 2024 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1234-2024-p>

Отримано редакцією журналу / Received: 31.01.26
 Прорецензовано / Revised: 06.02.26
 Схвалено до друку / Accepted: 19.02.26
 Опубліковано / Published: 30.03.26

Iryna CHERNYSHOVA, DSc (Econ.), Senior Research
ORCID ID: 0000-0002-5958-7059
e-mail: i-tv@ukr.net
Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Ivan MARKO, DSc (Econ.), Prof., Honored Economist of Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-2590-3623
e-mail: marko.df.mo@gmail.com
Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Oleksandr OSTAPENKO, PhD (Econ.)
ORCID ID: 0000-0003-3194-0372
e-mail: ap080011@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

EVOLUTION OF THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM FOR SERVICEMEN OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE: A CHRONOLOGICAL ANALYSIS AND CONTEMPORARY CHALLENGES

Background. *The article examines the legal regulation of social protection of servicemen of the Armed Forces of Ukraine from the time of Ukraine's independence to the current conditions of full-scale war. The relevance of the study is driven by the need to adapt the existing legal and regulatory framework to new social challenges, particularly the need for fair and effective provision for military personnel and their families during the ongoing russian-Ukrainian war.*

Methods. *The study employs legal and regulatory analysis to examine current legislation, comparative analysis to identify regulatory cycles, and document analysis of official decisions, resolutions, and legislative proposals related to the social protection of servicemen.*

Results. *The article presents the legal regulation mechanism of social protection for servicemen as a cyclical process comprising five key stages: problem initiation, legislative development, adoption, implementation, and monitoring. Based on a chronological analysis covering the period from 1991 to 2025, five major cycles in the legal regulation development have been identified. Each cycle is characterized by shifts in priorities and renewal of social guarantees in response to evolving circumstances.*

Conclusions. *Social protection for military personnel in Ukraine is a dynamic system that is constantly adapting to new challenges. The established chronology of cycles enables a better understanding of the patterns of legal regulation development in this area and can serve as a foundation for further reforms. The current fifth cycle, aimed at rehabilitation, psychological support, and the return of military personnel to peaceful life after the end of hostilities, requires particular attention. The authors have systematized the legal regulation of social protection for servicemen of the Armed Forces of Ukraine as a cyclical mechanism with five stages. Five chronological cycles of development (1991–2025) have been identified, each corresponding to key historical and political conditions. The authors propose a scheme for the implementation of legal regulation and a chronological schedule of cycles to visualize the evolution. The directions of reforms for the fifth cycle are determined from among psychological support, rehabilitation, and reintegration of military personnel into peaceful life.*

Keywords: *social protection, servicemen, legal regulation, social guarantees, financial support, Ukrainian legislation, regulatory mechanism, cyclical process, military service, post-war adaptation, social policy.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

ПРАВО

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 344.1, 342.95(477)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.65.47-54>

Сергій ПЕТКОВ, д-р юрид. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0003-4160-767X

e-mail: svpetkov@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Богдан ШАМРАЙ, канд. юрид. наук

ORCID ID: 0000-0002-0076-9368

e-mail: bogdanshamrai@ukr.net

Центральне юридичне управління Генерального штабу Збройних Сил України, Київ, Україна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Наталія ДОБРЯНСЬКА, канд. юрид. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-6319-0409

e-mail: dobrianska.nataliia@tnu.edu.ua

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, Київ, Україна

ДЕТЕРМІНАНТИ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У СИСТЕМІ ЗАКОНОДАВСТВА: ПРАКТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вступ. У статті досліджується феномен правового нігілізму військовослужбовців Збройних сил України в умовах правового режиму воєнного стану. Актуальність теми зумовлена критичним зростанням випадків самовільного залишення частин (СЗЧ), що дестабілізує боєздатність підрозділів. Спираючись на концептуальні засади видового поділу правопорушень, автори аналізують недоліки чинного законодавства, які є ключовими детермінантами деформації правосвідомості комбатантів. Метою статті є обґрунтування необхідності переходу від репресивної кримінальної моделі до людиноцентристського адміністративно-сервісного підходу.

Методи. Дослідження базується на догматичному аналізі норм КК України та КУпАП, аналізі актуальної статистики СЗЧ і моніторингу правозастосовної практики. Використано порівняльно-правовий метод для оцінювання ефективності кримінальних санкцій порівняно з адміністративними стягненнями в контексті підтримання військової дисципліни.

Результати. Установлено, що чинна редакція ст. 407 КК України та ст. 172-11 КУпАП створює умови для "вимушеної криміналізації" військовослужбовців через відсутність гнучкої межі відповідальності в умовах воєнного стану. Критично проаналізовано норми закону № 3902-IX, де делегування командирам суб'єктивного права на звільнення особи від відповідальності визначено як чинник правового волюнтаризму. Запропоновано авторську концепцію "Smart-адміністративної відповідальності", що передбачає автоматизацію штрафів через цифрові екосистеми (Дія, Резерв+).

Висновки. Доведено, що системна недосконалість законодавства є первинною детермінантою правового нігілізму. Запровадження автоматизованих адміністративних процедур і реалізація територіального принципу комплектування дасть змогу не лише знизити рівень правопорушень, а й вивільнити значний кадровий ресурс правоохоронної системи для безпосереднього посилення фронту.

Ключові слова: правовий нігілізм, військовослужбовці, самовільне залишення частини (СЗЧ), воєнний стан, декриміналізація, юридична відповідальність, цифровізація права.

Вступ

В умовах тривалої військової агресії та запровадження правового режиму воєнного стану в Україні питання підтримання військової дисципліни та високого рівня правосвідомості особового складу набуває стратегічного значення (Верховна Рада України, 1991). Однак сучасна правозастосовна практика демонструє критичне зростання випадків самовільного залишення військових частин або місць служби (далі – СЗЧ). Це явище не лише дестабілізує боєздатність підрозділів, а й свідчить про глибоку кризу правосвідомості, яка в юридичній науці класифікується як **правовий нігілізм**.

Правовий нігілізм військовослужбовців ми визначаємо як специфічну форму деформації правосвідомості, що проявляється у свідомому або вимушеному ігноруванні вимог військових статутів і кримінально-правових заборон через невіру в ефективність закону, його суперечливість або несправедливість. Особливої гостроти проблема набуває тоді, коли детермінантами (чинниками) такого нігілізму стають не лише суб'єктивні

чинники (психологічний стан, рівень підготовки), а й об'єктивні недоліки самої системи законодавства (Президент України, 2021).

Огляд літератури. Стаття 407 Кримінального кодексу України (Верховна Рада України, 2001) передбачає жорстку "відповідальність за самовільне залишення військової частини (СЗЧ) в умовах воєнного стану" – "позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років". Попри суворість санкцій, статистичні дані та публічні звіти свідчать про масовий характер цього правопорушення. Існуючий механізм протидії, заснований на принципі репресивності, демонструє низьку ефективність через надмірну бюрократизацію процедур: від проведення службового розслідування до винесення судового вироку (Копотун та ін., 2025).

Основним детермінантом правового нігілізму в цьому контексті є **заплутаність і громіздкість законодавчих норм**, які роблять процес повернення військовослужбовця у правове поле фактично неможливим без значних корупційних ризиків або втрати величезного

© Петков Сергій, Шамрай Богдан, Добрянська Наталія, 2026

людського ресурсу правоохоронної системи (ДБР, прокуратури, судів).

Питання системного розмежування військових злочинів і проступків, а також пошук механізмів зміцнення військової дисципліни є предметом постійної наукової дискусії. Це дослідження спирається на вагомий доробок фахівців у галузі військового та кримінального права, інтегруючи їхні напрацювання у контекст подолання правового нігілізму.

Теоретичний фундамент класифікації деліктів. Методологічну базу для розуміння делікту як прояву індивідуальної недисциплінованості та правового нігілізму закладено у працях С. Петкова (Петков, 2020) та В. Петкова (Петков, 2023). Їхні дослідження щодо видового поділу правопорушень за ступенем суспільної небезпеки дають змогу розглядати військові проступки не як ізольовані інциденти, а як складні правові феномени, що потребують чіткої диференціації відповідальності.

Проблема відмежування кримінальних діянь від дисциплінарних проступків досліджувалася сучасними українськими вченими, також специфіка військово-дисциплінарного проступку в умовах трансформації законодавства була предметом аналізу В. Залужного (Залужний, 2022). Питання захисту конституційних гарантій військових в умовах воєнного стану та національної безпеки висвітлені в роботах О. Бойко (Бойко, 2020), Б. Шамрая (Шамрай, 2025), І. Коропатніка та І. Шопіної (Коропатнік, & Шопіна, 2019), І. Копотуна (Копотун та ін., 2022), О. Боднарчук (Боднарчук та ін., 2023).

Проблематика правозастосування. Кваліфікація злочинів проти порядку несення служби (СЗЧ, дезертирство) у світлі сучасної судової практики відображена у працях Є. Пашенка (Пашенко, 2024).

Проте, попри значну кількість публікацій, динамічні зміни воєнного часу виявили низку недостатньо висвітлених аспектів:

- **розпорошеність антиделіктних норм** (Петков, 2021). Відповідальність за військові проступки наразі не кодифікована й розпорошена між Дисциплінарним статутом ЗСУ (Верховна Рада України, 1999а), КУпАП (Верховна Рада України, 1984) і відомчими наказами МОУ. Це порушує принцип правової визначеності та створює умови для правового нігілізму через складність сприйняття норм суб'єктами права;

- **критерії дискреції у законі № 3902-IX** (Верховна Рада України, 2024а). Залишається законодавчо не врегульованим питання об'єктивних критеріїв, якими має керуватися командир, надаючи згоду на повернення військовослужбовця до частини. Такий суб'єктивізм у прийнятті рішень стає детермінантою зневіри у справедливості закону. Саме ці лакуни – системне розмежування деліктів та обґрунтування необхідності кодифікації військового законодавства – визначають науковий пошук пропонованої статті.

Метою дослідження є аналіз недоліків чинного законодавства України як ключового чинника формування правового нігілізму серед військовослужбовців та обґрунтування необхідності переходу від суто кримінально-репресивної моделі до людиноцентристського адміністративно-сервісного підходу.

Для досягнення мети дослідження поставлені такі **завдання**: розкрити зміст правового нігілізму військовослужбовців у контексті воєнного стану; проаналізувати колізії між нормами КК України та КУпАП щодо відповідальності за СЗЧ; обґрунтувати концепцію часткової декриміналізації та впровадження автоматизованих адміністративних стягнень як дієвого важеля підвищення військової дисципліни.

Методи

Дослідження базується на догматичному аналізі норм КК України та КУпАП, аналізі статистичних даних щодо СЗЧ і моніторингу правозастосовної практики. Використано компаративний підхід для порівняння ефективності кримінальних санкцій та адміністративних стягнень у контексті військової дисципліни.

Результати

Об'єктом кримінального правопорушення згідно зі статті 407 "Самовільне залишення військової частини або місця служби" КК України (Верховна Рада України, 2001) є "порядок проходження військової служби військовослужбовцем строкової служби".

Об'єктивно кримінальне правопорушення полягає у діях або бездіяльності й містить два складі кримінального правопорушення (Пашенко, 2024):

- 1) самовільне залишення військовослужбовцем військової частини або місця служби;

- 2) нез'явлення військовослужбовця вчасно без поважних причин на службу в разі звільнення із частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрядження, відпустки або лікувального закладу.

Військовослужбовці визнаються такими, що виконують обов'язки військової служби, у межах території військової частини або в іншому місці несення служби (проведення занять) протягом установленого робочого (навчального) часу, включно з перервами, передбаченими службовим розпорядком чи розкладом занять. До виконання службових обов'язків також належить перебування поза межами військової частини за умови, що воно зумовлене службовою необхідністю або здійснюється на підставі наказу командира (начальника).

Самовільне залишення військової частини полягає у неправомірному залишенні військовослужбовцем території військової частини чи місця проходження служби в будь-який час без попереднього отримання дозволу уповноваженого начальника. Водночас не визнається самовільним залишенням військової частини вибуття військовослужбовця за наявності законних підстав, зокрема у зв'язку з виконанням службового завдання, перебуванням у службовому відрядженні, проходженням лікування, здійсненням ротації чи переміщення, участю у навчанні, перебуванням у відпустці тощо. Усі зазначені підстави мають бути в обов'язковому порядку підтверджені командиром (начальником) та оформлені належним чином у встановленому законодавством порядку (Залужний, 2022).

Під розташуванням військової частини слід розуміти визначену територію, у межах якої дислокуються підрозділи та служби військової частини в умовах казарменого, табірної, похідного або бойового розміщення. Межі такої території можуть не мати чітко встановленого інженерного огороження, однак, як правило, визначаються відповідним наказом командира військової частини з їх відображенням на плані чи схемі дислокації.

Місцем проходження служби у випадках, коли воно не збігається з територією розташування військової частини, як правило, визнається будь-який об'єкт або місцевість, де військовослужбовець зобов'язаний перебувати та виконувати покладені на нього службові обов'язки на підставі наказу, розпорядження чи дозволу відповідного начальника.

Місцем проходження служби військовослужбовця є військова частина, у якій він проходить військову службу, у зв'язку із чим поняття "військова частина" та "місце служби" зазвичай збігаються. У випадках, коли зазначені поняття не є тотожними, під місцем служби слід розуміти

будь-яке інше місце, де військовослужбовець зобов'язаний упродовж певного часу виконувати службові обов'язки або перебувати на підставі наказу чи дозволу командира (начальника). До таких місць, зокрема, належать об'єкти виконання службових завдань або господарських робіт поза межами розташування військової частини, місця проведення навчальних занять, культурно-масових заходів, а також маршрути пересування у складі військових формувань (ешелонів, поїздів, колон тощо). При цьому маршрут руху та місце перебування військовослужбовця у службовому відрядженні підлягають обов'язковому зазначенню у посвідченні про відрядження (Копотун та ін., 2023).

Для наявності складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 407 Кримінального кодексу України, необхідною умовою є *самовільний* характер залишення військової частини або місця проходження служби, тобто його здійснення без дозволу уповноваженого начальника. Вибуття військовослужбовця з місця служби не визнається самовільним у разі, якщо воно відбулося на підставі наданого дозволу, навіть за умови відсутності в посадовій особі належних повноважень на його надання. Зокрема, до таких випадків може бути віднесена ситуація, коли командир взводу надає військовослужбовцю дозвіл на залишення частини, не будучи уповноваженим на прийняття відповідного рішення (Шамрай, 2025).

Несвоечасна поява військовослужбовця на місці проходження служби виражається у тому, що після законного вибуття з військової частини або місця несення служби й за наявності реальних можливостей для повернення у встановлений строк особа без поважних причин не прибуває вчасно до частини та продовжує перебувати поза її межами понад визначений період. У такій ситуації ухилення від виконання обов'язків військової служби здійснюється у формі бездіяльності. Водночас у разі несвоечасного прибуття військовослужбовця до місця служби з об'єктивно обґрунтованих і поважних причин таке запізнення не підлягає кваліфікації як військове кримінальне правопорушення (Верховна Рада України, 1999b). До поважних причин несвоечасного прибуття військовослужбовця на місце проходження служби належать об'єктивні обставини, які унеможливають його своєчасну явку до військової частини, зокрема стихійні лиха, затримання органами державної влади, перебої у роботі транспортного сполучення та інші незалежні від особи фактори. Установлення наявності або відсутності таких поважних причин здійснюється у кожному конкретному випадку з урахуванням сукупності фактичних обставин справи та їх належної правової оцінки.

Початком кримінального правопорушення вважається момент фактичного самовільного залишення військової частини або місця служби, а кінцем – день повернення в частину або затримання поза межами частини. Початком нез'явлення на службу вважається закінчення встановленого строку з'явлення, а кінцем – час повернення в частину або затримання. Нез'явленням на службу за статтею 407 КК України визнається: 1) нез'явлення військовослужбовця строкової служби вчасно на службу без поважних причин, яка продовжувалась понад три доби, але не більше місяця (частина 1 статті 407 КК України); 2) нез'явлення військовослужбовця (крім строкової служби) вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад десять діб, але не більше місяця, або хоч і менше десяти діб, але більше трьох діб, вчинені повторно протягом року (частина 2 статті 407 КК України); 3) нез'явлення військовослуж-

бовця строкової служби чи військовослужбовця будь-якої категорії вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад один місяць, вчинене особами, зазначеними в частинах 1 або 2 цієї статті (частина 3 статті 407 КК України); 4) нез'явлення військовослужбовця будь-якої категорії вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад три доби, вчинене в умовах особливого періоду, крім воєнного стану (частина 4 статті 407 КК України). "Особливий період (Про правовий режим воєнного стану, 2015) – це період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України" (Верховна Рада України, 2008) свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності й територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудований період після закінчення воєнних дій; 5) нез'явлення військовослужбовця будь-якої категорії вчасно на службу без поважних причин, вчинені в бойовій обстановці, а так само ті самі дії тривалістю понад три доби, вчинені в умовах воєнного стану (частина 5 статті 407 КК України).

Згідно з приміткою до статті 402 КК України, під бойовою обстановкою в розділі XIX КК України слід розуміти обстановку наступального, оборонного чи іншого загальновоєськового, танкового, протиповітряного, повітряного, морського тощо бою, тобто безпосереднього застосування військової зброї і техніки стосовно військового супротивника або військовим супротивником. Обстановка бою, у якому бере участь військове з'єднання, частина (корабель) або підрозділ, розпочинається і закінчується з наказу про вступ у бій (припинення бою) або фактичного початку (завершення) бою.

"Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень" (Верховна Рада України, 2015).

Суб'єктом кримінального правопорушення за частиною 1 статті 407 КК України може бути тільки військовослужбовець строкової служби, за частиною 2 цієї статті – військовослужбовець, крім строкової служби, за частинами 3–5 – усі категорії військовослужбовців (Бесчастний та ін., 2025). Суб'єктивна сторона самовільного залишення військової частини або місця служби характеризується прямим умислом. Нез'явлення вчасно на службу без поважних причин може бути вчинене як умисно, так і з необережності.

Спільним наказом Офісу Генерального прокурора, Державного бюро розслідувань та Міністерства оборони України № 25/60/99 від 09 лютого 2024 року "Про обмін

інформацією між органами прокуратури, Державного бюро розслідувань та Військової служби правопорядку у Збройних Силах України щодо правопорушень, вчинених військовослужбовцями, працівниками Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів, а також проведення відповідних звірок" (Верховна Рада України, 2024b) визначено, що "слідчі, дізнавачі, керівники органу досудового розслідування Державного бюро розслідувань, прокурори спеціалізованих прокуратур у сфері оборони після внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про кримінальне правопорушення, передбачене статтею 407 КК України, зобов'язані письмово інформувати відповідні органи управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, які, у свою чергу, до 05 числа кожного місяця зобов'язані надавати керівнику відповідного органу досудового розслідування територіального управління Державного бюро розслідувань для погодження у двох примірниках акт звірки щодо кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями, працівниками Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів, та результатів їх досудового розслідування" (додаток 1 до зазначеного наказу).

Статистика правопорушень у Збройних силах України зафіксувала значне зростання кількості кримінальних проваджень за статтями, пов'язаними із самовільним залишенням військової частини (СЗЧ), дезертирством (ст. 407, 408 КК) і непокорю (ст. 402 КК). Наприклад, лише за перше півріччя 2022 року кількість таких проваджень зросла з 1,6 тисячі (у 2021) до понад 6 тисяч, що становить понад 370 %. З початку повномасштабного вторгнення, за вісім місяців 2025 року, було зареєстровано вже 142711 кримінальних проваджень за статтями 407, 408 КК України, що вказує на масштаби явища (Дослідницька служба Верховної Ради України, 2025).

Загальна кількість кримінальних правопорушень проти порядку несення військової служби суттєво збільшилася після повномасштабного вторгнення Росії. Ці види злочинів стали одними з найпоширеніших. У 2022 році кількість справ за СЗЧ зросла до 6,2 тисяч, а за дезертирство – до 3,2 тисяч. Зменшення кількості проваджень за цією статтею спостерігалось у 2023 році порівняно із 2022, проте за статтею 402 КК України було зафіксовано 4350 проваджень. За кримінальні правопорушення у 2023 році засуджено 5339 військовослужбовців, що значно більше, ніж у попередні роки.

З метою оптимізації кримінально-правового регулювання в умовах правового режиму воєнного стану у сфері протидії правопорушенням, що посягають на встановлений законодавством порядок проходження та несення військової служби, Верховна Рада України 20 серпня 2024 року прийняла Закон України № 3902-IX "Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану" (Верховна Рада України, 2024a), яким статтю 401 КК України було доповнено частиною 5, відповідно до якої "особа, яка під час дії воєнного стану вперше вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтями 407, 408 КК України, може бути звільнена від кримінальної відповідальності в порядку,

передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, якщо вона добровільно звернулася із клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби та за наявності письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби".

Отже, законодавець визначив, що для застосування частини 5 статті 401 КК України необхідна сукупність таких умов: особа вперше вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтями 407, 408 КК України; особа добровільно звернулася з відповідним клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби; командир (начальник) військової частини (установи) письмово погодив це.

Зазначеним законом № 3902-IX частину 2 статті 286 і частину 1 статті 287 Кримінального процесуального кодексу України було доповнено нормами, за якими за наявності підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, передбаченої частиною 5 статті 401 КК України, прокурор або суд має отримати письмову згоду командира (начальника) військової частини (установи) про можливість продовження проходження військової служби таким підозрюваним або обвинуваченим.

Отже, законодавець, визначаючи підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності, фактично поставив ухвалення судового рішення у залежності від волевиявлення третіх осіб, оскільки передбачив необхідність отримання письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на подальше проходження військовослужбовцем військової служби. Водночас у нормативно-правових актах не встановлено чітких критеріїв, якими мав би керуватися командир (начальник) під час прийняття рішення про надання такої згоди (Нестеренко, 2020).

Чинний порядок документування СЗЧ (регламентований Спільним наказом від 09.02.2024 № 25/60/99 (Верховна Рада України, 2024b) передбачає громіздку систему міжвідомчої взаємодії між Офісом Генерального прокурора, ДБР та ВСП. Необхідність щомісячних звірок, письмових інформувань і розгалуженого документообігу призводить до: затримки у прийнятті рішень, що унеможливорює оперативне повернення бійця до строю; відволікання значного ресурсу офіцерського складу та правоохоронців на паперову роботу замість виконання бойових завдань.

Проводячи критичний аналіз закону № 3902-IX, з урахуванням конституційних норм (Берназюк, 2020) слід констатувати таке. Особливу увагу в контексті дослідження правового нігілізму привертає запровадження ч. 5 ст. 401 КК України можливість звільнення від відповідальності за умови добровільного повернення. Попри позитивну інтенцію законодавця, аналіз виявив системну правову колізію: законодавець де-факто делегував повноваження щодо звільнення від кримінальної відповідальності третій особі – командирі військової частини. Отримання письмової згоди командира як обов'язкова умова для прокурора або суду (згідно зі змінами до ст. 286 КПК України) створює ситуацію, де вбачається таке: відсутні чіткі критерії – закон не визначає, чим має керуватися командир, надаючи згоду або відмову; нерівність перед законом – два військовослужбовці за ідентичних обставин можуть отримати різні результати (один – звільнення, інший – термін ув'язнення) залежно

від суб'єктивного ставлення начальника; корупційні ризики – дискреційні повноваження командира в такому чутливому питанні створюють підґрунтя для зловживань (Кривенко та ін., 2022). Саме цей "волютаризм у законі" є найвищим проявом недосконалості законодавства, що прямо стимулює правовий нігілізм: військовослужбовець сприймає право не як об'єктивну систему правил, а як інструмент особистого рішення керівника.

Адміністративна відповідальність за самовільне залишення військової частини (ст. 172-11 КУпАП) розглядається як альтернативний, менш репресивний механізм впливу на правосвідомість військовослужбовця. Проте детальний юридичний аналіз виявляє суттєві перешкоди для її ефективного застосування в умовах воєнного стану.

Об'єктивна сторона та суб'єктний склад. Структура статті передбачає диференціацію за категоріями військовослужбовців (строкова служба та контрактна служба / мобілізовані) і тривалістю правопорушення. Основним засобом стягнення визначено штраф та арешт з утриманням на гауптвахті.

Правова колізія полягає у тому, що класифікація правопорушення залежить не від ступеня суспільної небезпеки, як це визначено в теорії права, а від режиму, під час якого вчиняється протиправне діяння (*особливий період* або *воєнний стан*). Безперечно, режим має значення для класифікації правопорушення, однак у цьому випадку спостерігається ціла низка колізій. Ключова проблема міститься у диспозиції частини 4 ст. 172-11 КУпАП, де законодавець використовує формулювання: "вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану". У науково-практичному аспекті це створює такі негативні наслідки: штучна криміналізація – будь-яке СЗЧ тривалістю понад три доби в умовах воєнного стану автоматично переходить у площину кримінального судочинства (ст. 407 КК України), виключаючи можливість застосування адміністративного стягнення; процесуальний колапс – відсутність можливості розв'язати питання в адміністративному порядку змушує органи управління витратити колосальні ресурси на кримінальні провадження за діяння, які, за своєю суттю (напр. запізнення з відпустки на чотири дні через транспортні проблеми), мають ознаки адміністративного проступку, а не тяжкого злочину.

Детермінація правового нігілізму через недосконалість ст. 172-11 КУпАП. Дослідження підтверджує, що чинна редакція ст. 172-11 КУпАП є фактором правового нігілізму через такі аспекти:

- відсутність гнучкості санкцій – військовослужбовець, усвідомлюючи, що за мінімальне порушення термінів перебування поза частиною йому загрожує безальтернативне кримінальне переслідування (від 5 до 10 років), часто обирає шлях подальшого переховування замість повернення у правове поле. Це явище описується як *ефект виштовхування особи за межі правового простору*;

- диспропорційність правових наслідків – коли адміністративна норма (ст. 172-11) де-факто "вимикається" з початком воєнного стану, зникає перехідна ланка між дисциплінарною провинною та злочином. Це нівелює виховну функцію права (Пашенко, 2024).

Розглянемо концепцію "Smart-адміністративної відповідальності" як шлях до подолання нігілізму. Розв'язання проблеми лежить у площині декриміналізації частини складів СЗЧ та їх переведення в категорію адміністративних деліктів. Маємо пропозицію – зміна сполучника "крім" на "та" у ч. 4 ст. 172-11 КУпАП дасть

зможу розширити сферу дії адміністративної відповідальності на період воєнного стану.

Це дасть змогу впровадити запропоновану модель автоматизованого накладення штрафів (через цифрові екосистеми "Дія" та "Резерв+"), що забезпечить: невідворотність покарання – штраф накладається миттєво після фіксації факту СЗЧ, що має значно більший превентивний ефект, ніж примарна загроза ув'язнення через роки слідства; економічну доцільність – замість витрат бюджетних коштів на утримання в'язнів держава отримує ресурс для фінансування оборони; сервісну модель повернення – трансформація статусу правопорушника з "кримінального елемента" на "адміністративного боржника" психологічно полегшує процес повернення до виконання обов'язків через ТЦК та СП за територіальним принципом.

Дискусія і висновки

Проведене дослідження детермінант правового нігілізму військовослужбовців дає змогу сформулювати підсумкові положення, що мають як теоретичне, так і практичне значення для реформування сектору оборони України та вдосконалення механізмів правового регулювання у сфері військової служби.

Установлено, що правовий нігілізм військовослужбовців у період воєнного стану не є виключно наслідком низького рівня правової культури індивіда. Він постає як складна деформація правосвідомості, зумовлена системною дисфункцією законодавства, нестабільністю нормативно-правового регулювання та надмірною бюрократизацією процедур. У таких умовах військовослужбовець втрачає довіру до права як справедливого й ефективного соціального регулятора, що обумовлює формування стратегій протиправної поведінки, зокрема самовільного залишення військової частини, як засобу розв'язання особистих або службових конфліктів (Марцеляк, 2024).

Аналіз положень ст. 401 та 407 Кримінального кодексу України засвідчив, що чинна модель "повернення у правове поле" містить ознаки правового волютаризму. Делегування командирі дискреційних повноважень щодо надання згоди на звільнення особи від кримінальної відповідальності за відсутності чітко визначених нормативних критеріїв суперечить принципу рівності громадян перед законом і судом. Така практика формує у військовослужбовців відчуття правової невизначеності, вибіркової правозастосування та правової незахищеності, що, своєю чергою, посилює нігілістичні настрої в армійському середовищі (Шамрай, 2020).

Обґрунтовано, що ключовим інструментом подолання масових проявів СЗЧ є часткова декриміналізація відповідних складів правопорушень шляхом внесення змін до ст. 172-11 Кодексу України про адміністративні правопорушення (Петков, 2020). Заміна виключного формулювання "крім воєнного стану" на інклюзивне "та воєнного стану" дасть змогу запровадити гнучку, диференційовану систему адміністративних санкцій, орієнтовану на превенцію правопорушень і ресоціалізацію військовослужбовців, а не виключно на їх репресивне покарання (Моїсєєв, 2024).

Уперше запропоновано модель "Smart-адміністративної відповідальності", що передбачає комплексну цифровізацію механізмів фіксації та реалізації санкцій. Зокрема, ідеться про автоматизацію стягнень шляхом інтеграції інформації про правопорушення з державними цифровими екосистемами (зокрема "Дія", "Резерв+"), що забезпечує принцип невідворотності відповідальності через систему прогресивних штрафів. Одночасно модель

ґрунтується на людиноцентристському підході, орієнтованому на перехід від каральної парадигми до сервісно-підтримувальної, за якої порушник отримує реальну можливість повернення до проходження служби через територіальні центри комплектування за принципом територіальної близькості ("сусідський принцип"), що суттєво знижує психологічні бар'єри й ризики повторних порушень.

Декриміналізація окремих складів правопорушень і впровадження автоматизованих механізмів адміністративної відповідальності дадуть змогу вивільнити значний ресурс правоохоронної, судової та адвокатської систем. Переорієнтація діяльності слідчих, прокурорів і захисників із формального супроводження справ про СЗЧ на виконання безпосередніх завдань у сфері національної безпеки й оборони сприятиме підвищенню ефективності функціонування сектору безпеки. Водночас це створить передумови для зміцнення дисципліни, довіри до права та підвищення рівня правової культури у Збройних силах України (Шамрай, 2013).

Узагальнюючи викладене, слід констатувати, що подолання правового нігілізму у військовому середовищі потребує комплексного поєднання кримінально-правових, адміністративно-правових, організаційних і цифрових інструментів. Запропонована модель реформування системи відповідальності орієнтована на формування стабільного правового порядку, заснованого на принципах справедливості, прозорості та правової визначеності, що є необхідною умовою зміцнення обороноздатності та правової державності України в умовах воєнного стану.

Внесок авторів: Сергій Петков – написання (оригінальна чернетка); Богдан Шамрай – написання (перегляд і редагування); Наталія Добрянська – написання (перегляд і редагування).

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Берназюк, Я. О., Величко, В. О., & Петков, С. В. (2020). *Конституція України. Науково-практичний коментар*. ВД "Професіонал".
- Бесчастний, В. М., Джус, О. А., Комісаров, О. Г., Коропатнік, І. М., Лошицький, М. В., & Микитюк, М. А. (2025). *Правовий режим воєнного стану в Україні*. ВД "Професіонал".
- Боднарчук, О. Г., Бортняк, В. А., Бортняк, К. В., Грицай, Т. Г., Добрянська, Н. В., & Золотарьова, М. К. (2023). *Провадження у справах про адміністративні правопорушення*. КНТ.
- Бойко, О. В. (2020). *Теорія і методика формування лідерської компетентності офіцерів Збройних Сил України*. Видавництво О. О. Євенок.
- Верховна Рада України. (1984). *Кодекс України про адміністративні правопорушення*. Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
- Верховна Рада України. (1991). *Про оборону України*. Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
- Верховна Рада України. (1999b). *Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України*. Закон України від 24.03.1999 № 548-XIV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>
- Верховна Рада України. (1999a). *Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України*. Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text>
- Верховна Рада України. (2001). *Кримінальний кодекс України*. Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
- Верховна Рада України. (2008). *Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України*. Указ Президента України від 10.12.2008 № 1153/2008. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#n17>
- Верховна Рада України. (2015). *Про правовий режим воєнного стану*. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
- Верховна Рада України. (2024a). *Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення*

або проходження військової служби під час дії воєнного стану. Закон України від 20.08.2024 № 3902-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20#Text>

Верховна Рада України. (2024b). *Про обмін інформацією між органами прокуратури, Державного бюро розслідувань та Військової служби правопорядку у Збройних Силах України щодо правопорушень, вчинених військовослужбовцями, працівниками Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів, а також проведення відповідних звірок*. Спільний наказ Офісу Генерального прокурора, Державного бюро розслідувань та Міністерства оборони України від 09.02.2024 № 25/60/99. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0025905-24>

Дослідницька служба Верховної Ради України. (2025). *Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо законодавчого забезпечення застосування бойового імунітету*. <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33415.pdf>

Залужний, В. Ф. (2022). Військово-дисциплінарний проступок: поняття, склад, особливості нормативного закріплення у військово-дисциплінарному законодавстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 6. <https://doi.org/10.32782/39221397>

Копотун, І. М. (Ред.). (2025). *Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар*. Т. І. Центр учбової літератури.

Копотун, І. М., Коропатнік, І. М., Алієв, Р. В., Золотарьова, М. К., & Ховпун, О. С. (2022). *Військові правопорушення*. ВД "Професіонал".

Копотун, І. М., Коропатнік, І. М., Кривенко, О. В., & Ануфрієв, М. І. (2022). *Військова служба правопорядку у Збройних Силах України: Історія, сучасний стан, основні нормативні акти, коментарі і роз'яснення, судова практика*. ВД "Професіонал".

Копотун, І. М., Коропатнік, І. М., Микитюк, М. А., Павлюк, О. О., & Пасіка, С. П. (2023). *Процесуальні документи в кримінальному провадженні та в кримінальному судочинстві. Практичний коментар та зразки*. ВД "Професіонал".

Коропатнік, І. М., & Шопіна, І. М. (Ред.). (2019). *Військове право*. Алерта.

Марцеляк, О. В. (2024). Військовий омбудсман як інституційна гарантія захисту прав військовослужбовців (зарубіжний досвід). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 81(1), 20–30. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.20>

Моїсєєв, М. С. (2024). Військові адміністративні правопорушення: поняття та характерні ознаки. *Наукові записки. Серія: Право*, 16, 115–119. <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-16-115-119>

Нестеренко, О. В. (2020). Система суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони України. *Право і безпека*, 2(77), 35–42. <https://doi.org/10.32631/pb.2020.2.04>

Пашенко, Є. М. (2024). Злочинність військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань України в умовах агресії росії проти України. Кримінологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 81(2), 50–60. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.50>

Петков, В., & Петков, С. (2023). Юридична відповідальність за злочини: до питання щодо видового поділу правопорушень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*, 2(54), 57–63.

Петков, С. В. (2020). Поділ правопорушення (delictum) за ступенем суспільної небезпеки на проступок (суспільно шкідливе діяння) та злочин (суспільно небезпечне діяння) в контексті реформування кримінальної юстиції. *Публічне право*, 1, 72–84.

Петков, С. В. (2021). До питання про види юридичної відповідальності в контексті зміни державотворчих парадигм. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Право*, 1(2), 119–126.

Петков, С. В. (Ред.). (2020). *Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення*. Юрінком Інтер.

Президент України. (2021). *Про Стратегію воєнної безпеки України*. Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37573>

Шамрай, Б. М. (2013). Теоретичні дослідження гарантій конституційних прав і свобод військовослужбовців в Україні. *Юридичний вісник Національного авіаційного університету. Повітряне і космічне право*, 3(28), 37–42.

Шамрай, Б. М. (2020). Правові аспекти обмеження конституційних прав та свобод військовослужбовців під час дії правового режиму воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*, 1(3), 70–73. [https://doi.org/10.32837/ryuv.v1i3\(28\).322](https://doi.org/10.32837/ryuv.v1i3(28).322)

Шамрай, Б. М. (2025). *Конституційні гарантії прав та свобод військовослужбовців в Україні*. Юрінком Інтер.

References

- Bernaziuk, Y. O., Velichko, V. O., & Petkov, S. V. (2020). *Constitution of Ukraine. Scientific and practical commentary*. VD "Profesional" [in Ukrainian].
- Beschastnyi, V. M., Dzhus, O. A., Komisarov, O. G., Koropatnik, I. M., Loshitsky, M. V., & Mykytyuk, M. A. (2025). *Legal regime of martial law in Ukraine*. VD "Profesional" [in Ukrainian].

- Bodnarchuk, O. H., Bortnyak, V. A., Bortnyak, K. V., Gritsai, T. G., Dobryanska, N. V., & Zolotareva, M. K. (2023). *Proceedings in cases of administrative offences*. KNT [in Ukrainian].
- Boiko, O. V. (2020). *Theory and methodology of forming leadership competence of officers of the Armed Forces of Ukraine*. Publishing House O. O. Evenok [in Ukrainian].
- Kopotun, I. M. (Ed.). (2025). *Criminal Code of Ukraine. Scientific and practical commentary*. Vol. I. Center for Educational Literature [in Ukrainian].
- Kopotun, I. M., Koropatnik, I. M., Aliyev, R. V., Zolotareva, M. K., & Hovpun, O. S. (2022). *Military offenses*. Publishing house "Professional" [in Ukrainian].
- Kopotun, I. M., Koropatnik, I. M., Kryvenko, O. V., & Anufriev, M. I. (2022). *Military Law Enforcement Service in the Armed Forces of Ukraine: History, Current Status, Main Regulatory Acts, Comments and Clarifications, Case Law*. Publishing House "Professional" [in Ukrainian].
- Kopotun, I. M., Koropatnik, I. M., Mykytyuk, M. A., Pavlyuk, O. O., & Pasika, S. P. (2023). *Procedural documents in criminal proceedings and in criminal justice. Practical commentary and samples*. Publishing House "Professional" [in Ukrainian].
- Koropatnik, I. M., & Shopina, I. M. (Ed.). (2019). *Military law*. Alert [in Ukrainian].
- Martselyak, O. V. (2024). Military Ombudsman as an institutional guarantee of protection of the rights of servicemen (foreign experience). *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*, 81(1), 20–30 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.20>
- Moiseyev, M. S. (2024). Military administrative offenses: concepts and characteristic features. *Scientific notes. Series: Law*, 16, 115–119 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-16-115-119>
- Nesterenko, O. V. (2020). System of subjects of ensuring national security and defense of Ukraine. *Law and Security*, 2(77), 35–42 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32631/pb.2020.2.04>
- Pashchenko, E. M. (2024). Criminality of servicemen of the Armed Forces of Ukraine and other military formations of Ukraine in the conditions of Russian aggression against Ukraine. Criminological aspect. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 81(2), 50–60 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.50>
- Petkov, S. V. (2020). Division of offense (delictum) by degree of social danger into misdemeanor (socially harmful act) and crime (socially dangerous act) in the context of criminal justice reform. *Public Law*, 1, 72–84 [in Ukrainian].
- Petkov, S. V. (2021). On the question of types of legal liability in the context of changing state-forming paradigms. *Bulletin of the Alfred Nobel University. Series: Law*, 1(2), 119–126 [in Ukrainian].
- Petkov, S. V. (Ed.). (2020). *Scientific and practical commentary on the Code of Ukraine on Administrative Offenses*. Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Petkov, V., & Petkov, S. (2023). Legal liability for crimes: to the issue of the specific division of offenses. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Military and Special Sciences*, 2(54), 57–63 [in Ukrainian].
- President of Ukraine. (2021). *On the Military Security Strategy of Ukraine*. Decree of the President of Ukraine dated 25.03.2021 No. 121/2021 [in Ukrainian]. <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37573>
- Research Service of the Verkhovna Rada of Ukraine. (2025). *Analytical note on comparative legislation on the legislative support for the application of combat immunity* [in Ukrainian]. <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33415.pdf>
- Shamrai, B. M. (2013). Theoretical studies of guarantees of constitutional rights and freedoms of military personnel in Ukraine. *Legal Bulletin of the National Aviation University. Air and Space Law*, 3(28), 37–42 [in Ukrainian].
- Shamrai, B. M. (2020). Legal aspects of restrictions on the constitutional rights and freedoms of military personnel during the legal regime of martial law. *Precarpathian Legal Bulletin*, 1(3), 70–73 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i3\(28\).322](https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i3(28).322)
- Shamrai, B. M. (2025). *Constitutional guarantees of the rights and freedoms of military personnel in Ukraine*. Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1984). *Code of Ukraine on Administrative Offenses*. Code of Ukraine dated 07.12.1984 No. 8073-X [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1991). *On the Defense of Ukraine*. Law of Ukraine dated 06.12.1991 No. 1932-XII [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1999a). *On the Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine*. Law of Ukraine dated 24.03.1999 No. 551-XIV [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1999b). *On the Statute of the Internal Service of the Armed Forces of Ukraine*. Law of Ukraine dated 24.03.1999 No. 548-XIV [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). *Criminal Code of Ukraine*. Code of Ukraine dated 05.04.2001 No. 2341-III [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2008). *Regulations on Military Service by Citizens of Ukraine in the Armed Forces of Ukraine*. Decree of the President of Ukraine dated 10.12.2008 No. 1153/2008 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#n17>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). *On the legal regime of martial law*. Law of Ukraine dated 12.05.2015 No. 389-VIII [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2024a). *On Amendments to the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine on Improving Criminal Liability for Crimes Against the Established Procedure for Serving or Passing Military Service During Martial Law*. Law of Ukraine dated 20.08.2024 No. 3902-IX [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20#Text>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2024b). *On the exchange of information between the prosecutor's office, the State Bureau of Investigation and the Military Law and Order Service of the Armed Forces of Ukraine regarding offenses committed by servicemen, employees of the Ministry of Defense of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine and the State Special Transport Service, conscripts and reservists during their training, as well as conducting relevant reconciliations*. Joint order of the Prosecutor General's Office, the State Bureau of Investigation and the Ministry of Defense of Ukraine dated 09.02.2024 No. 25/60/99 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0025905-24>
- Zaluzhny, V. F. (2022). Military disciplinary offense: concept, composition, features of normative consolidation in military disciplinary legislation. *Current problems of domestic jurisprudence*, 6 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/39221397>

Отримано редакцією журналу / Received: 27.01.26
Прорецензовано / Revised: 06.02.26
Схвалено до друку / Accepted: 19.02.26
Опубліковано / Published: 30.03.26

Sergey PETKOV, DSc (Law), Prof.
ORCID ID: 0000-0003-4160-767X
e-mail: svpetkov@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Bohdan SHAMRAI, PhD (Law)
ORCID ID: 0000-0002-0076-9368
e-mail: bogdanshamrai@ukr.net
Central Legal Department of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Natalia DOBRYANSKA, PhD (Law), Prof.
ORCID ID: 0000-0002-6319-0409
e-mail: dobrianska.natalia@tnu.edu.ua
V. I. Vernadsky Taurida National University, Kyiv, Ukraine

DETERMINANTS OF LEGAL NIHILISM OF SERVICEMEN IN THE SYSTEM OF LEGISLATION: A PRACTICAL STUDY

Background. The article examines the phenomenon of legal nihilism among servicemen of the Armed Forces of Ukraine under the legal regime of martial law. The relevance is driven by the critical increase in cases of unauthorized abandonment of a military unit (hereinafter – Absent Without Official Leave, AWOL), which destabilizes the combat effectiveness of units. Drawing on the conceptual foundations of the classification of offenses developed, the authors analyze legislative flaws that act as key determinants of the distortion of the legal consciousness of combatants. The purpose of the article is to substantiate the transition from a repressive criminal model to a human-centric administrative and service-oriented approach.

Methods. *The study is based on a dogmatic analysis of the Criminal Code of Ukraine and the Code of Ukraine on Administrative Offenses (CUAO), analysis of current AWOL statistics, and monitoring of law enforcement practice. A comparative legal method was used to evaluate the effectiveness of criminal sanctions versus administrative penalties in the context of maintaining military discipline.*

Results. *It is established that the current versions of Art. 407 of the Criminal Code and Art. 172-11 of the Administrative Code create conditions for "forced criminalization" of the servicemen due to the lack of a flexible boundary of liability during wartime. The norms of Law No. 3902-IX are critically analyzed, where delegating to commanders the subjective right to release a person from liability is identified as a factor of legal voluntarism. The authors concept of "Smart Administrative Liability" is proposed, involving automated fines via digital ecosystems (Diia, Rezerv+).*

Conclusions. *It is proved that systemic imperfection of legislation is the primary determinant of legal nihilism. The introduction of automated administrative procedures and the implementation of a territorial recruitment principle would not only reduce the level of offenses but also free substantial human resources within the law enforcement system, thereby strengthening frontline capabilities.*

Keywords: *legal nihilism, servicemen, unauthorized abandonment of a military unit (AWOL), martial law, decriminalization, legal liability, digitalization of law.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 364.4-058.64:355.292(477)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.65.55-60>

Надія ЧЕРНУХА, д-р пед. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-5250-2366

e-mail: nm_chernukha@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Вадим ПЛИС, ст. викладач

ORCID ID: 0009-0002-1662-3694

e-mail: plys.vadym@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ВЕТЕРАНАМ ВІЙНИ ТА ЧЛЕНАМ ЇХНІХ СІМЕЙ В УМОВАХ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

Вступ. Проаналізовано трансформацію державної соціальної політики з фокусом на створення умов для особистісного розвитку. Досліджено екосистему адаптації ветеранів війни в умовах тривалого конфлікту. Розкрито сутність ерготерапії для відновлення функцій і соціальної активності. Описано функціонал інституту помічника ветерана (кейс-менеджмент) і роль принципу "рівний-рівному" для посттравматичного зростання. Обґрунтовано важливість Міжнародної класифікації функціонування (далі – МКФ) для мультидисциплінарних команд. Запропоновано шляхи подолання територіальної нерівності доступу до послуг через цифровізацію, телемедицину та залучення громадського сектору.

Методи. Використано: теоретичний аналіз практик соціальної роботи; функціональну ерготерапію та когнітивну реабілітацію; адміністративно-соціальний супровід через інститут помічника ветерана (картування громади, ресурсний менеджмент); психосоціальну підтримку "рівний-рівному"; мультидисциплінарний підхід на основі МКФ. Застосовано: цифрові інструменти (телемоніторинг, скринінг); методи міжвідомчої взаємодії та організаційні стратегії забезпечення доступності (мобільні команди, модель "соціальна франшиза").

Результати. Визначено трансформацію місії соціальної роботи в бік людиноцентричності та життєстійкості. Доведено ефективність триади: ерготерапія, помічник ветерана та підтримка "рівний-рівному". Розроблено архітектуру мобільних застосунків для телемоніторингу й екстреного реагування. Запропоновано алгоритми безшовної міжвідомчої взаємодії (передання "паспорта потреб"). Сформульовано стратегії розв'язання проблеми "останньої милі" у віддалених громадах через цифрові точки доступу та мобільні мультидисциплінарні команди.

Висновки. Доведено необхідність переходу до людиноцентричної моделі, де соціальна адаптація базується на синергії медичних, соціальних і цифрових інструментів. Ключовими механізмами реінтеграції є ерготерапія, професійний кейс-менеджмент, принцип "рівний-рівному" та цифрові сервіси. Успішне подолання розриву між клінічним одужанням і цивільним життям, а також забезпечення безбар'єрності послуг, можливе за умови тісного партнерства держави, медичного сектору та громадських інституцій.

Ключові слова: ветеран війни, громадський сектор, кейс-менеджмент, помічник ветерана, соціальна адаптація, цифровізація.

Вступ

Повномасштабна війна в Україні стала безпрецедентним викликом для національної системи відновлення людського капіталу, спричинивши стрімке зростання кількості ветеранів зі складними комбінованими ураженнями: політравмами, ампутаціями, черепно-мозковими травмами (далі – ЧМТ) і наслідками "невидимих поранень" (посттравматичними розладами, контузіїми). В умовах тривалого конфлікту очевидно є неефективність застарілої медичної моделі інвалідності, сфокусованої виключно на лікуванні соматичних ушкоджень. Ключовою проблемою сьогодення є критичний розрив між клінічним одужанням і фактичним поверненням ветерана до автономного життя в соціумі. Цей розрив поглиблюється бюрократичними перепонами, втратою професійної ідентичності та стигматизацією ментальних проблем. Отже, виникає нагальна потреба у впровадженні біопсихосоціальної моделі, що інтегрує функціональне відновлення, соціальний супровід і психологічну підтримку. Ситуацію ускладнює територіальна диспропорція у покритті України мережею реабілітаційних центрів, що створює дискримінаційні умови для ветеранів у сільській місцевості й малих містах.

Огляд літератури. Проблематика комплексної реабілітації та соціальної адаптації ветеранів перебуває

у фокусі уваги науковців та урядових інституцій, що відображено у зміні нормативно-правового поля і науковому дискурсі. Фундаментальні засади соціального захисту та надання послуг закладені у відповідних законах України (Верховна Рада України, 1993; 2019). Водночас сучасний вектор державної політики, спрямований на створення інклюзивного середовища, окреслено у "Національній стратегії із створення безбар'єрного простору" і планах заходів щодо її реалізації (Кабінет Міністрів України, 2021; 2023). Як зазначають В. Скуратівській та інші (2008), соціальна політика має бути динамічною системою, що адаптується до викликів часу. Нині це реалізується через стратегії цифрового розвитку соціальної сфери (Кабінет Міністрів України, 2020) і впровадження сервісів "е-Ветеран" (Кабінет Міністрів України, 2023).

У дослідженнях 2024–2025 років акцент зміщується на прикладні аспекти реабілітації. Зокрема, О. Лазарева, Н. Чабанова, О. Клецькова, П. Чередніченко (2024) розкривають особливості фізичної терапії осіб із периферичними нейропатіями, спричиненими вогнепальними / вибуховими пораненнями нижніх кінцівок, як критичного елемента відновлення автономності комбатантів з ампутаціями. Проблематику соціальної роботи в громаді та впровадження принципу "рівний-рівному" ґрунтовно

© Чернуха Надія, Плис Вадим, 2026

проаналізовано у працях О. Безпалько (Безпалько, 2024). Автори наголошують, що психосоціальна підтримка є ефективною лише за умови залучення фахівців із відповідним бойовим досвідом, що також відображено в методичних рекомендаціях Міністерства у справах ветеранів (Міністерство у справах ветеранів, 2024). Питання партнерства та міжвідомчої взаємодії у наданні соціальних послуг висвітлено в навчальному посібнику під загальною редакцією Н. Чернухи (2025).

Масштабність викликів, що постають перед системою реабілітації, підтверджується звітами Світового банку "Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення" (2024) і керівництвами ВООЗ (Всесвітня організація охорони здоров'я, 2023), де наголошується на необхідності інтеграції реабілітації в усі рівні системи охорони здоров'я. При розробленні української моделі враховано досвід Міністерства у справах ветеранів (США) щодо системи комплексного здоров'я та ролі спеціалістів із підтримки (Department of Veterans Affairs, 2022), проте ці підходи адаптуються до національних реалій.

Окремий пласт джерел присвячено імплементації конкретних механізмів супроводу. Ключовим інноваційним рішенням є запровадження інституту помічника ветерана, нормативне регулювання якого закріплено постановами уряду (Кабінет Міністрів України, 2023; 2024) і деталізовано в посібнику "Шлях ветерана" (Міністерство у справах ветеранів, 2025). Також важливим кроком є уніфікація реабілітаційних процесів через запровадження Міжнародної класифікації функціонування (МКФ), затвердженої наказом МОЗ (Міністерство охорони здоров'я України, 2022), і розроблення навчально-методичних матеріалів із фізичної реабілітації при бойовій травмі (Афанасьєв, 2024).

Мета дослідження: обґрунтування комплексного підходу до організації надання соціальних послуг ветеранам війни та членам їхніх сімей через інтеграцію медичних, соціальних і цифрових інструментів.

Методи

Для досягнення поставленої мети використано комплекс теоретичних та емпіричних методів: теоретичний аналіз і узагальнення для вивчення дієвих практик соціальної роботи й нормативної бази в умовах воєнного стану; методи функціональної ерготерапії та когнітивної реабілітації для визначення шляхів відновлення повсякденних навичок; моделювання адміністративно-соціального супроводу через аналіз функціоналу інституту помічника ветерана (методи картування громади, ресурсного менеджменту, антикризового моніторингу); психосоціальні методи; аналіз ефективності підтримки за принципом "рівний-рівному" (терапія спільним досвідом); системний підхід для обґрунтування мультидисциплінарної реабілітації з використанням МКФ; проектування цифрових екосистем розроблення концепції інтерактивних інструментів (телемоніторинг, скринінг); організаційні методи стратегії забезпечення доступності послуг ("соціальна франшиза", мобільні команди).

Результати

В умовах динамічних соціальних викликів засаднича місія соціальної роботи в Україні зазнає концептуальної трансформації, зміщуючись у площину формування індивідуальної життєстійкості. Сучасна парадигма державної соціальної політики базується на принципах людиноцентричності, де пріоритетним завданням визначено розроблення та імплементацію інституційних механізмів, спроможних забезпечити умови для всебічного розвитку особистості, а також її успішної життєвої і професійної самореалізації (Кабінет Міністрів України, 2021).

В умовах сучасних реалій і викликів пріоритети державної соціальної політики в Україні орієнтовані на підтримку людини та сім'ї, а також розвиток громади. Серед дієвих механізмів практики соціальної роботи у сучасному українському соціумі виокремлюють: запровадження інтегрованих соціальних послуг; розвиток системи підготовки фахівців; забезпечення соціального супроводу та соціальної реабілітації; реалізацію програм інклюзивного спрямування; розширення мережі недержавних надавачів послуг і розвиток соціального підприємництва (Верховна Рада України, 2019).

Варто зазначити, що важливим елементом у сучасній соціальній роботі є міжвідомча взаємодія (міждисциплінарний підхід), що забезпечує комплексність у змісті та структурі соціальної роботи. У широкому сенсі загальна мета соціальної роботи нині розглядається як створення сприятливого середовища для соціалізації особистості. Вона полягає у гармонізації правових та економічних відносин між людиною і суспільством, наданні фахової допомоги в подоланні складних життєвих обставин і забезпеченні гідного самоствердження кожного індивіда. Соціальна робота як галузь наукових знань і сфера професійної діяльності інтегрує різноманітні вектори допомоги, що відображають діалектичний зв'язок між суспільним та індивідуальним життям. Реалізація цих амбітних цілей спирається на чітко визначені пріоритети, орієнтовані на всебічну підтримку людини, сім'ї та розвиток спроможності громад. У сучасному українському соціумі дієві механізми соціальної роботи більше не обмежуються точковими виплатами. Натомість акцент робиться на впровадженні інтегрованих соціальних послуг і системному забезпеченні соціального супроводу та реабілітації. Важливими складниками цього процесу є реалізація програм інклюзивного спрямування, постійний розвиток системи підготовки кваліфікованих кадрів, а також розширення мережі недержавних надавачів послуг і стимулювання соціального підприємництва. Такий підхід вимагає застосування міждисциплінарних практик, що забезпечують комплексність у змісті та структурі надаваної допомоги. Критично важливе місце у виконанні місії нової соціальної політики посідає міжвідомча взаємодія та практика партнерства всіх соціальних інституцій. Соціальне партнерство розглядається як система конструктивного діалогу, що дає змогу досягати консенсусу та спільно розв'язувати гострі соціальні проблеми. Співпраця у цій сфері стає динамічним процесом взаємодії між державними органами, громадськими організаціями й бізнес-структурами, що включає обмін ресурсами, експертизою та інформацією. Саме така синергія зусиль сім'ї, системи освіти, економічного сектору та держави сприяє стабільності суспільства й забезпечує необхідну координацію дій для швидкої адаптації до змін (Чернуха, 2025).

Співпраця у соціальній сфері – це процес взаємодії між різними суб'єктами (державними органами, громадськими організаціями, бізнес-структурами), який включає обмін ресурсами та інформацією для реалізації соціальних програм. Така взаємодія соціальних інституцій (сім'ї, освіти, економіки тощо) сприяє стабільності суспільства й забезпечує координацію дій для адаптації до змін.

Сучасний виклик полягає у розриві між клінічним одужанням і фактичним поверненням до якісного життя. Саме на подолання цього розриву спрямована триада інструментів: функціональна ерготерапія, адміністративно-соціальний супровід помічника й емоційна підтримка побратима-ментора. Зокрема, ерготерапія спрямована на відновлення архітектури повсякденного життя, а не

просто "лікування працею", а науково обґрунтована практика відновлення нейронних зв'язків і моторики здійснюється через цілеспрямовану діяльність. В умовах сучасної війни в Україні ерготерапевти стикаються зі складним профілем травм (поєднання ампутацій із мінно-вибуховими травмами головного мозку), що вимагає комплексного підходу (Афанасьєв, 2024). Ключовим напрямом поглибленого втручання є когнітивна реабілітація при наслідках контузій. Багато ветеранів мають збережені кінцівки, але страждають від погіршення пам'яті, уваги та виконавчих функцій через ЧМТ. Ерготерапевт розробляє стратегії компенсації, що включають: використання зовнішніх "якорів пам'яті" – системи нагадувань, додатки для тайм-менеджменту; тренування і планування складних дій (алгоритм "похід у супермаркет": скласти список, розрахувати бюджет, знайти товар, оплатити, повернутися); роботу із сенсорним перевантаженням (навчання методів заземлення при гучних звуках чи яскравому світлі). Згідно із чинним державним стандартом, процес реабілітації має включати не лише фізичне відновлення, а й роботу з когнітивними та поведінковими порушеннями (Афанасьєв, 2024). Зазначимо, що важливим елементом поглибленого втручання є відновлення інтимності та сексуального здоров'я. Ця тема часто табуована, але є критичною для якості життя та збереження сімей. Ерготерапевт консультує щодо позиціонування при ампутаціях, використання допоміжних засобів і подолання психологічного бар'єра сприйняття зміненого тіла. Також слід урахувати напрям ергономіки житлового простору, який полягає у виїзді фахівця додому до ветерана для оцінювання бар'єрів. Це не лише пандуси, а й перепланування "робочого трикутника" на кухні, установлення сенсорних вимикачів і систем "розумний дім" для осіб з обмеженою мобільністю, адаптація санвузлів для безпечного користування без сторонньої допомоги. Практична реалізація цього підходу вимагає застосування специфічних ерготерапевтичних інтервенцій. Зокрема, С. М. Афанасьєв (2024) наголошує на важливості використання зовнішніх "якорів пам'яті" та тренуванні виконавчих функцій через моделювання побутових ситуацій (алгоритм "похід у супермаркет") (Міністерство охорони здоров'я України, 2023). Таке поєднання нормативних вимог і прикладних методик дає змогу ефективно долати наслідки бойової психічної травми та сприяє реінтеграції військовослужбовців.

Важливим є звернення до інституціоналізації супроводу, оскільки помічник ветерана як архітектор маршруту є професійним фасилітатором (посередником), який перетворює хаос бюрократичних процедур на зрозумілий алгоритм дій. Це перехід від реактивної допомоги "дайте довідку" до проактивного кейс-менеджменту.

Функціональні рівні роботи помічника ветерана включають надважливі етапи його практичної діяльності. За результатами теоретичного аналізу виокремлено наступні, найбільш ефективні та дієві практики в соціальній роботі в умовах сучасних реалій. Пропонуємо найбільш вагомі з них.

Картування громади та ресурсний менеджмент, тобто помічник створює "паспорт можливостей" конкретного регіону. Він точно знає, де є безкоштовний басейн для реабілітації, який нотаріус працює з виїздом додому й де знайти інклюзивні курси англійської. Це економить час ветерана на пошуки.

Антикризовий моніторинг (система "червоних прапорців") – розпізнавання маркерів погіршення стану: соціальна ізоляція (ветеран перестає відповідати на

дзвінки), зловживання психоактивними речовинами, спалахи агресії. У таких випадках помічник ветерана не лікує, а негайно ініціює залучення кризових психологів і мобільних бригад. Професійна переорієнтація і навчання мають на меті співпрацю із центрами зайнятості та бізнесом. Помічник ветерана допомагає скласти резюме, що перекладає військовий досвід цивільною мовою (напр. "командир відділення" – це майже "менеджер команди в кризових умовах"), і готує до співбесід.

На увагу заслуговує *принцип "рівний-рівному"*: терапія спільним досвідом як емоційний фундамент адаптації. Тільки той, хто пройшов через пекло війни, може сказати "я тебе розумію" і не збрехати. Виділяють глибинні аспекти цієї практики: робота з моральною травмою – багато ветеранів страждають не від страху, а від почуття провини (провина вцілілого); етичні конфлікти війни. У групах "рівний-рівному" створюється безпечний простір для сповіді без осуду, що є першим кроком до зцілення душі. Діяльнісна підтримка має на меті заміну класичних розмов у колі, спробу реалізувати цей принцип через спільну дію (риболовля, походи, ремонт авто). У процесі спільної діяльності чоловікам (які часто закриті емоційно) легше відкритися та обговорити проблеми. Відбувається формування нового кола приналежності: після звільнення зі служби ветеран втрачає "братерство". Спільноти рівних створюють нову соціальну ідентичність, де ветеран почувається своїм серед своїх, що є найкращою профілактикою маргіналізації (Кабінет Міністрів України, 2023; Міністерство у справах ветеранів України, 2024).

Мультидисциплінарна команда (лікар, фізичний терапевт, ерготерапевт, психолог, соціальний працівник, помічник ветерана) має розмовляти однією мовою. В Україні цією мовою стає Міжнародна класифікація функціонування. Доцільним є звернення до аналізу механізмів ефективної взаємодії. Має бути єдиний реабілітаційний план – усі фахівці працюють над спільними простими цілями. Наприклад, мета "повернутися на роботу" розбивається на завдання, а саме: хірург / протезист формує куксу й підбирає протез, ерготерапевт учить друкувати на клавіатурі з протезом, психолог працює зі страхом комунікації з колегами, помічник ветерана домовляється з роботодавцем про гнучкий графік. Родина стає частиною команди. Зазначимо, що МДРК активно залучає дружину / батьків до процесу реабілітації. Психоедукація родини (навчання, як реагувати на нічні жахи, уникати гіперопіки тощо) є запорукою того, що досягнення стаціонарної реабілітації не будуть утрачені вдома (Міністерство охорони здоров'я України, 2022).

У процесі реабілітації використовуються електронні медичні системи для передання даних про функціональний стан ветерана, від шпиталю до соціальних служб громади, виключаючи паперову тяганину. Цифровізація та протоколи міжсекторальної взаємодії є інструментом подолання бар'єрів. Для ефективного подолання територіальної нерівності й забезпечення реальної, а не декларативної, безбар'єрності послуг критично важливим є впровадження єдиної цифрової екосистеми. Вона має бути не лише технічним засобом передання даних, а й "сполучною тканиною", що інтегрує медичні, соціальні та громадські інституції в єдиний маршрут відновлення ветерана.

В умовах сучасних реалій на увагу заслуговує еволюція інструментів – від статичних довідників до інтерактивних мобільних додатків. Аналіз користувацького досвіду показує, що статичні інформаційні ресурси

(електронні брошури, pdf-довідники пільг) стрімко втрачають свою актуальність. Сучасний ветеран потребує переходу до концепції інтерактивних допоміжних мобільних застосунків, які не просто інформують, а надають конкретні сервіси й забезпечують зворотний зв'язок (Кабінет Міністрів України, 2023).

Архітектура запропонованих у статті застосунків базується на таких функціональних модулях. Перший функціональний модуль – процес телемоніторингу як система безперервного супроводу, що передбачає інтеграцію застосунку з портативними гаджетами (смарт-годинниками, фітнес-браслетами). Технологія дає змогу у фоновому режимі відстежувати критичні показники: якість сну, варіабельність серцевого ритму, рівень фізичної активності. Наступний функціональний модуль – процедура скринінгу ментального здоров'я замість епізодичних візитів до лікаря. Застосунок пропонує регулярне проходження верифікованих опитувальників (напр. PCL-5 для діагностики ПТСР або шкали Бека). Це дає змогу алгоритмам виявляти ознаки рецидиву або погіршення стану на ранніх стадіях і автоматично сигналізувати кейс-менеджеру про необхідність втручання.

Окрім вказаного вище, у застосунку має бути запрограмована функція екстреного реагування (SOS-кнопка) – забезпечення можливості миттєвого, в один дотик, зв'язку з кризовим психологічним центром або службою підтримки, що є критично важливим у моменти панічних атак чи суїцидальних думок. У кінцевому результаті потрібно створити захищене хмарне сховище, яке надає членам МДРК доступ до історії реабілітації ветерана. Це усуває необхідність фізичного транспортування паперових виписок і знижує ризик втрати медичної інформації (Кабінет Міністрів України, 2023).

Однією з найгостріших проблем залишається інституційний розрив між медичною системою і громадським сектором. Розв'язання проблеми "розриву маршруту" пацієнта лежить у площині затвердження чітких алгоритмів (протоколів) співпраці. Напрямок *"від лікарні до простору"* на етапі виписки, за згодою пацієнта, має забезпечувати передання так званого "паспорта потреб" від соціального працівника лікарні до адміністратора громадського хабу за місцем проживання ветерана. Важливо підкреслити, що передається не медичний діагноз (що є лікарською таємницею), а опис функціональних обмежень і рекомендацій щодо соціалізації.

Напрямок *"від простору до лікарні"* забезпечує зворотний зв'язок. Ментори та тренери ветеранських просторів, спостерігаючи за ветераном у неформальній обстановці (під час спортивного заняття чи арт-терапії), можуть помітити симптоми, приховані від лікарів (напр. проблеми з куксою або побічні ефекти ліків). Протокол передбачає захищений канал для інформування лікуючого лікаря про такі зміни. Спільні конференції щодо розгляду випадку, тобто регулярне проведення онлайн-нарад за участю представників медицини та громадського сектору, дають змогу оперативно коригувати індивідуальні плани відновлення для складних пацієнтів, забезпечуючи цілісність підходу.

З метою реалізації стратегії подолання проблеми "останньої милі" для ветеранів, що проживають у віддалених сільських громадах, де відсутня спеціалізована інфраструктура, необхідне застосування нестандартних логістичних та організаційних рішень. Наприклад, створення цифрових точок доступу передбачає облаштування у приміщеннях сільських бібліотек, старостатів або центрів надання адміністративних послуг окремих кабінетів із захищеним інтернет-зв'язком і необхідним

обладнанням для проведення сеансів телемедицини. Це дасть змогу ветерану отримати консультацію вузького спеціаліста обласного рівня, не виїжджаючи за межі своєї громади.

Робота мобільних мультидисциплінарних команд полягає у формуванні виїзних бригад (у складі терапевта, психолога, юриста, соціального працівника та реабілітолога), які працюють за графіком ротації (один день – одне село), і дає змогу надавати послуги безпосередньо для бенефіціарів. Модель "соціальна франшиза" полягає в розробленні й поширенні "коробкових рішень" для громад – стандартизованих наборів обладнання та методичних інструкцій для швидкого створення мінівeterанського простору на базі наявної інфраструктури (будинку культури чи школи) без капітального будівництва та значних інвестицій.

Дискусія і висновки

Трансформація соціальної політики в Україні в умовах повномасштабної війни вимагає переходу до комплексної людиноцентричної моделі, де ключовою місією є формування індивідуальної та суспільної життєстійкості. Соціальна адаптація ветеранів сьогодні – це не лінійний процес надання допомоги, а розгалужена екосистема, ефективність якої базується на синергії медичних, соціальних і цифрових інструментів. Пріоритетами організації надання соціальних послуг ветеранам війни та членам їхніх сімей в умовах сучасних реалій вважаємо такі практики: впровадження ерго-терапії дає змогу ветеранам повернути автономію через значущу діяльність, тоді як інститут помічника ветерана забезпечує професійний кейс-менеджмент, мінімізуючи бюрократичні бар'єри та створюючи чітку дорожню карту реінтеграції; використання принципу "рівний-рівному" створює унікальний простір довіри та "братерства", що є фундаментом для подолання моральних травм і досягнення посттравматичного зростання; впровадження інтерактивних мобільних застосунків і систем телемоніторингу дає змогу перейти від пасивного інформування до проактивного супроводу. Це забезпечує безперервність реабілітаційного маршруту й оперативне реагування на критичні зміни у стані ветерана. Стратегією боротьби з проблемою "останньої милі" є створення цифрових точок доступу, мобільних команд і моделей соціальної франшизи, що є єдиним дієвим механізмом забезпечення безбар'єрності послуг для ветеранів у віддалених громадах.

За результатами дослідження визначено концептуальну трансформацію місії соціальної роботи щодо формування індивідуальної життєстійкості та людиноцентричності; обґрунтовано ефективність впровадження триади інструментів, що включає функціональну ерго-терапію для відновлення нейронних зв'язків і моторики, інститут помічника ветерана як професійного фасилітатора та підтримку за принципом "рівний-рівному" для подолання моральних травм; розроблено архітектуру інтерактивних мобільних застосунків із функціями телемоніторингу, скринінгу ментального здоров'я та екстреного реагування; запропоновано безперервності підтримки ветерана при переході від медичної допомоги до соціального супроводу (передання "паспорта потреб", зворотний зв'язок); сформульовано стратегії подолання проблеми "останньої милі" у віддалених громадах через створення цифрових точок доступу, залучення мобільних мультидисциплінарних команд і використання моделі соціальної франшизи.

Отже, успіх національної системи ветеранської політики залежить від злагодженої міжвідомчої взаємодії та партнерства державних органів, медицини й громадського сектору. Тільки через інтеграцію фізичного відновлення, адміністративного супроводу та цифрових технологій можна подолати розрив між клінічним одужанням і повноцінним поверненням захисників і захисниць до активного цивільного життя.

Внесок авторів: Надія Чернуха – теоретичне обґрунтування дослідження; Вадим Плис – аналіз чинного законодавства та підбір літератури за темою дослідження.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Афанасьев, С. М. (Ред.). (2024). *Основи фізичної реабілітації та ерготерапії при бойовій травмі*. ПДАФКІС.
- Безпалько, О. В. (2024). Соціальна робота з ветеранами: принцип "рівний-рівному" в умовах громади. *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки* (випуск за 2024 рік).
- Верховна Рада України. (1993). *Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту*. Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>
- Верховна Рада України. (2019). *Про соціальні послуги*. Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>
- Кабінет Міністрів України. (2020). *Стратегія цифрового розвитку соціальної сфери*. Розпорядження від 28.10.2020 р. № 1353-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-p>
- Кабінет Міністрів України. (2021). *Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року*. Розпорядження від 14.04.2021 № 366-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p>
- Кабінет Міністрів України. (2023). *Про затвердження плану заходів на 2024-2026 роки з реалізації Національної стратегії створення безбар'єрного простору в Україні*. Розпорядження від 7 груд. 2023 р. № 1210-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1210-2023-p>
- Кабінет Міністрів України. (2023). *Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя*. Постанова від 19.06.2023 р. № 652. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-p>
- Кабінет Міністрів України. (2024). *Деякі питання забезпечення інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя*. Постанова від 2 серп. 2024 р. № 881. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/881-2024-n>
- Лазарева, О. Б., Чабанова, Н. В., Клецкова, О. М., & Чередніченко, П. П. (2024). Особливості фізичної терапії осіб із периферичними нейропатіями, спричиненими вогнепальними / вибуховими пораненнями нижніх кінцівок. <https://reposit.uni-sport.edu.ua/items/1bd5175c-ab73-4515-bee5-3f37a7df7743>
- Міністерство охорони здоров'я України. (2022). *Про затвердження інструкції щодо впровадження Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я (МКФ)*. Наказ від 14 квіт. 2022 р. № 602. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0412-22>

Nadiya CHERNUKHA, DSc (Ped.), Prof.
ORCID ID: 0000-0002-5250-2366
e-mail: nm_chernukha@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Vadym PLYS, Senior Lecturer
ORCID ID: 0009-0002-1662-3694
e-mail: plys.vadym@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ORGANIZATION OF SOCIAL SERVICE PROVISION FOR WAR VETERANS AND THEIR FAMILY MEMBERS IN THE CONDITIONS OF MODERN REALITIES

Background. The transformation of state social policy is analyzed with a focus on creating conditions for personal development. The ecosystem of adaptation for war veterans in the context of a prolonged conflict is examined. The essence of occupational therapy for the restoration of functions and social activity is revealed. The functional role of the veteran assistant institute (case management) and the role of the peer-to-peer principle for post-traumatic growth are described. The importance of the International Classification of Functioning (hereinafter referred to as the ICF) for multidisciplinary teams is substantiated. Ways to overcome territorial inequality in access to services through digitalization, telemedicine, and engagement of the civil society sector are proposed.

Methods. Theoretical analysis of social work practices was used; functional occupational therapy and cognitive rehabilitation; administrative and social support through the veteran assistant institute (community mapping, resource management); peer-to-peer psychosocial support; a multidisciplinary approach based on the ICF framework. Digital tools (telemonitoring, screening), methods of interagency cooperation, and organizational strategies for ensuring accessibility (mobile teams, the "social franchise" model) were applied.

- Міністерство охорони здоров'я України. (2023). *Стандарт медичної допомоги "Реабілітація при ампутаціях нижньої кінцівки"*. Наказ № 382. <https://www.dec.gov.ua/mtd/reabilitatsiya-pislya-amputatsiyi/>
- Міністерство у справах ветеранів України. (2024, 31 грудня). *Професійний стандарт "Фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб"*. Наказ № 508. <https://sur.li/emvdjs>
- Чернуха, Н. М. (Ред.). (2025). *Соціальна робота у вимірах партнерства і співпраці*. Юрінком Інтер.

References

- Afanasyev, S. M. (Ed.). (2024). *Fundamentals of physical rehabilitation and occupational therapy for combat trauma*. PDAFCIS [in Ukrainian].
- Bezpalko, O. V. (2024). Social work with veterans: the principle of "peer-to-peer" in the community. *Scientific Notes of NaUKMA. Sociological Sciences* (2024 issue) [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020). *Strategy for Digital Development of the Social Sphere*. Order No. 1353-r of October 28, 2020 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-p>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021). *On approval of the National Strategy for the Creation of a Barrier-Free Environment in Ukraine for the Period until 2030*. Order No. 366-r of 14 April 2021 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). *On approval of the action plan for 2024-2026 for the implementation of the National Strategy for the Creation of a Barrier-Free Environment in Ukraine*. Order No. 1210-r of December 7, 2023 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1210-2023-p>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). *On the implementation of a pilot project to introduce the institution of veteran assistants in the system of transition from military service to civilian life*. Resolution No. 652 of June 19, 2023 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-n>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024). *Some issues of providing the institution of veteran assistants in the system of transition from military service to civilian life*. Resolution No. 881 of August 2, 2024 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/881-2024-n>
- Chernukha, N. M. (Ed.). (2025). *Social work in the dimensions of partnership and cooperation: a teaching manual*. Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Lazareva, O. B., Chabanova, N. V., Klechkova, O. M., & Cherednichenko, P. P. (2024). *Features of physical therapy for individuals with peripheral neuropathies caused by gunshot/blast injuries to the lower extremities* [in Ukrainian]. <https://reposit.uni-sport.edu.ua/items/1bd5175c-ab73-4515-bee5-3f37a7df7743>
- Ministry of Health of Ukraine. (2022). *On approval of instructions for the implementation of the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)*. Order No. 602 of April 14, 2022 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0412-22>
- Ministry of Health of Ukraine. (2023). *Medical Care Standard "Rehabilitation for Lower Limb Amputations"*. Order No. 382 [in Ukrainian]. <https://www.dec.gov.ua/mtd/reabilitatsiya-pislya-amputatsiyi/>
- Ministry of Veterans Affairs of Ukraine. (2024, December 31). *Professional standard "Specialist in support of war veterans and demobilized persons"*. Order No. 508 [in Ukrainian]. <https://sur.li/emvdjs>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1993). *On the status of war veterans, guarantees of their social protection*. Law of Ukraine dated 22.10.1993 No. 3551-XII [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2019). *On social services*. Law of Ukraine No. 2671-VIII of 17 January 2019 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>

Отримано редакцією журналу / Received: 31.01.26

Прорецензовано / Revised: 09.02.26

Схвалено до друку / Accepted: 19.02.26

Опубліковано / Published: 30.03.26

R e s u l t s . *The transformation of the social work mission towards human-centered and resilience-oriented model has been identified. The effectiveness of the triad: occupational therapy, the veteran assistant and peer-to-peer support was proven. The architecture of mobile applications for telemonitoring and emergency response was developed. Algorithms for seamless interagency interaction (transfer of the "needs passport") were proposed. Strategies for solving the "last mile" problem in remote communities through digital access points and mobile multidisciplinary teams were formulated.*

C o n c l u s i o n s . *The necessity of transition to a human-centered model was proven, where social adaptation is based on the synergy of medical, social and digital tools. The key mechanisms of reintegration include occupational therapy, professional case management, peer-to-peer support, and digital services. Successfully bridging the gap between clinical recovery and civilian life, as well as ensuring barrier-free access to services, is possible only under the condition of close partnership between the state, the medical sector, and public institutions.*

K e y w o r d s : *war veteran, public sector, case management, veteran assistant, social adaptation, digitalization.*

Надія Чернуха є членом редколегії видання, тому не брала участі у рецензуванні та прийнятті рішення щодо публікації цієї статті.
Nadiya Chernukha is the member of the journal editorial board, therefore did not take part in the peer-review process or in the decision to publish of this article.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

ГЕОПРОСТОРОВА ПІДТРИМКА

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 528.9+004.8:623.959

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2026.65.61-71>

Тарас ГУЦУЛ, канд. техн. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-7192-3289

e-mail: t.gutsul@chnu.edu.ua

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, Україна

**ГЕОПРОСТОРОВІ ДАНІ В ГУМАНІТАРНОМУ РОЗМІНУВАННІ ТЕРИТОРІЙ:
ЗНАЧЕННЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ**

Вступ. Інформація життєво важлива для ефективного управління програмами протимінної діяльності (ПМД). Збирання даних – тривалий і відповідальний етап. Усталена практика підготовки інформації сучасними фахівцями засвідчує приблизне співвідношення витрат: 80 % часу на збирання та узгодження і лише 20 % – на аналіз даних. Повнота та точність даних підвищує успішність ПМД, оскільки її планування і проведення опираються на факти. Існує обмежена кількість літератури щодо збирання даних для польових операцій із ПМД, зокрема, деякі рекомендації наведено в Міжнародних стандартах IMAS 05.10. Тенденція останніх років – частіше використання нових інтегрованих підходів до управління інформацією і збиранням даних, а також складніші системи виявлення та дистанційного зондування (ДЗЗ). Зазвичай геопросторові дані, геоінформаційні системи (ГІС) і навіть геопортали інфраструктури геопросторових даних (ІГД) пов'язують із можливістю отримання та перегляду електронних карт. Ключове призначення і сенс ефективного використання геопросторових даних і ГІС полягає в можливості моделювання території з урахуванням взаємодії об'єктів і явищ у просторово-часовому вимірі. Отже, сектор ПМД вимагає більш технологічних рішень для уникнення ризиків при розмінуванні земель у складних умовах місцевості.

Методи. Підготовка аналітичних даних – перший етап процесу дослідження ПМД, який є основою детального аналізу вибухонебезпечних предметів (ВНП) відповідно до наявних записів про мінно-вибухові перешкоди та іншої інформації, певним чином пов'язаної з їх розміщенням. Аналітична робота охоплює низку послідовних процедур вивчення даних і випадків, аналізу, порівняння, систематизації та їх поступової інтеграції в цілісність реконструкції мінного забруднення території. Дослідження базується на аналізі нормативних документів, систематизації джерел і порівнянні їх застосування на етапах ПМД.

Результати. Наведено класифікацію джерел геопросторових даних. Розкрито особливості їх використання на різних етапах гуманітарного розмінування територій. З'ясовано переваги й недоліки кожного типу даних. Проаналізовано нормативне забезпечення та рекомендації при збиранні геопросторових даних у гуманітарному розмінуванні територій.

Висновки. Геопросторові дані є основоположними для гуманітарного розмінування і забезпечують основу ГІС-аналізу та моделювання – від початкового обстеження та оцінювання ризиків до оперативного планування, очищення та аналізу впливу після заходів. Такі дані дають змогу організаціям точно картографувати, визначати пріоритети й ефективно керувати небезпечною роботою з розмінування.

Ключові слова: геопросторові дані, ГІС, гуманітарне розмінування, етапи розмінування, метадані, мінне забруднення.

Вступ

На законодавчому рівні поняття "геопросторові дані" визначено (Верховна Рада України, 2020) як сукупності даних про геопросторовий об'єкт. У свою чергу, геопросторовий об'єкт має характеризуватися певним місцезнаходженням на землі й визначеними у встановленій системі просторово-часовими координатами. Поняття простору й часу належать до фундаментальних категорій філософії і природознавства, що відтворюють універсальні властивості матеріального світу, основні форми буття дійсності. Вони органічно пов'язані між собою, є невід'ємними складниками одного цілого. Розуміння сутнісних характеристик простору й часу є занадто складною, одвічною світоглядною проблемою у розвитку людського знання. Простір для математика складається з точок, місце будь-якої з них визначається трьома координатами. Час складається з моментів, він одиницями (Мороз та ін., 1997). Геопросторові дані, або сигнали, можна широко визначити як дані, де незалежними змінними є просторові виміри. Просторові дані збираються і використовуються століттями, а найдавніші прояви з'являються у вигляді карт даних, що надають інформацію про географію, форми рельєфу та погоду.

Всесвітня геодезична система координат 1984 р. (World Geodetic System 1984 – WGS84) – це глобально визначена система даних, розроблена та підтримувана Національним агентством геопросторової розвідки (National Geospatial-Intelligence Agency – NGA) США. Вона узгоджується з Міжнародною наземною системою відліку (International Terrestrial Reference Frame – ITRF) на рівні 1 см. WGS84 дає змогу пов'язати тривимірне положення з узгодженою координатою у форматі широти (Ф), довготи (λ), еліпсоїдальної висоти (H) та часу (t).

Постанова Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2004 р. № 1259 встановлює застосування Державної геодезичної референцної системи координат УСК-2000 при виконанні топографо-геодезичних і картографічних робіт, починаючи із 1 січня 2007 р. Система координат УСК-2000 має однозначний геодезичний зв'язок із системою ITRS/ITRF2000. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 22 грудня 1999 р. № 2359, з метою інтеграції України у світову та європейську економічні системи, участі в міжнародних наукових дослідженнях глобальних і геодинамічних процесів, вивчення фігури Землі та картографування території України із застосуванням супутникових технологій, Державна служба геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр)

© Гуцул Тарас, 2026

упроваджує використання в Україні Світової геодезичної системи координат WGS-84. Стандарти пошуку й розмінування мінних полів (підтверджені небезпечні зони) включають визначення географічних координат (широти та довготи) на основі WGS84.

До тексту Постанови Кабінету Міністрів України від 4 вересня 2013 р. № 661 "Про затвердження Порядку загальнодержавного топографічного і тематичного картографування" постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 р. № 1332 додано пункт 35-1, який дає змогу "Для потреб Збройних сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, створювати топографічні карти у світовій геодезичній системі WGS84 та у картографічній проекції Меркатора (Universal Transverse Mercator – UTM) відповідно до вимог нормативно-технічних документів, затверджених Міноборони". Одним із основних суб'єктів ПМД є Національний орган з питань протимінної діяльності (Верховна Рада України, 2018) – міжвідомчий допоміжний орган, який діє за колегіальним принципом під головуванням Міністра оборони, утворюється з метою координації інших суб'єктів ПМД, що залучаються до проведення заходів у сфері протимінної діяльності (Кабінет Міністрів України, 2021). За такої взаємодії використання WGS84 інтегрується в нормативну базу протимінної діяльності й забезпечує уніфіковане інтероперабельне середовище обміну геопросторовими даними між національними, міжнародними та іноземними суб'єктами, що залучаються до проведення заходів у сфері ПМД.

У ДСТУ 8820:2023 "Процеси управління. Основні положення" у п. 7.7 зазначено про необхідність забезпечення системи координат, одиниць вимірів, вимог до карт і мінімально необхідних геопросторових даних для збирання інформації. Цей самий стандарт у п. 7.9.2 зазначає, що для заповнення електронних форм користувачі системи управління протимінної діяльності використовують УСК-2000, згідно із Законом України "Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність".

У ДСТУ 8820-3:2024 "Процеси управління. Частина 3. Система управління інформацією" у частині географічних даних зазначено, що географічні координати потрібно вносити виключно в системі WGS84 у форматі UTM XY із зазначенням номера зони, або в системі довгота/широта у форматі десятичних градусів: г,г,гггг.

Особливість національної стандартизації в Україні надає пріоритетність додержанню вимог новіших стандартів з урахуванням усіх змін, внесених до них. Саме тому ДСТУ 8820-3:2024 слід вважати єдиним стандартом системи координат для складання звітної документації в процесі протимінної діяльності.

Мета дослідження – виявити значення геопросторових даних у гуманітарному розмінуванні територій і здійснити їх класифікацію щодо можливості застосування на різних етапах протимінної діяльності.

Методи

У дослідженні застосовано теоретичний підхід до вивчення геопросторових джерел даних у сфері гуманітарного розмінування та їх потенційного використання на різних етапах процесу. За допомогою аналізу нормативних документів оцінено вимоги й рекомендації щодо використання таких джерел у ПМД. Методом систематизації було узагальнено інформацію про різні геопросторові джерела, виділено їхні специфічні й типові ознаки, а також встановлено потенційні сфери застосування. На основі проведеного аналізу здійснено теоретичну класифікацію джерел, визначено їхні переваги, обмеження та можливості практичного використання.

Результати

Інформація – це відомості про стан реалій, події та процеси, які відбуваються у природі, суспільстві, господарській діяльності людей. Над інформацією здійснюють певні операції (збирання, систематизацію, зберігання, генералізацію, передавання, перетворення тощо) для подальшого використання у будь-якій сфері людської діяльності. Особливо ретельно й вимогливо ставляться до точності інформації та її джерел у сфері розмінування. Операція з розмінування – це завдання оцінювання доказів і прийняття рішень на основі дуже обмеженої та/або неточної інформації.

Настільки ж важливо, як і локалізувати можливі небезпеки, довести їхню відсутність. Для обох процесів критично необхідно зібрати докази небезпек, визначити пріоритети зусиль із розмінування та локалізувати небезпечні й вільні від небезпеки райони з максимально можливою детальністю. Тому розвиток інформаційних технологій визначено як одне з найважливіших удосконалень для спільноти саперів. Оскільки операції з розмінування дороговартісні, то навіть просте маркування виявлених забруднених або підозрілих ділянок може бути економічно виправданим способом підвищення продуктивності суспільства (Gisslen, & Torne, 2015).

Сучасний досвід гуманітарного розмінування переконує у відсутності повної і точної інформації про міни та ВНП, що обумовлює подальшу спрямованість аналітичної діяльності на дослідження іншої інформації та/або випадків імовірності мінного забруднення. Окрім аналізу записів і вихідної інформації про мінування, підготовка аналітичних даних охоплює також аналіз даних щодо військового мінування, мінних інцидентів, даних про знайдені міни й вибухи на них, результати гуманітарного розмінування і технічного обстеження (ТО), військові карти, характеристики місцевості, зібрані дані та інформацію від членів військових частин, місцевого населення, опубліковані звіти про воєнну діяльність та інші джерела.

Джерело даних – це будь-який носій інформації (документи, реєстри, бази даних), з якого можна отримати відомості. З-поміж різних типів даних геопросторові мають відмінні особливості. По-перше, спостереження просторових даних залежать від їхнього місцезнаходження. По-друге, розмір просторових даних значний. По-третє, просторові зв'язки містяться у просторових даних. По-четверте, просторові атрибути визначаються в просторових даних так само, як і непросторові атрибути (Kim, 2009). Оскільки дані є фундаментом для ГІС, то важливо розуміти їхній тип і процес збирання, тому що не всі дані можуть взаємодіяти із програмним забезпеченням ГІС. Варто зрозуміти ймовірні джерела даних, які забезпечать їм необхідні формати. Геопросторові дані можна одержувати первинно, здійснюючи виміри, а також вторинно – шляхом перетворення наявних у середовищі ГІС або завантаження з репозитаріїв і проєктів відкритих даних.

Традиційно основними джерелами геопросторових даних (Зацерковний та ін., 2016) вважають:

- картографічні джерела;
- дані дистанційного зондування (ДЗЗ) і фотографічні дані;
- дані польових вишукувань;
- дані різноманітних кадастрів;
- Інтернет;
- дані гідрометеорологічних спостережень;
- літературні (текстові) дані;
- статистичні дані;
- метадані.

Картографічні джерела є невід'ємною частиною гуманітарного розмінування для аналізу й відображення важливої географічної інформації, необхідної для безпечних та ефективних операцій із ПМД. Карти з конкретною інформацією, що стосується різних операцій із розмінування, такою як статус розмінування або типи боєприпасів на мінному полі, потрібні для допомоги фахівцям у фактичних процесах розмінування. Через різноманітність створених карт необхідний широкий набір картографічних символів для зображення багатьох категорій мінних небезпек і ПМД для різноманітної картографічної аудиторії (Kostelnick et al., 2008).

Військова карта – це топографічна карта, що використовується для ведення військових дій і планування операцій. Така карта є різновидом географічної карти, на якій відображається інформація про підготовку та проведення бойових дій із графічними й описовими поясненнями. Військова карта – бойовий документ, що надає візуальний огляд розташування підрозділів або стану бойової обстановки за допомогою нанесених тактичних умовних позначень, скорочень і текстових пояснень. Військові карти можуть бути тактичними, оперативно-тактичними або оперативними, залежно від масштабу й деталізації, і створюватися / оновлюватися на рівні батальйонів, бригад і вищих рівнях військового управління. Командування на оперативно-тактичному й тактичному рівнях використовує карти для виконання визначених завдань. Приміром, у процесі організації інженерного захисту наноситься інформація про перешкоди, укріплення, підкривні роботи й використання інженерних підрозділів у наступально-оборонних заходах. Відображення мінно-вибухових перешкод противника містить інформацію про мінування, зібрану з різних джерел: спостереження за виготовленням мінно-вибухових об'єктів, розвідка мінно-вибухових об'єктів із метою створення проходів і розмінування мінно-вибухових об'єктів, захоплення документів та інші розвідувальні шляхи. Інформація про інженерний захист на військових картах – вагомий індикатор мінної небезпеки. Після завершення завдань такі карти, як правило, знищуються, і вкрай рідко зустрічаються як доступні документи. За відсутності оригінальної інформації про мінну небезпеку й за необхідності дослідження мінно-вибухових перешкод із використанням мінних індикаторів інформація, отримана з військових карт, має велике значення.

Карти небезпек – це тематичні карти, створені для надання підтримки компетентним особам у процесі гуманітарного розмінування, тобто експертам із ПМД, у прийнятті рішень щодо скорочення та підтвердження мінно-підозрілої зони або її розширення. Основна їх мета – зображення розташування мін і супутніх зон впливу з оцінюванням рівня небезпеки в цих зонах. Фактично вони є візуалізацією результатів системи підтримки рішень для гуманітарного розмінування, індикаторів наявності / відсутності мін, зони впливу на навколишнє середовище й достовірності результатів. Індикатори (ознаки й теми зображення) векторизуються (картографуються) на основі багатосенсорних зображень найвищої роздільної здатності та зберігаються у вигляді зображень, які можна відображати в масштабі будь-якого геодезичного документа або карти. Таким чином, карти небезпек можна формалізувати як окремі відображення (тематичні карти із власним масштабом) або похідні результати (у цьому випадку – рівень зміни референтного масштабу) (Krtalić, 2012).

На прикладі інформаційної системи PARADIS, розробленої для батальйону служби розмінування

бельгійської армії, можна з'ясувати детальну організацію планування гуманітарних кампаній із розмінування від загальнодержавного рівня до рівня польових робіт із використанням дрібномасштабних (глобальний рівень 1 : 1000000–1 : 250000), середньомасштабних (регіональний рівень 1 : 250000–1 : 50000), великомасштабних (масштаб поля – 1 : 10000–1 : 1500) карт і топографічних планів (шкала просування – 1 : 500). На всіх рівнях планово-картографічні дані застосовуються як вихідна основа, на яку накладають інші джерела просторових даних, одержаних польовими вимірюваннями або дистанційно (Lacroix, 2017). Слід зауважити, що перелік наведених в інформаційній системі PARADIS масштабів чітко узгоджується з основними масштабами топографічних карт НАТО (1 : 50000, 1 : 250000, 1 : 1000000) і додатковими (1 : 25000, 1 : 100000, 1 : 500000), що мають єдину систему координат та уніфіковані умовні знаки. Основним завданням ПМД на рівні польового масштабу є проведення нетехнічного обстеження (НТО), яке переважно ґрунтується на доступних матеріалах дистанційного зондування (мультиспектральних зображеннях SPOT (20 м), панхроматичних зображеннях (10 м), зображеннях RADARSAT (13 м) і панхроматичних даних IKONOS (1 м)).

Розроблення сучасних топографічних карт є результатом тривалого процесу військового аналізу та вивчення місцевості з метою організації і проведення польових операцій. Потреба в геопросторових даних для фактичних або потенційних військових операцій мала прямий вплив на специфікації карт, що виготовляються військовими, оскільки зображення ландшафту адаптувалося до оперативних потреб, а уроки, отримані з воєнного досвіду, ураховувалися (Svenningsen, 2016).

Утім, варто пам'ятати, що в суспільстві загалом усе ще існує тенденція розглядати топографічні карти як об'єктивне відображення фізичної поверхні Землі. Проте зі збільшення масштабу відбувається виділення основних типових рис та особливостей об'єкта згідно з призначенням карти, яке називається *генералізацією*. Крім того, картографічним творам властиве явище "старіння", коли зміст карти перестає відповідати реальній місцевості. Часто рівень топографо-геодезичного та картографічного забезпечення ще до початку бойових дій є вкрай незадовільним, а після їх завершення зміни місцевості за даними ДЗЗ на уражених територіях настільки суттєві, що доцільніше буде наново створювати топографічні карти, а не оновлювати наявні.

Хоча ефективно виявлення наземних мін із повітря поки що неможливе (за винятком розкиданих по поверхні мін і нерозірваних боєприпасів (Nikulin et al., 2018)), дані *дистанційного зондування Землі (ДЗЗ)* можна вважати індикатором наявності або відсутності мінного поля. Бойові характеристики природних умов місцевості (категорія, прохідність місцевості; характеристики ландшафту; штучні артефакти тощо) мають вивчатися та оцінюватися з використанням усіх завдань аналітичної підготовки в межах організації наступально-оборонних заходів і мінно-вибухових перешкод. Місцевість оцінюється для атакуючого та захисника, щоб правильно врахувати напрямки атаки й мінно-вибухові перешкоди, які можуть бути встановлені на ймовірних напрямках атак. Для ТО різні космічні дані можуть сприяти виявленню мінних полів і забруднених ВВП територій. Такий підхід вимагатиме менше польових робіт (виявлення на відстані, можливо, краще відповідає неінвазивному визначенню НТО). Мінні поля можуть мати різну сигнатуру з космосу / повітря на різних частотах порівняно з

навколишніми полями або тими самими полями до їх мінування. Порівняння сигнатур до та після мінування дає змогу за історичними даними ДЗЗ виявити критичні зміни для подальших досліджень. Дані космічного спостереження Землі сприяють підвищенню загального рівня продуктивності повітряного та близького виявлення шляхом генерування рекомендацій щодо методів зондування та часу, які значною мірою залежать від сценарію, включаючи топографію, погоду, стан рослинності, а також наявні знання. Дані про вологість ґрунту й динаміку щільності рослинності, отримані з багатоспектральних інфрачервоних / оптичних датчиків, можуть дати уявлення про рівень рослинності й сезонні особливості. У поєднанні з картографуванням схилів поверхні та прогнозами погоди можна визначити раціональний вибір технології та оптимальну пору року для проведення дистанційного або близького виявлення. Зокрема, можна оптимізувати планування робіт із розмінування та ефективніше оцінити витрати.

ДЗЗ за базуванням носія, за допомогою якого отримують просторові дані, поділяється на наземне й аерокосмічне. Аерокосмічне ДЗЗ здебільшого передбачає базування носія в космічному просторі. Ефективність системи ДЗЗ великою мірою залежить від ефективності наземної інфраструктури керування супутником (наземне ДЗЗ), приймання, оброблення та розповсюдження даних. Для забезпечення збирання даних ДЗЗ знімальна апаратура встановлюється на носій, який підіймає її на потрібну висоту, переміщує відносно земної поверхні й забезпечує певне орієнтування в просторі. За типом носіїв, що використовуються для систем ДЗЗ, їх поділяють на дві основні групи: авіаційні – літаки, гелікоптери, планери, мотодельтаплани, безпілотні літальні апарати (БПЛА), аеростати (дирижаблі та повітряні кулі); космічні – штучні супутники Землі та інших планет, орбітальні станції, міжпланетні апарати (Довгий та ін., 2019). Ці платформи можуть бути як пасивними (використовують відбите сонячне світло), так і активними (використовують власні джерела випромінювання, як-от радар або лазер).

БПЛА стають справжнім сучасним проривом у сфері інтелектуальних досягнень. Отримання оптимальних результатів при розв'язанні широкого кола різних завдань, разом із розробленням композитних матеріалів, програмного забезпечення та новітнього навігаційного обладнання, роблять покладені на них завдання та очікувані результати все більш складними. БПЛА дають змогу людям не перебувати в умовах загрози життю, проводити діяльність, що виходить за межі їхніх фізіологічних і психофізіологічних можливостей. Поєднання можливості збирання геопросторових даних під час польоту в різних діапазонах дистанційного зондування з можливістю поєднання варіантів корисного обладнання (датчиків) відкриває перспективи для їх використання для розмінування територій (Hutsul et al., 2024).

Датчики в гуманітарному розмінуванні класифіковано (Baudoin et al., 2003) на чотири групи:

- 1) щупи, сейсмічні й акустичні датчики;
- 2) електромагнітні датчики (металошукач, георадар, мікрохвильовий радіометр, електроімпедансна томографія, електрографія, візуалізація за допомогою ручних датчиків);
- 3) електрооптичні датчики (видимі, інфрачервоні, мультиспектральні, гіперспектральні, LiDAR);
- 4) детектори вибухових речовин (ядерний квадрупольний резонанс, рентгенівські промені, нейтронна активація, біосенсиори, виявлення слідів вибухових речовин).

Перші три категорії датчиків не здатні розрізняти вибуховий матеріал і будь-який матеріал із такими самими електромагнітними, тепловими та/або оптичними властивостями, але часто пропонують хороші можливості локалізації, а також 2D та навіть 3D можливості для деяких із них. Остання категорія спрямована на виявлення вибухових матеріалів, часто пропонує погані можливості локалізації і не має просторової роздільної здатності, а також 2D або 3D можливостей. Здебільшого ці датчики потребують тривалого часу інтеграції, що робить їх більш придатними як пристрої підтвердження. В останньому випадку вони використовуються у поєднанні з датчиками перших трьох категорій.

Технологія LiDAR особливо цінна для БПЛА, дронів і роботів, що працюють у середовищах, де лише візуальної інформації може бути недостатньо. Інструмент LiDAR виявляє численні екзоформи, що дає змогу інвентаризувати та картографувати величезний потенціал для реконструкції перебігу конфліктів різної давності. Здатність LiDAR генерувати детальні карти в режимі реального часу підвищує безпеку та надійність роботизованої навігації, роблячи її невід'ємним компонентом у підвищенні автономності й адаптивності роботизованих систем. Основний недолік LiDAR полягає у тому, що його випромінювання практично не проникає під землю, а тому використання обмежене лише наземним (поверхневим) забрудненням об'єктів, тоді як переважна їх більшість міститься в приземному шарі глибиною 0–20 см. Проникнення оптичних хвиль у непрозорі матеріали становить менше 1 мм, тому оптичними методами можна виміряти властивості поверхні ґрунту, на які впливає наявність похованих наземних мін. Видиме світло й методи виявлення та лазерний далекомір (LiDAR) є двома прикладами поширених методів оптичного виявлення (Hutsul et al., 2025).

Датчики відрізняються просторовою, спектральною, часовою та радіометричною роздільною здатністю. Просторова роздільна здатність пов'язана з роздільною здатністю, яка розрізняє спотворення зображення. У ДЗЗ прийнято визначати просторову роздільну здатність як розмір, якому кожен піксель відповідає в реальному світі. Дослідження послідовності зображень високої роздільної здатності надає відповідну інформацію та може бути використане як заміна топографічних карт. Зображення з високою роздільною здатністю потребують попередньої фотограмметричної підготовки, проте подальша інтерпретація їхнього змісту здається достатньою для саперів. Зображення дуже високої роздільної здатності корисні для польових робіт і не потребують жодної інтерпретації. Супутникові знімки дуже високої роздільної здатності (роздільна здатність 1 м) корисні для роботи на мінних полях, оскільки вони не потребують інтерпретації. Інші зображення, зокрема роздільною здатністю від 10 до 30 м, можна застосовувати для створення оглядових регіональних фотосхем, необхідних у процесах планування роботи команд. Однак вони вимагають інтерпретації експертом, і цієї інтерпретації може виявитися недостатньо для саперів.

Команди НТО повинні вміти робити чіткі фото ВНП і підозрілих предметів. Ці *фотографічні дані* завжди слід одержувати з безпечного місця та з дотриманням вимог безпеки. Варто зауважити, що деякі фото супроводжуються геотегами (метаданими із широтою та довготою), які локалізують фотографію з конкретним місцем зйомки.

Дані польових вишукувань. Геодезичні вимірювання обстежених і розмінованих територій є одним із необхідних заходів збирання даних та їх коригування для

використання в системах управління мінною інформацією. Вибір методу проведення геодезичних вимірювань розмішованої території переважно залежатиме від місцезнаходження розмішованого полігона або конфігурації місцевості. Розташування ділянок з імовірною мінною загрозою може бути надзвичайно різноманітним – від вершин гірських хребтів до рівнинних ділянок сільськогосподарських угідь і забудованої території населених пунктів, а тому покладатися на мережу пунктів геодезичної мережі не варто, оскільки вона від моменту початку бойових дій буває переважно зруйнованою. Геодезист, який проводить геодезичне обстеження розмішованого полігону, повинен бути знайомий з усіма можливими методами геодезичних робіт, знати, як користуватися доступними інструментами, знати їхні характеристики та властивості, бути фізично та психологічно готовим до виконання геодезичних робіт, щоб отримати координати точок розмішованого полігону найпростішим, найшвидшим і найефективнішим способом, урахувавши той факт, що необхідно досягти заданої точності визначення координат точок. Аналогічно оператор, який обробляє надані геодезичні дані й готує геодезичну документацію для розмішованого полігона, повинен бути знайомий з усіма методами оброблення даних (програмним забезпеченням), а також кінцевим контролем якості виконаних геодезичних робіт на розмішованому полігоні, щоб відповідати всім умовам ведення системи управління мінною інформацією. Геодезичні роботи перед розмішуванням територій потребують максимальної камеральної підготовки, переважно за цифровими ортофотознімками (Barković et al., 2010). Основним інструментом для фіксації координат під час ТО території, ураженої мінами та ВНП, є ГНСС-пристрої (GICHHD, 2025). Національні стандарти та стандартні операційні процедури мають визначати картографічний датум для роботи пристроїв ГНСС в одній єдиній системі, такий, що використовується на будь-яких фізичних або цифрових картах обстежуваної місцевості. Технологія супутникової навігації може бути застосована для однозначного й ефективного маркування небезпечних зон і позначення очищених територій, а також для зменшення дорогих непотрібних обстежень через неточну інформацію, що часто трапляється в результаті використання традиційних методів вимірювання відстані. Наземні системи відносного позиціонування, що базуються на супутниковій навігації, дають змогу забезпечувати точність позиціонування значно нижче 1 м (диференціальна GPS), а за потреби – і на сантиметровому рівні (мережа RTK). Засоби глобальних навігаційних систем опосередковано підтримують і більш точні НТО, а також аерозондування за допомогою невеликих літаків або ручних БПЛА (Kruijff et al., 2012). Майбутні навігаційні сигнали ГНСС і супутникові доповняльні системи, такі як Європейська геостационарна служба навігаційного покриття (EGNOS), можна комбінувати не тільки для підвищення точності, але й для значного поліпшення цілісності й доступності сигналу в разі перешкод, наприклад під кронами дерев або в гірських долинах.

Дані різноманітних кадастрів. Соціально-економічні зміни, спричинені війною, вимагають перегляду довоєнних підходів до управління просторовим розвитком і нового землекористування. Різні системи класифікації земель і землекористування в Україні історично розроблялися та впроваджувалися переважно для цілей ведення Державного земельного кадастру (ДЗК), підготовки проєктної документації із землеустрою, грошового оцінювання земель та інших цілей регулювання

земельних відносин. Ці класифікації не включають класифікацію забруднених територій, оскільки, згідно із Законом України "Про Державний земельний кадастр", землі обліковуються у ДЗК за кількістю та якістю земель і земельних ділянок. Облік якості земель відображає дані, що характеризують землю за природними й набутими властивостями, які впливають на її продуктивність та економічну цінність, а також ступінь техногенного забруднення ґрунтів. Поряд із цим визначенням відсутня методологія обліку забруднених територій, включаючи ґрунти. Надзвичайно важливо оновлювати дані про забруднені території. ВНП (міни, нерозірвані боєприпаси) роблять нерухомість небезпечною та непридатною для використання. Забруднені території залишаються недоступними для власників і користувачів, доки їх не обстежать і не оголосять безпечними. Інтеграція цифрових технологій є вирішальним компонентом ефективного управління розмішуванням. Реєстрація земель як складник ДЗК має, насамперед, відображати дані із забруднених унаслідок війни територій. Доведено важливість постійного обміну інформацією між інформаційною системою управління ПМД та ДЗК для визначення стану забруднених територій і сприяння застосуванню податкових пільг (Tykhenko et al., 2025). Важливим компонентом відновлювальних робіт є рекультивація земель після розмінування, відновлення ґрунтового покриття та вивчення альтернативних варіантів використання земель із тривалим забрудненням (Martyn, & Kolosa, 2024).

Інтернет стає технічним засобом одержання доступу до геопросторової інформації та надає суспільству інструменти для оброблення географічної інформації без обмежень за місцем розташування. Аналітики визначають поточну війну як першу, що відбувається в умовах цифрової трансформації, розвитку широко-смугового інтернету, існування соціальних мереж, стрімкого розвитку штучного інтелекту (ШІ). Не менш важливими стають набори даних, які надходять до баз даних із соціальних мереж (Twitter, Telegram і Facebook та ін.) та інформаційних агентств, перевіряються на причетність до сектору ПМД і доповнюють імовірні небезпеки на інтелектуальних інтерактивних картах (Lanclos, & Cottray, 2022). Добре структуроване дослідження з відкритих джерел, засноване на соціальних мережах, стає дедалі важливішою частиною етапу оцінювання документації та контекстної інформації, необхідної для НТО (Mathewson, 2022).

Дані гідрометеорологічних спостережень. Під час збройних протистоянь водотоки часто стають природними кордонами або лінією розмежування, а тому зазнають високого ступеня мінного ураження з обох воюючих сторін, що згодом значною мірою обмежує основні види діяльності з управління водними ресурсами (повеннями, системами водопостачання та судноплавства), безпосередньо впливаючи на безпеку й, водночас, обмежуючи ефективний економічний розвиток. Аспекти діяльності з управління водними ресурсами переважно полягають у неможливості підходу до споруд, які потребують регулярного обслуговування для безпеки машин і фахівців. Більшість споруд водних ресурсів є надзвичайно великими, тому неможливість обслуговувати навіть невелику частину споруди може призвести до порушення функціонування всієї системи, що поставить під загрозу безпеку людей і майна в межах цілого району. Крім того, відсутність регулярних робіт із технічного обслуговування водотоків може змінити умови течії в руслі річки, що робить практично неможливим

передбачення, де, зрештою, опиняться міни. Тому всі водотоки нижче за течією, береги й затоплення можна вважати потенційно забрудненими мінами територіями. Соціологічний аспект проблеми забруднених мінами водотоків полягає в тому, що більшість видів діяльності (транспорт, торгівля, рекреація, риболовля тощо) у поселеннях поблизу річок відбувається на берегах річок (Mladineo, & Knezic, 2003). Гідрологічні дані, окрім визначення міграції мін і ВНП, викликані надзвичайними явищами (ерозією, повеннями), можуть застосовуватися і в задачах визначення пріоритетності розмінування територій. Зокрема, у багатьох публікаціях автори рекомендують гідрологічний набір даних HydroSHEDS, отриманий у результаті місії Shuttle Radar Topography Mission (SRTM). Цей набір даних містить векторні й растрові дані, такі як річкові мережі, межі водозборів, напрямки стоку й накопичення потоку. Набір даних HydroSHEDS охоплює майже всю земну кулю, але вимагає ручного завантаження по регіонах. Його можна застосовувати в некомерційних цілях. Для цього дослідження використовувалася річкова мережа, надана у вигляді ліній річок, що зберігаються у *.shp-файлах. Роздільна здатність даних становить 15 кутових секунд.

Літературні (текстові дані). Інформація з опублікованих історичних та інших джерел становить цінність для з'ясування мінного забруднення. Аналіз і моніторинг опублікованих текстів виявляє додаткову інформацію, яку можна як пов'язати з наявними даними, так і заявити як нову при виявленні невідомих зон імовірної мінної загрози. За відсутності оригінальної інформації щодо мін аналітичний інтерес становить текстова інформація стосовно: хронології військових дій із динамікою зміни оборонних ліній; розташування підрозділів і бойових позицій; місць мінних інцидентів під час військових дій; членів військових формувань, спроможних надати цінні свідчення щодо мінної ситуації та інших передумов, що можуть виявити мінування територій.

Статистичні дані. Організація гуманітарного розмінування спирається на різноманітні статистичні дані та інформацію, необхідні для оцінювання потреб, пріоритетності завдань, розподілу ресурсів і моніторингу ефективності операцій. Ключові статистичні дані, що використовуються в цьому процесі, включають: дані про забруднені території (площа потенційно та підтверджено замінованих територій, тип забруднення, географічні дані, характеристики навколишнього середовища); дані про постраждалих і потреби населення (статистика жертв; кількість населення, яке потребує допомоги; соціально-економічний вплив); операційні й ресурсні дані (локалізація операторів ПМД, методи роботи, продуктивність, фінансування). Супроводження статистичної інформації координатами, адресами тощо дає змогу шляхом геокодування перетворити їх на повноцінну геопросторову інформацію.

Метадані – це дані про дані (їхній склад, зміст, статус, походження, місцезнаходження, якість, формати, обсяг, умови доступу, авторські права тощо). Розглянемо їх окремо для кожного з вищезазначених джерел даних. У випадку паперових картографічних джерел метадані розміщено в елементах зарамкового оформлення, з яких користувач може дізнатися описову інформацію про картографічний твір: номенклатуру листа карти, назву місцевості, масштаб, дані про систему координат і картографічну проекцію, рік видання карти, рік зйомки і складання карти, джерела вихідних даних, відомості про підприємства, які виконували підготовку й видання карти, гриф карти тощо. Ця інформація надає

користувачеві можливість оцінити якість картографічних даних (точність, актуальність, повноту тощо) і дійти висновку щодо відповідності матеріалів до вимог певної сфери застосування.

Стандарт ISO 19115 застосовний для опису метаданих для наборів геопросторових даних, комплексів наборів даних, геоінформаційних сервісів, датчиків, інструментальних геоінформаційних ресурсів, платформ тощо. Початкова версія ISO 19115 стосувалася, перш за все, векторних даних. Цей стандарт зі змінами тепер перейменовано на ISO 19115-1 "Метадані – Частина 1: Основи". Додатковий стандарт ISO 19115-2 "Метадані – Частина 2: Розширення для зображень і сіткових даних" є доповненням для даних растрового типу. Отже, ISO 19115-1 визначає два рівні метаданих – основні, або мінімально потрібні, елементи метаданих і повний перелік метаданих, які називають також *комплексними*, або *всеохоплюючими*, елементами метаданих (Карпінський та ін., 2021).

У випадку топографічних планів метадані топографічної зйомки містять відомості про: виконавця робіт, сертифікованого інженера-геодезиста, технологічну схему й точність зйомки, дату зйомки, прийняту систему координат і висот та інші довідкові дані.

У БПЛА дані телеметрії (датчиків, що вимірюють параметри польоту: висоту, швидкість, координати; стан систем: рівень заряду, напругу, температуру та інші показники) і є метаданими. Часто вони транслюються оператору, накладаючись на зображення з камери. Метадані фотографічних зображень можуть містити назву файлу й відомості про: шлях збереження; розмір кадру після кадрування; дату й час зйомки; витримку та діафрагму; фокусну відстань; значення експокорекції; світлочутливість; використання спалаху; виробника камери; модель камери, об'єктива; географічні координати (геолокацію); висоту та місце зйомки над рівнем моря. **Геолокація** – це ідентифікація географічного розташування об'єкта на зображенні за допомогою різноманітних механізмів збирання даних, таких як супутникові знімки й метадані ГНСС.

Метадані під час роботи ГНСС містяться в навігаційному повідомленні, яке включає дату й час, статус супутників, а також ефемериди (дані про орбіту) та альманах (дані про всі супутники). Ця інформація дає змогу приймачу визначити свою точну позицію за допомогою трилатерації, обчисливши відстані до супутників на основі часу затримки сигналу. Метадані тахеометра – це структуровані дані, які описують результати вимірювань, зроблені приладом. Вони включають інформацію про координати вимірюваних точок (планові й висотні), кути, відстані, перевищення, а також часові та просторові характеристики (дата, час, місцезнаходження), що допомагають ідентифікувати, обробляти й аналізувати отримані дані.

Метадані публічної кадастрової карти України включають географічні дані про земельні ділянки, такі як їх місцезнаходження, межі й кадастровий номер, а також цільове призначення та обмеження у використанні.

Метадані соціальних мереж – це дані, що описують активність користувачів і контент, а не сам контент. Вони містять інформацію про те, коли, де і як користувач взаємодіє з платформою, включаючи час публікації, місцезнаходження, уподобання, пошукові запити, а також технічні характеристики пристрою та файлів.

Класифікація методів збирання геопросторових даних для топографічного картографування (Карпінський, & Лазоренко-Гевель, 2018) складається з картографічних,

наземних, дистанційних технологій і технологій збирання геопросторових даних crowdsourcing та opensource. Відмінність від вищезазначеного переліку джерел даних полягає лише в появі opensource та crowdsourcing, тому розглянемо їх детальніше.

Джерела opensource та crowdsourcing. Рівень розвитку й використання відкритих даних став настільки значним, що вже не можна з ним не рахуватися. Це відносно новий інструмент для сектору ПМД, але з давньою історією використання правоохоронними органами й організаціями національної безпеки (Riza, & Mathewson, 2024). Дослідження з відкритими джерелами – це процес збирання та аналізу легально зібраної інформації виключно із загальнодоступних джерел, без використання методів таємного збирання та без урахування інформації з приватних або засекречених джерел. Частина таких даних створюються з використанням функції геолокації у смартфонах і мобільних картографічних системах, тому кожен користувач смартфона, під'єданого до мережі "Інтернет", може стати добровільним збирачем даних (волонтером) для вищеперерахованих проєктів відкритих даних. До відкритих геопросторових даних, які можуть бути використані для розв'язання топографічних завдань і збираються або оновлюються методом crowdsourcing (краудсорсинг), належать такі відомі проєкти, як OpenStreetMap, GeoNames, Geowiki, Ushahidi, Waze та ін. Дослідження з відкритими джерелами можуть проводитися різними способами залежно від сценарію, бажаної інформації та її доступності. Залежно від ситуації, результати аналізу можуть бути використані для інформування громадськості з важливої теми, консультування щодо державної та національної політики або заклик до дії. Багато глобальних організацій використовують інформацію з відкритих джерел, включаючи Організацію Об'єднаних Націй, для підтримки миротворчих операцій і планування доставки допомоги під час криз або стихійних лих.

Війна в Україні є найактивнішим конфліктом, що дає змогу міжнародному оператору з гуманітарного розмінування HALO Trust використовувати великий обсяг інформації з відкритих джерел для збирання та аналізу даних про забруднення ВВП в Україні (Torbet, & Thompson, 2017). Це, у свою чергу, відкриває можливості HALO Trust для оптимального планування і проведення операцій, а також більш ефективної і результативної діяльності з розмінування і ліквідації наслідків вибухів. Це включає визначення пріоритетів для розгортання НТО та груп розмінування, а також інформування про закупівлю найбільш відповідного обладнання для очікуваної загрози.

Джерела геопросторових даних за способом одержання умовно можна поділити на первинне (безпосередньо з джерел шляхом прямого вимірювання або зондування) і вторинне збирання даних (використання наявних даних і перетворення їх на зручний геопросторовий формат). До первинних джерел віднесемо польові інструментальні дослідження за допомогою спеціалізованого топографо-геодезичного обладнання і наземних датчиків (збирання даних про навколишнє середовище в режимі реального часу, таких як якість повітря, температура, вологість ґрунту) та дистанційне зондування (спутникові знімки, аерофотозйомка й дані БПЛА, LiDAR, ГНСС), до вторинних – результати, пов'язані з виконанням операцій оброблення геопросторових даних, зокрема оцифровування, геокодування, дешифрування, краудсорсингу, сканування тощо (табл. 1). Досягнення в інформаційних технологіях збільшили попит на оброблення, аналіз і візуалізацію просторово-часових великих даних, що вимагає розвитку ГІС-технологій для розв'язання цих завдань. Програмне забезпечення для ДЗЗ використовує інструменти й методи ШІ, такі як машинне і глибоке навчання, для оброблення та аналізу супутникових знімків (напр. класифікація і сегментація зображень, виявлення об'єктів) (Selmy et al., 2024).

Таблиця 1

Обґрунтування доцільності застосування джерел даних для інформаційного забезпечення планування виконання завдань і заходів із ПМД, зазначених у СОП 07.10/ДСНС (розроблено автором)

№	Завдання та заходи ПМД	Джерела даних								
		первинні					вторинні			
		Польові вишукування	ДЗЗ і фотографічні	Гідро-метеорологічні	Літературні (текстові) дані	Статистичні дані	Метадані	Картографічні	Мережа "Інтернет"	Кадастрова інформація Opensource та crowdsourcing
1	Визначення підготовчих завдань і заходів для реалізації напрямів ПМД				+		+	+		
2	Збирання та аналіз інформації щодо територій імовірно (підтверджено) забруднених ВВП	+	+	+	+	+	+	+	+	+
3	Визначення оптимальних шляхів і термінів виконання завдань та заходів	+	+			+	+	+		
4	Визначення для виконання спланованих завдань і заходів, необхідних сил і засобів, забезпечення максимально ефективного їх залучення		+	+	+	+	+			+
5	Проведення орієнтовних розрахунків щодо матеріально-технічного, фінансового та інших видів забезпечення спланованих заходів	+	+	+		+	+	+	+	
6	Визначення відповідальних виконавців і доведення до них спланованих завдань і заходів		+		+		+	+	+	+

Збирання геопросторових даних може включати збирання польових даних, оброблення даних ДЗЗ і

внутрішнє перетворення даних у ГІС. Збирання даних зазвичай здійснюється операторами, які виконують

діяльність за програмою ПМД. Регулярна співпраця між організаціями, які є постачальниками геопросторових даних, важлива для забезпечення послідовного й точного запису даних і їх своєчасного звітування. Організація має забезпечити, щоб виконувалося таке:

- процеси збирання даних визначені й задокументовані відповідно до принципів документування процесів, описаних вище;
- усі відповідні джерела даних визначені і задокументовані, включаючи те, які дані вони мають надавати та з якою періодичністю;
- розроблені стандартні форми, які містять усі вхідні дані, визначені як необхідні під час складання специфікації вимог до інформації;
- зібрані дані сортовано за віком, статтю та іншими аспектами різноманітності;
- узгоджені дані збираються шляхом забезпечення дотримання визначених стандартів для ключових термінів;
- вимоги до запису даних (які дані потрібно збирати, їхньої періодичності та формату запису на носії) зазначені;
- контроль якості для забезпечення відповідності даних, що повідомляються до Національного управління з питань ПМД, до вимог якості.

У серії стандартів IMAS зазначено низку вимог до збирання даних. Зокрема, IMAS 07.11 для "Вивільнення земель", IMAS 08.10 для "Нетехнічного обстеження", IMAS 08.20 для "Технічного обстеження", IMAS 09.10 для "Вимог до очищення", IMAS 09.11 для "Очищення району бойових дій", IMAS 08.30 для "Документації після очищення", IMAS 07.40 для "Моніторингу організації, що займаються ПМД", IMAS 12.10 для "Навчання щодо ризику ВНП" та IMAS 10.60 для "Розслідування та звітування про інциденти розмінування" (United Nations Mine Action Service [UNMAS], 2019).

НТО зазвичай є першим кроком у процесі розблокування земель, а тому кожна подальша ПМД базується на точності доказів, зібраних під час НТО.

Планування та проектування атрибутивних даних є основою будь-якого процесу збирання польових даних, тому дуже важливо враховувати це перед початком польових робіт. Геопросторова наука про дані зосереджується на унікальних властивостях просторових даних і використовує моделювання для виявлення, розуміння та пояснення місцезнаходження і причин виникнення просторових об'єктів.

Спільне зберігання геопросторових даних стосується домовленості, за якої низка зберігачів працюють разом для створення інтегрованих наборів даних для ІГД. Наприклад, місцеві органи влади надають дані про адреси або вулиці до національного набору даних ІГД. Спільне хмарне картографування дає змогу створювати повсюдне, зручне, налаштоване та індивідуальне картографування на вимогу з ресурсами, що спільно використовуються різними організаціями, які співпрацюють над конкретною ініціативою, такою як ІГД або ліквідація наслідків стихійних лих. Основними рушійними силами для застосування цієї методології є потоки даних спостереження Землі, інтеграція даних у різних тематичних областях і питання підвищення якості даних. За майже тридцять років, відколи було сформульовано концепцію, структуру та методологію створення ІГД, у більшості країн світу реалізовано програми розбудови ІГД на національному, регіональному та місцевому рівнях. Сучасні ІГД перетворюються на платформи інтегрування усіх ланок виробництва, постачання і використання геоінформаційних ресурсів для прийняття управлінських рішень у різних сферах (Карпінський та ін., 2023).

ІГД стають системами, що вдало поєднують різні джерела збирання, зберігання та аналізу геопросторових даних, які необхідні, у тому числі, і для гуманітарного розмінування. Вони спроможні забезпечити точне картографування мінних полів, організацію та планування робіт, моніторинг і документування результатів. За допомогою таких ІГД уповноважені органи й оператори розмінування одержують ефективне керування процесами ПМД щодо очищення територій і захисту населення від мін та ВНП.

Українські розробники створили платформу GRIT, яка інтегрує понад 100 наборів даних із 26 різних джерел і використовує ШІ для автоматизованої пріоритетності територій для гуманітарного розмінування. У платформу інтегровано геопросторову інформацію, зокрема про ґрунти, економічну активність у регіоні, стан об'єктів соціальної інфраструктури, кількість людей, що мешкають у громадах, тощо.

В Україні триває розбудова національної інфраструктури геопросторових даних (НІГД), яка має на меті об'єднати інформацію про землю, об'єкти інженерної інфраструктури та комунікації на єдиній картографічній основі, що є фундаментальним для подальшого відновлення країни та повернення переміщеного населення.

Дискусія і висновки

Мінні поля, відомі як "приховані вбивці", щороку забирають тисячі життів, переважно серед цивільного населення. Вони часто залишаються невиявленими в землі ще довго після завершення конфлікту, завдаючи масових страждань цивільному населенню протягом багатьох років після настання миру. Більшість мінних полів не нанесено на карту й не зареєстровано, а тих, хто їх заклав, можливо, більше не існує. Ці обставини обумовлюють складність, непередбачуваність і небезпеку протипіхотних мін. У масштабі історії людства історія сучасних мін нетривала й заledве охоплює два століття. Досі поширені випадки, коли випадково знаходять нерозірвані боєприпаси або міни періоду Першої світової війни, які, попри понад сторічний термін, усе ще становлять небезпеку. Отже, будь-які джерела даних за відсутності альтернатив можна розглядати як актуальні.

Перші спроби залучення ГІС-засобів і навігаційного обладнання ГНСС для оброблення та аналізу просторової інформації у протимінній діяльності датуються початком 2000-х рр. Відтоді процеси прийняття рішень у ПМД у всьому світі дедалі більше залежать від інформації, що включає геопросторові дані. Використання ГІС у протимінній діяльності оптимізує процес вивільнення земель шляхом ефективного картографування та визначення пріоритетів зон ризиків, пов'язаних із мінами та ВНП.

Джерела геопросторових даних доволі різноманітні. Кожне з них відрізняється за способом одержання, детальністю, інформативністю, але, тим не менш, знаходить застосування на певних етапах або протягом усіх заходів ПМД.

Поява картографічних творів обумовлена передусім навігацією та дослідженнями. Проте вплив військових цілей (стратегії, логістики, розвідки) і військового застосування залишив вагомий слід у їхньому подальшому змістовному наповненні. *Карта* – традиційна форма опису географічних даних із двовимірним плоским зображенням точок, ліній і поверхонь та спільною опорною системою координат. Вона багата на зміст, просторові зв'язки між об'єктами на карті інтуїтивно зрозумілі, а категорії або атрибути об'єктів можна ідентифікувати й образити різними символами. Карта є важливим джерелом даних ГІС.

ДЗЗ безпосередньо не замінює традиційне ручне розмінування, а, радше, удосконалює етапи НТО та планування, допомагаючи картографувати великі території та визначати місця імовірної небезпеки. Дані ДЗЗ можуть оперативно надавати просторову інформацію про одну й ту саму часову фазу, один і той самий діапазон, один і той самий масштаб і однакову точність у широкій області часу, а зондування з використанням БПЛА може швидко отримувати детальну інформацію на невеликій площі. Оснащення платформ ДЗЗ різними датчиками суттєво збільшує обсяг збирання геопросторових даних, що в поєднанні з методами геостатистики дає змогу моделювати мінімні ризики й доповнювати відсутні дані для розмінування.

Збиранню даних польових вишукувань передують три етапи: камеральна підготовка за даними, одержаними переважно з джерел ДЗЗ (ортофотоплани, супутникові знімки тощо). Використання інструментальних польових вишукувань мінімізується у зв'язку з підвищеними ризиками, а також низькою економічною ефективністю і доволі обмеженою продуктивністю. Технологія ГНСС переміщує свій акцент на засоби дистанційного зондування і доповнює їх RTK-датчиками (напр. LiDAR або БПЛА загалом).

Дані різноманітних кадастрів станом на сьогодні в переважній більшості країн переведено в електронну форму, хоча в деяких аспектах повнота й актуальність таких даних доволі дискусійні, особливо якщо йдеться про віддалені й малозаселені постраждалі райони.

Інтернет може бути і джерелом інформації, і, водночас, інструментом для трансляції просторових даних. Зокрема, доступ і поширення кадастрових даних, а також створення open-source- та crowdsourcing-джерел важко уявити в режимі офлайн. До контенту, поширюваного в соціальних мережах, слід ставитися з особливою обережністю та піддавати його тривалій верифікації, адже засоби ШІ спроможні генерувати доволі якісні фотографічні зображення і тексти.

Одержання даних гідрометеорологічних спостережень можна організувати дистанційно шляхом вилучення актуальних даних із цифрових топографічних карт і планів або джерел глобальних моделей висот. Такі дані можна вважати похідними від аналізу цифрових моделей рельєфу. Спеціалізовані гідрологічні модулі в сучасних ГІС-засобах спроможні визначити низку гідрологічних параметрів (конфігурацію басейну, напрямок потоку, відстань стоку, довжину потоку, порядок водотоків, водозбірну площу тощо). Низка вебсервісів, реалізованих як геопортали, у режимі реального часу пропонують відкритий доступ до кліматичних параметрів у глобальному та локальному масштабах.

Літературні (текстові) дані. Документування встановлення мін – критично важливий процес, регульований військовими настановами й міжнародним гуманітарним правом. Нині добре задокументованим фактом є те, що регулярні армії рідко дотримуються власних стандартів установлення мін. Мінування найчастіше відбувається хаотично, під тиском. В останні десятиліття недержавні збройні угруповання були найбільш поширеними користувачами наземних мін. Логіка полягає в тому, що ці групи, стикаючись із сильнішим військовим супротивником, щоб подолати цю асиметрію, вдаються до нетрадиційних засобів і методів ведення війни, зокрема мінування. Для обох сторін дистанційна доставка наземних мін дає змогу їх розкидати в межах або за територією противника. Існує цілий спектр систем доставки, що використовують міномет, артилерію, гелікоптер або літак. За цих обставин маркування або картографування

неможливі, принаймні не з такою точністю, яка б надала їм будь-якої практичної цінності з погляду захисту цивільного населення або полегшення розмінування. Отже, наявність текстових записів українською мовою дає змогу з'ясувати ситуацію виключно фрагментарно.

Статистичні дані. Неналежне звітування про інциденти призводить до суперечливої статистики, що перешкоджає кращому розумінню масштабів міної проблеми та її постійного впливу. Державна звітність щодо жертв серед цивільного населення, пов'язаних із ПМД, активно ведеться як частина програм ПМД, але звітність залишається неповною через неможливість охоплення або одержання доступу до всіх районів країни. У деяких випадках звітність є неповною через характер процедур збирання даних і занадто велику "свободу" для авторів, які фіксують інциденти. Ця проблема більш детально проілюстрована в тематичних дослідженнях, де персонал із ПМД може вводити низку довільних термінів і пояснень до звіту про жертву або інцидент, що ускладнює подальше виділення агрегованої статистики щодо протимінної діяльності з національної бази даних.

Метадані важливі з огляду на забезпечення контексту і структури будь-яких даних, що полегшує їх пошук, керування та розуміння. Це має вирішальне значення для якості даних, управління, безпеки та інтеграції, а також допомагає забезпечити їхню доступність, сумісність і повторне використання. З огляду на відсутність універсального методу розмінування, який зі 100 %-ю гарантією задовольняв би вимоги гуманітарного розмінування, поєднання різних за результативністю методів може наблизити до задовільного рівня розмінування територій, а метадані мають полегшити та пришвидшити процес взаємної інтеграції технологічних рішень.

Інфраструктури просторових даних системно об'єднують технології, правила, інституційні угоди, дані та фахівців для забезпечення спільного й ефективного застосування геопросторових даних. Вони стандартизують формати та протоколи доступу, роблячи геопросторові дані доступнішими та знижуючи витрати на їхнє створення і використання. Процеси прийняття рішень в усьому світі дедалі більше залежать від інформації, яка включає геопросторові дані, що охоплюють будь-які відомості щодо місцезнаходження або просторовий компонент. Масове поширення ШІ в останні роки демонструє пошук закономірностей і взаємозв'язків там, де людина навіть не припускала, що можуть бути нові знання. Поєднання можливостей ШІ та геопросторових даних, належно організованих в ІПД, полегшить розуміння складних наборів даних, тим самим допомагаючи розв'язати найгостріші проблеми людства, однією з яких є міне забруднення територій.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Верховна Рада України. (2018). *Про протимінну діяльність в Україні*. Закон України від 06.12.2018 № 2642-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-19#Text>
- Верховна Рада України. (2020). *Про національну інфраструктуру геопросторових даних*. Закон України від 13.04.2020 № 554-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text>
- Довгий, С., Лялько, В., Бабійчук, С., Кучма, Т., Томченко, О., & Юрків, Л. (2019). *Основи дистанційного зондування Землі: історія та практичне застосування*. Інститут обдарованої дитини НАПН України.
- Зацерковний, В., Тішаєв, І., Віршило, І., & Демидов, В. (2016). *Геоінформаційні системи в науках про Землю*. НДУ ім. М. Гоголя.
- Кабінет Міністрів України. (2021). *Про утворення Національного органу з питань протимінної діяльності*. Постанова від 10.11.2021 № 1207. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-2021-п#Text>

- Карпінський, Ю. О., & Лазоренко-Гевель, Н. Ю. (2018) Методи збору геопросторових даних для топографічного картографування. *Сучасні досягнення геодезичної науки і виробництва*, 1(35), 204–211. <http://gki.com.ua/ua/metodi-zbirannya-geoprostorovih-danih-dlja-topografichnogo-kartografuvannya>
- Карпінський, Ю., Лященко, А., & Лазоренко-Гевель, Н. (2021). *Стандартизація географічної інформації*. КНУБА. https://library.knuba.edu.ua/books/15_1_21_3.pdf
- Карпінський, Ю., Лященко, А., Лазоренко, Н., & Кін, Д. (2023). *Основи створення інтегрованих геопросторових даних*. КНУБА. https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/maket_r1-5_25_05_2023.pdf
- Мороз, С., Онопрієнко, В., & Бортник, С. (1997). *Методологія географічної науки*. Заповіт.
- Barković, Đ., Zrinjski, M., & Žerjav, S. (2010). Geodetic works in demining procedure. In *10-th International Multidisciplinary Scientific GeoConference SGEM* (Vol. 10). Curran Associates, Inc. <https://www.proceedings.com/content/019/019960webtoc.pdf>
- Baudoin, Y., Achery, M., & Colon, E. (2003). Humanitarian demining: Sensor systems, mechanical and robotic systems. In *Int. Conf. Climbing and Walking Robots (CLAWAR)*. https://mecatron.rma.ac.be/pub/2003/CLAWAR03_Baudoin.pdf
- Gisslen, L., & Torne, A. (2015). A Semantic Approach to Information Management and Decision Support: An Application to Humanitarian Demining Operations. In *2015 European Intelligence and Security Informatics Conference (EISIC)*. IEEE. <https://doi.org/10.1109/eisic.2015.34>
- Hutsul, T., Khobzei, M., & Tkach, V. (2025). Optical methods for soil parameter analysis: a step forward in humanitarian demining. In C. Zenkova, & O. Angelsky (Eds.). *Correlation Optics (COR 2025)* (p. 32). SPIE. <https://doi.org/10.1117/12.3091678>
- Hutsul, T., Khobzei, M., Tkach, V., Krulikovskiy, O., Moisiuk, O., Ivashko, V., & Samila, A. (2024). Review of approaches to the use of unmanned aerial vehicles, remote sensing and geographic information systems in humanitarian demining: Ukrainian case. *Heliyon*, 10(7), e29142. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e29142>
- Karpinsky, Yu. O., & Lazorenko-Hevel, N. Yu. (2018) Methods of Geospatial Data Collection for Topographic Mapping. *Modern Advances in Geodetic Science and Production*, 1(35), 204–211 [in Ukrainian]. <http://gki.com.ua/ua/metodi-zbirannya-geoprostorovih-danih-dlja-topografichnogo-kartografuvannya>
- Karpinsky, Yu., Lyashchenko, A., & Lazorenko-Hevel, N. (2021). *Standardization of geographic information*. KNUBA [in Ukrainian]. https://library.knuba.edu.ua/books/15_1_21_3.pdf
- Karpinsky, Yu., Lyashchenko, A., Lazorenko, N., & Kin, D. (2023). *Fundamentals of creating interoperable geospatial data*. KNUBA [in Ukrainian]. https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/maket_r1-5_25_05_2023.pdf
- Kim, C. (2009). Spatial data mining, geovisualization. In *Elsevier eBooks* (pp. 332–336). <https://doi.org/10.1016/b978-008044910-4.00526-5>
- Kostelnick, J. C., Dobson, J. E., Egbert, S. L., & Dunbar, M. D. (2008). Cartographic symbols for humanitarian demining. *The Cartographic Journal*, 45(1), 18–31. <https://doi.org/10.1179/000870408x276585>
- Krtalić, A. (2012, June 30). *Tematske karte u humanitarnom razminiranju*. <https://hrcak.srce.hr/85962>
- Kruijff, M., Eriksson, D., Bouvet, T., Griffiths, A., Craig, M., Sahli, H., González-Rosón, F. V., Willekens, P., & Ginati, A. (2012). Space assets for demining assistance. *Acta Astronautica*, 83, 239–259. <https://doi.org/10.1016/j.actaastro.2012.08.016>
- Lacroix, V. (2017). PARADIS: Information Management for Mine Action. In *Tech eBooks*. <https://doi.org/10.5772/65781>
- Lanclos, R., & Cottray, O. (2022, April 12). Ukraine: The HALO Trust Maps Landmines and Explosive Remnants of War. *ESRI Blog*. <https://www.esri.com/about/newsroom/blog/halo-trust-maps-ukraine-explosive-remnants>
- Martyn, A., & Kolosa, L. (2024). Assessing the impact of wartime conditions on the land surveying industry in Ukraine: Adaptation, challenges, and recovery strategies. *Baltic Surveying*, 53–60. <https://doi.org/10.22616/j.balticsurveying.2024.19.007>
- Mathewson, A. (2022). Open-Source research and mapping of explosive ordnance contamination in Ukraine. *JMU Scholarly Commons*, 26(1), 3. <https://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol26/iss1/3>
- Madineo, N., & Knezic, S. (2003). Decision support system for demining waterways. *JMU Scholarly Commons*, 7(3), 18. <https://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol7/iss3/18>
- Nikulin, A., De Smet, T. S., Baur, J., Frazer, W. D., & Abramowitz, J. C. (2018). Detection and Identification of Remnant PFM-1 'Butterfly Mines' with a UAV-Based Thermal-Imaging Protocol. *Remote Sensing*, 10(11), 1672. <https://doi.org/10.3390/rs10111672>
- Riza, A., & Mathewson, A. (2024). The prioritization of survey through Open-Source research in Ukraine. *JMU Scholarly Commons*, 28(2), 5. <https://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol28/iss2/5/>
- Selmy, S. A., Kuche, D. E., & Yang, Y. (2024). Geospatial Data: acquisition, applications, and challenges. In *IntechOpen eBooks*. <https://doi.org/10.5772/intechopen.1006635>
- Svenningsen, S. R. (2016). Mapping the Nation for War: Landscape in Danish military cartography 1800–2000. *Imago Mundi*, 68(2), 196–211. <https://doi.org/10.1080/03085694.2016.1171487>
- Torbet, N., & Thompson, P. (2017). 21-st Century Survey in Eastern Ukraine and the Use of Technology in Insecure Environments. *The Journal of Conventional Weapons Destruction*, 21(2), Article 6. <https://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol21/iss2/6/>
- Tykhenko, O., Martyn, A., Tykhenko, R., & Openko, I. (2025). Cadastral accounting of land polluted as a result of military operations in Ukraine. *Engineering for Rural Development*, 24. <https://doi.org/10.22616/erdev.2025.24.tf057>
- United Nations Mine Action Service (UNMAS). (2019). *Information management in mine action* (IMAS 05.10).
- References**
- Barković, Đ., Zrinjski, M., & Žerjav, S. (2010). Geodetic works in demining procedure. In *10-th International Multidisciplinary Scientific GeoConference*
- SGEM (Vol. 10). Curran Associates, Inc. <https://www.proceedings.com/content/019/019960webtoc.pdf>
- Baudoin, Y., Achery, M., & Colon, E. (2003). Humanitarian demining: Sensor systems, mechanical and robotic systems. In *Int. Conf. Climbing and Walking Robots (CLAWAR)*. https://mecatron.rma.ac.be/pub/2003/CLAWAR03_Baudoin.pdf
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021). *On the Establishment of the National Mine Action Authority*. Resolution dated 10.11.2021 No. 1207 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-2021-n#Text>
- Dovgy, S., Lyalko, V., Babychuk, S., Kuchma, T., Tomchenko, O., & Yurkiv, L. (2019). *Fundamentals of Remote Sensing of the Earth: History and Practical Application*. Institute of Gifted Children of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Gisslen, L., & Torne, A. (2015). A Semantic Approach to Information Management and Decision Support: An Application to Humanitarian Demining Operations. In *2015 European Intelligence and Security Informatics Conference (EISIC)*. IEEE. <https://doi.org/10.1109/eisic.2015.34>
- Hutsul, T., Khobzei, M., & Tkach, V. (2025). Optical methods for soil parameter analysis: a step forward in humanitarian demining. In C. Zenkova, & O. Angelsky (Eds.). *Correlation Optics (COR 2025)* (p. 32). SPIE. <https://doi.org/10.1117/12.3091678>
- Hutsul, T., Khobzei, M., Tkach, V., Krulikovskiy, O., Moisiuk, O., Ivashko, V., & Samila, A. (2024). Review of approaches to the use of unmanned aerial vehicles, remote sensing and geographic information systems in humanitarian demining: Ukrainian case. *Heliyon*, 10(7), e29142. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e29142>
- Karpinsky, Yu. O., & Lazorenko-Hevel, N. Yu. (2018) Methods of Geospatial Data Collection for Topographic Mapping. *Modern Advances in Geodetic Science and Production*, 1(35), 204–211 [in Ukrainian]. <http://gki.com.ua/ua/metodi-zbirannya-geoprostorovih-danih-dlja-topografichnogo-kartografuvannya>
- Karpinsky, Yu., Lyashchenko, A., & Lazorenko-Hevel, N. (2021). *Standardization of geographic information*. KNUBA [in Ukrainian]. https://library.knuba.edu.ua/books/15_1_21_3.pdf
- Karpinsky, Yu., Lyashchenko, A., Lazorenko, N., & Kin, D. (2023). *Fundamentals of creating interoperable geospatial data*. KNUBA [in Ukrainian]. https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/maket_r1-5_25_05_2023.pdf
- Kim, C. (2009). Spatial data mining, geovisualization. In *Elsevier eBooks* (pp. 332–336). <https://doi.org/10.1016/b978-008044910-4.00526-5>
- Kostelnick, J. C., Dobson, J. E., Egbert, S. L., & Dunbar, M. D. (2008). Cartographic symbols for humanitarian demining. *The Cartographic Journal*, 45(1), 18–31. <https://doi.org/10.1179/000870408x276585>
- Krtalić, A. (2012, June 30). *Tematske karte u humanitarnom razminiranju*. <https://hrcak.srce.hr/85962>
- Kruijff, M., Eriksson, D., Bouvet, T., Griffiths, A., Craig, M., Sahli, H., González-Rosón, F. V., Willekens, P., & Ginati, A. (2012). Space assets for demining assistance. *Acta Astronautica*, 83, 239–259. <https://doi.org/10.1016/j.actaastro.2012.08.016>
- Lacroix, V. (2017). PARADIS: Information Management for Mine Action. In *Tech eBooks*. <https://doi.org/10.5772/65781>
- Lanclos, R., & Cottray, O. (2022, April 12). Ukraine: The HALO Trust Maps Landmines and Explosive Remnants of War. *ESRI Blog*. <https://www.esri.com/about/newsroom/blog/halo-trust-maps-ukraine-explosive-remnants>
- Martyn, A., & Kolosa, L. (2024). Assessing the impact of wartime conditions on the land surveying industry in Ukraine: Adaptation, challenges, and recovery strategies. *Baltic Surveying*, 53–60. <https://doi.org/10.22616/j.balticsurveying.2024.19.007>
- Mathewson, A. (2022). Open-Source research and mapping of explosive ordnance contamination in Ukraine. *JMU Scholarly Commons*, 26(1), 3. <https://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol26/iss1/3>
- Madineo, N., & Knezic, S. (2003). Decision support system for demining waterways. *JMU Scholarly Commons*, 7(3), 18. <https://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol7/iss3/18>
- Nikulin, A., De Smet, T. S., Baur, J., Frazer, W. D., & Abramowitz, J. C. (2018). Detection and Identification of Remnant PFM-1 'Butterfly Mines' with a UAV-Based Thermal-Imaging Protocol. *Remote Sensing*, 10(11), 1672. <https://doi.org/10.3390/rs10111672>
- Riza, A., & Mathewson, A. (2024). The prioritization of survey through Open-Source research in Ukraine. *JMU Scholarly Commons*, 28(2), 5. <https://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol28/iss2/5/>
- Selmy, S. A., Kuche, D. E., & Yang, Y. (2024). Geospatial Data: acquisition, applications, and challenges. In *IntechOpen eBooks*. <https://doi.org/10.5772/intechopen.1006635>
- Svenningsen, S. R. (2016). Mapping the Nation for War: Landscape in Danish military cartography 1800–2000. *Imago Mundi*, 68(2), 196–211. <https://doi.org/10.1080/03085694.2016.1171487>
- Torbet, N., & Thompson, P. (2017). 21-st Century Survey in Eastern Ukraine and the Use of Technology in Insecure Environments. *The Journal of Conventional Weapons Destruction*, 21(2), Article 6. <https://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol21/iss2/6/>
- Tykhenko, O., Martyn, A., Tykhenko, R., & Openko, I. (2025). Cadastral accounting of land polluted as a result of military operations in Ukraine. *Engineering for Rural Development*, 24. <https://doi.org/10.22616/erdev.2025.24.tf057>

United Nations Mine Action Service (UNMAS). (2019). *Information management in mine action* (IMAS 05.10).

Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). *On Mine Action in Ukraine*. Law of Ukraine dated 06.12.2018 No. 2642-VIII [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-19#Text>

Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). *On the National Geospatial Data Infrastructure*. Law of Ukraine dated 13.04.2020 No. 554-IX [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text>

Taras HUTSUL, PhD (Engin.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0002-7192-3289

e-mail: t.gutsul@chnu.edu.ua

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

Zatserkovny, V., Tishayev, I., Virshylo, I., & Demidov, V. (2016). *Geoinformation Systems in Earth Sciences*. M. Gogol National State University [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 03.12.25

Прорецензовано / Revised: 16.12.25

Схвалено до друку / Accepted: 19.02.26

Опубліковано / Published: 30.03.26

GEOSPATIAL DATA IN HUMANITARIAN TERRITORY CLEARANCE: SIGNIFICANCE, CLASSIFICATION AND POSSIBLE APPLICATION AT DIFFERENT STAGES

Background. Information is vital for effective management of mine action programmes (MAPs). Data collection is lengthy and responsible stage. The established practice of preparing information by modern specialists indicates an approximate ratio of 80 % of time spent on collecting and coordinating data and only 20 % on analysing it. Completeness and accuracy of data will increase the success of MAPs, as its planning and implementation will be based on facts. There is limited amount of literature on data collection for field MAPs operations, with some recommendations provided in the IMAS 05.10 International Standards. The trend in recent years has been towards the increased use of new integrated approaches to information management and data collection, as well as more sophisticated detection and remote sensing (RS) systems. Geospatial data, geographic information systems (GIS), and even geospatial data infrastructure (GDI) geoportals are usually associated with the ability to obtain and view electronic maps. The key purpose and meaning of the effective use of geospatial data and GIS lies in the ability to model the territory, taking into account the interaction of objects and phenomena in the space-time dimension. Thus, the MAPs sector is acquiring more technological solutions to avoid risks when clearing land mines in difficult terrain conditions.

Methods. Preparation of analytical data is the first stage of the MAPs research process, which forms the basis for a detailed analysis of explosive objects (EOs) in accordance with existing records of mine and explosive obstacles and with the help of other information related to their location in a certain way. Analytical work involves a series of sequential procedures for studying data and cases, analysing, comparing, systematising and gradually integrating them into a comprehensive reconstruction of the mine contamination of the territory. The study is based on the analysis of regulatory documents, systematization of sources, and comparison of their application at the stages of MAPs.

Results. The classification of geospatial data sources is presented. The peculiarities of their use at different stages of humanitarian demining of territories are revealed. The advantages and disadvantages of each data type are identified. Regulatory support and recommendations for collecting geospatial data in humanitarian demining of territories are analysed.

Conclusions. Geospatial data is fundamental to humanitarian demining and provides the basis for GIS analysis and modelling: from initial survey and risk assessment to operational planning, clearance and post-action impact analysis. Such data enables organisations to accurately map, prioritise and effectively manage hazardous demining work.

Keywords: geospatial data, GIS, humanitarian demining, stages of demining, metadata, mine contamination.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у збиранні, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Беліченко Людмила – докторка філософії у галузі психології, старша викладачка кафедри військової психології та педагогіки факультету військової психології та соціальної роботи Військового інституту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: ludaua28@ukr.net

Belichenko Liudmila – PhD (Psychology), Senior Lecturer of the Department of Military Psychology and Pedagogy of the Faculty of Military Psychology and Social Work of the Military Institute, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine

Contact information: ludaua28@ukr.net

Гуцул Тарас – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри геоматики, землеустрою та агроменеджменту Навчально-наукового інституту біології, хімії та біоресурсів, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, Україна

Контактна інформація: t.gutsul@chnu.edu.ua

Hutsul Taras – PhD (Engineering), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Geomatics, Land and Agromanagement, Educational and Scientific Institute of Biology, Chemistry and Bioresources, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

Contact information: t.gutsul@chnu.edu.ua

Добрянська Наталія – кандидатка юридичних наук, професорка, доцентка кафедри державно-правових та гуманітарних наук Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, Київ, Україна

Контактна інформація: dobrianska.nataliia@tnu.edu.ua

Dobryanska Nataliia – PhD (Law), Professor, Associate Professor of the Department of State Law and Humanities of the Educational and Scientific Humanitarian Institute, V. I. Vernadsky Taurida National University, Kyiv, Ukraine

Contact information: dobrianska.nataliia@tnu.edu.ua

Кожедуб Олена – кандидатка соціологічних наук, доцентка, доцентка кафедри військової психології та педагогіки факультету військової психології та соціальної роботи Військового інституту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: olenakozhedub@knu.ua

Kozhedub Olena – PhD (Sociological), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Military Psychology and Pedagogy of the Faculty of Military Psychology and Social Work of the Military Institute, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine

Contact information: olenakozhedub@knu.ua

Кучерявий Андрій – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри військової психології та педагогіки військового факультету соціальних та поведінкових наук Військового інституту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: andrii.kucheriavyi@knu.ua

Kucheriavyi Andrii – DSc (Pedagogical), Professor, Professor of the Military Psychology and Pedagogy Chair of the Military Faculty of Social and Behavioral Sciences of the Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: andrii.kucheriavyi@knu.ua

Лойшин Анатолій – доктор філософії, заступник начальника Військового інституту з навчальної роботи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: anatoliy.loishyn@knu.ua

Loishyn Anatolii – PhD, Deputy Commandant for Educational Work of the Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: anatoliy.loishyn@knu.ua

Марко Іван – доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, провідний науковий співробітник, Центральний Науково-дослідний інститут Збройних Сил України, Київ, Україна

Контактна інформація: marko.df.mo@gmail.com

Marko Ivan – DSc (Economics), Professor, Honored Economist of Ukraine, Leading Research Fellow, Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Contact information: marko.df.mo@gmail.com

Меркулов Микола – магістр психології, практичний психолог, ветеран підрозділів спеціального призначення, учасник бойових дій, капітан, Університет митної справи та фінансів, Дніпро, Україна

Контактна інформація: mansurov.almar@gmail.com

Merkulov Mykola – Master of Arts (Psychology), practical psychologist, veteran of special forces, combat participant, captain, University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine

Contact information: mansurov.almar@gmail.com

Мілевський Богдан – слухач інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України, Київ, Україна

Контактна інформація: bog.yiksvelim@gmail.com

Milevskyi Bohdan – Master's Student at the Institute of Strategic Communications at the National Defense University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Contact information: bog.yiksvelim@gmail.com

Остапенко Олександр – кандидат економічних наук, начальник кафедри фінансового забезпечення військ військового факультету сил підтримки та забезпечення Військового інституту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: ap080011@knu.ua

Ostapenko Oleksandr – PhD (Economics), Head of Financial Support of Troops Department of the Military Faculty of Support and Supply Forces of the Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: ap080011@knu.ua

Петков Сергій – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи у військах (силах) факультету соціальних та поведінкових наук Військового інституту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: svpetkov@ukr.net

Petkov Sergey – DSc (Law), Professor, Professor of the Social Work in the Military (Forces) Department of the Military Faculty of Social and Behavioral Sciences of the Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: svpetkov@ukr.net

Плис Вадим – старший викладач кафедри соціальної роботи у військах (силах) та військового капеланства факультету військової психології та соціальної роботи Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: plys.vadym@knu.ua

Plys Vadym – Senior Lecturer, Department of Social Work in the Armed Forces (Forces) and Military Chaplaincy, Faculty of Military Psychology and Social Work, Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: plys.vadym@knu.ua

Саган Віталій – доктор філософії за спеціальністю освітні, педагогічні науки, старший викладач кафедри логістики, Національна академія державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, Україна

Контактна інформація: Sagan2161@ukr.net

Sahan Vitalii – PhD, Senior Lecturer, Department of Logistics, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine

Contact information: Sagan2161@ukr.net

Соколіна Ольга – кандидатка філософських наук, провідна наукова співробітниця науково-дослідного відділу розвитку психологічної підтримки персоналу науково-дослідного управління спеціальних досліджень науково-дослідного центру Військового інституту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: olha.sokolina@knu.ua

Sokolina Olha – PhD (Philos.), Leading Researcher of the Scientific-Research Section of Development of Psychological Support for Personnel of the Scientific-Research Department of Military and Humanitarian Research of the Scientific-Research Center of the Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: olha.sokolina@knu.ua

Чернишова Ірина – докторка економічних наук, старша наукова співробітниця, начальниця науково-дослідного відділу, Центральний Науково-дослідний інститут Збройних Сил України, Київ, Україна

Контактна інформація: i-tv@ukr.net

Chernyshova Iryna – DSc (Economics), Senior Research Fellow Chief of the Scientific and Research Branch, Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Contact information: i-tv@ukr.net

Чернуха Надія – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: nm_chernukha@ukr.net

Chernukha Nadiia – DSc (Pedagogical), Professor, Head of the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: nm_chernukha@ukr.net

Шамрай Богдан – кандидат юридичних наук, полковник юстиції, начальник Центрального юридичного управління Генерального штабу Збройних Сил України, Київ, Україна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Контактна інформація: bogdanshamrai@ukr.net

Shamrai Bohdan – PhD (Law), Colonel of Justice, Head of the Central Legal Department of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Contact information: bogdanshamrai@ukr.net

Шусть Андрій – слухач інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України, Київ, Україна

Контактна інформація: a.shyst@ukr.net

Andriy Shust – Master's Student at the Institute of Strategic Communications, National Defense University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Contact information: a.shyst@ukr.net

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНІ НАУКИ

Випуск 1(65)

Редактор *Н. Земляна*

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

Формат 60x84^{1/8}. Обл.-вид. арк. 11,34. Ум. друк. арк. 8,72. Наклад 300. Зам. № 226-11670.

Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № В1.

Підписано до друку 30.03.26

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"

Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна

☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 58; (38044) 239 31 28

e-mail: vpc@knu.ua

<http://vpc@knu.ua>

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02